

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Dějiny choceňských průmyslových podniků v Chocni ve dvacátém století

Andrea Půlpánová

Bakalářská práce

2017

Prohlášení autora

Já Andrea Půlpánová, prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Chocni dne 21. 10. 2016

.....
Andrea Půlpánová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především Mgr. Heleně Pochobradské, Ph.D., za odborné vedení mé bakalářské práce. Také děkuji archivářkám a archivářům v badatelně Státního oblastního archivu v Zámrsku a ve Státním okresním archivu v Ústí nad Orlicí za jejich ochotu a rady při vyhledávání archiválií. Mé poděkování si zaslouží pan ředitel Hoffman v Orlickém muzeu v Chocni, který mi dal neocenitelné rady především v počátcích psaní bakalářské práce. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za jejich nesmírnou trpělivost a podporu.

Anotace

Ve své bakalářské práci s názvem „Dějiny choceňských průmyslových podniků ve dvacátém století“ se nejprve zaměřuji na popis historie města Choceň s přihlédnutím k tématu. A následně se věnuje rozboru vývoje šesti významných průmyslových podniků - Jaroslav Mráz, továrna na chladicí stroje/Jaroslav Mráz – Pavel Beneš, továrna na letadla, ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, Orličan, národní podnik Choceň, Perla 05 Choceň, Mlékárna Choceň a Pivovar hrabat Kinských. Výzkum sleduje jejich vývoj od založení, přes strasti první a druhé světové války, proces znárodnění a komunistickou nadvládu až po zánik či transformaci v jiný podnik.

Klíčová slova

Choceň, průmysl, podnik, první světová válka, druhá světová válka, znárodnění, národní podnik, továrna, závod

Title

History of Chocen industry companies in the twentieth century

Annotation

The subject of the bachelor thesis entitled "History of Choceň industrial enterprises in the twentieth century". First, there is a brief description of the history of Choceň, taking into account the topic. And then he analyzes the development of six important industrial enterprises - Jaroslav Mráz, the refrigeration plant Jaroslav Mráz - Pavel Beneš, the aircraft factory ČKD, the combined plant Praha, Choceň plant, Orlican, the national enterprise Choceň, Perla 05 Choceň, The Kinski Grove Brewery tracks their development since the founding, the first and second world wars, the process of nationalization, and Communist domination, to extinction or transformation into another enterprise.

Keywords

Chocen, industry, company, first world war, second world war, nationalization, national company

Obsah

Obsah	5
ÚVOD.....	1
1. Historie Chocně a vývoj průmyslu.....	4
2. Jaroslav Mráz, továrna na chladicí stroje/Jaroslav Mráz – Pavel Beneš, továrna na letadla.....	12
2.1 Zakladatel a jeho rodina	12
2.2 Výroba chladících zařízení	13
2.3 Výroba letadel	14
2.4 Výbor	16
2.5 Období druhé světové války.....	17
2.6 Poválečné období: Od osvobození do znárodnění	20
3. ČKD, kombinát Praha, závod Choceň	22
3.2 První pětiletka (1950 – 1955)	22
3.3 Druhá pětiletka (1955 – 1960).....	24
3.4 Třetí pětiletka (1960-1965)	25
3.5 Čtvrtá pětiletka (1965 – 1970).....	27
3.6 Pátá pětiletka (1970 – 1975)	30
3.7 Šestá pětiletka (1975 – 1980).....	31
3.8 Sedmá pětiletka (1980-1985)	32
3.9 Osmá pětiletka (1985 – 1988)	33
3.10 Mimopracovní aktivita zaměstnanců v podnikových kroužcích a akcích.....	34
3.11 ČKD Praha Holding.....	35
4. Orličan, národní podnik Choceň	36
4.1 Vznik podniku a sociální podpora zaměstnanců	36
4.2 Výroba letadel	37
4.3 Výroba automobilů.....	39
5. Perla 05 Choceň.....	43
5.1 Historie podniku	43
5.2 Podnik pod vedením Robitschek a spol., přádelna, tkalcovna, barevna a bělidlo	44
5.3 Podnik Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí.....	47
6. Mlékárna Choceň.....	50
6.1 Vznik podniku	50
6.2 Choceňská mlékárna v letech 1928 - 1938.....	51

6.2.1 Provoz choceňské mlékárny během druhé světové války.....	53
6.3 Choceňská mlékárna v době komunistického režimu	56
6.3.1 Provozovny závodu.....	58
6.5 ZAMILK spol. s. r. o.	60
7. Pivovar hrabat Kinských.....	62
7.1. Historie pivovaru	62
7.2 Pivovar v době hrabat Kinských.....	63
7.3.1 Období komunistického režimu	64
7.4 Ukončení výroby.....	66
Závěr	68
Resume.....	72
Seznam použitých znaků a zkratk	70
Seznam pramenů	72
Seznam literatury	76
Seznam internetových zdrojů.....	76

ÚVOD

Na úvod bych chtěla vyjádřit důvody, proč jsem si zvolila dané téma týkající se dějin choceňských průmyslových podniků ve dvacátém století. Dále zde vylíčím i stručný popis jednotlivých kapitol.

Již od narození bydlím v Chocni, kde jsem poznala v mateřské školce své nejlepší kamarádky, užila si nádherných devět let na základní škole, ze kterých si dodnes připomínáme veselé historky. Následně jsem úspěšně odmaturovala na Obchodní akademii, která se rovněž nachází v Chocni. K tomuto malému městu, kterému se přezdívá „Město v parku – park ve městě“, rozhodně zaslouženě, protože se zde rozprostírá přírodní rezervace Peliny, mě váže mnoho radostných zážitků a krásných vzpomínek. Již od raného věku jsem slyšela vyprávění babičky o dědečkovi, který pracoval v podniku ČKD, závod Choceň, čímž vzbudila mou zvědavost dozvědět se více o tomto podniku. Také mě zajímala historie mlékárny, protože si od dětství pamatuji, že jsme v ledničce vždy měli alespoň jeden výrobek pocházející právě z ní. Mou zvědavost vzbuzovaly i další průmyslové podniky nacházející se v Chocni, kolem kterých jsem často chodila a říkala si, co se asi ukrývá za jejich zdmi a jaké příběhy se tam odehrály.

Hlavním cílem mé práce je ucelený obraz a chronologický popis vývoje jednotlivých podniků od první myšlenky jejich vzniku přes řadu událostí jako byla první a druhá světová válka, znárodnění a také mnoho politických změn, které je v bouřlivém dvacátém století potkaly.

V první kapitole jsem krátce popsala historii Chocně, od doby kdy se jí říkalo „Hocen“ a vlastnili ji čeští panovníci jako například Václav II, markrabě Karel, který se stal českým králem Karlem IV a Jiří z Poděbrad. Choceň také patřila významnému českému šlechtickému rodu Pernštejnů z Pardubic, v době, kdy se její obyvatelé věnovali pouze zemědělství, z něhož postupně přešli na řemeslnou výrobu. V době kdy město vlastnila knížecí rodina Kinských, žijících v malém zámečku, který obklopoval krásný zámecký park, se začala rozvíjet manufakturní výroba, což byl jen krůček ke vzniku prvních továren, které se postupně rozrůstaly a exportovaly své výrobky v rámci Evropy.

Ve druhé kapitole se věnuji vyprávění o prvním podniku, jež nese název po svém zakladateli Jaroslavu Mrázovi, jenž svou podnikatelskou dráhu začal s opravami válečných lokomotiv, které se vrátily zpět z rakouských bojišť. Mladý Jaroslav Mráz měl však od počátku jinou představu o svém podnikání. Zamýšlel vyrábět chladicí zařízení, což se mu také povedlo a roku 1923 prodal první kus pod podnikovým názvem Jaroslav Mráz, továrna na

chladicí stroje. Takto pokračoval ve výrobě až do roku 1935, kdy začal přemýšlet nad jejím rozšířením v jiném oboru než chladírenském. V té době ukončil svou působnost v ČKD Praha Pavel Beneš, se kterým Jaroslav Mráz sdílel podobnou představu o podnikání v leteckém průmyslu. Z jejich spolupráce vznikl podnik Jaroslav Mráz – Pavel Beneš, továrna na letadla. Jejich cesty se rozešly během válečného období, kdy Pavel Beneš nemohl vytvářet nové typy letadel a nenašel v podniku jiné uplatnění. Výroba pokračovala i bez něj, ale pod novým názvem podniku: Jaroslav Mráz, továrna na letadla. Po příchodu ruských vojsk – osvoboditelů, byly dny Jaroslava Mráze a jeho rodiny sečteny, protože mu komunisté továrnu krutě vyrvali z rukou.

Třetí kapitola se věnuje závodu ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, který vznikl ze zkonfiskovaného podniku Jaroslava Mráze vyrábějícího chladicí stroje. Poté co byl podnik znárodněn, tak probíhala úzká spolupráce mezi představiteli závodu a Socialistickým svazem. Každoročně závod vyslal delegaci, která měla za úkol v socialistických zemích navazovat kontakty a uzavírat spolupráce. Roku 1988 společnost změna jen název na ČKD Praha Holiday a pokračovala nadále ve výrobě chladicího zařízení.

Čtvrtá kapitola představuje národní podnik Orličan, závod Choceň věnující se výrobě letadel, kterou převzal od Jaroslava Mráze, továrna na letadla, jejichž výroba trvala jen do roku 1955, kdy byla ukončena. K výrobě letadel byla přičleněna i výroba aut, přívěsů, lanových kabin a dalších, na které se Orličan po ukončení výroby všech letadel až na větrone orientoval. Od roku 1990 proběhla jen mírná úprava v názvu na Orličan, a. s. a o šest let později ho skupila německá firma Kögel, a. s. Závod v roce 2010 vykoupila insolvenční firma Trainers, a. s., od níž ještě v tomtéž roce vykoupila závod zpět firma pod názvem Kögel, s. r. o.

Pátá kapitola pojednává o továrně Perla 05 Choceň, která se zabývala bavlnářskou výrobou. Objekt, do jehož prostor byla Perla umístěna, nejprve vlastnil Baltazar, rytíř ze Szablu, po jehož smrti se rodina rozhodla prodat kolektivnu kupců, kteří nedlouho na to prodali budovu s přílehlými pozemky Mořici Robitschekovi, po němž podnik zdědil roku 1933 jeho syn a podnik se změnil na Veřejnou obchodní společnost, v níž s Janem figurovali další obchodní společníci. Rodinu Robitschekovu nečekaly šťastné roky, protože měla židovský původ a její členové byli odvezeni do koncentračních táborů. Někteří se po válce vrátili domů, ale s nástupem komunistické strany, věděli, že by nebyli v bezpečí, proto se rozhodli odstěhovat do Argentiny. Podnik znárodnili komunisté a byl spojen s několika dalšími v okolí pod společný název Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí. A od roku 1997 dodnes

v továrně sídlí firma Filogroup, a. s., která dodává bavlněné, viskóзовé a směsové příze do českých a zahraničních tkalcoven.

V předposlední kapitole se zabývám podle mě nejznámějším podnikem – Choceňskou mlékárnou, kterou zná snad každý, kdo má rád jogurty. Poprvé byl provoz spuštěn v roce 1928. Tomu ovšem předcházely dva roky, během kterých předsedové mlékárenského družstva řešili, hlavně finanční otázku celého projektu. Nakonec jim prostory pro první mlékárnu v Chocni a okolí poskytl kníže Kinský ve svém dvoře, kde dříve choval dobytek. Mlékárna si vedla dobře. Po čase době byly stávající prostory nedostačující, proto se předsedové rozhodli koupit nový pozemek nedaleko dvora knížete, kde nechali postavit novou mlékárnu, jejíž nové, moderní stroje byly poprvé spuštěny roku 1938. Ovšem rok 1940 přinesl velkou změnu – mlékárna byla státem znárodněna a zařazena i s dalšími mlékárnami v pardubickém kraji pod Pardubickou mlékárnu, pod jejíž správou vyráběla do roku 1960, kdy se osamostatnila a stala se mateřským podnikem pro šest menších mlékárenských provozů. V osmdesátých letech přešla choceňská mlékárna i se svými provozovny pod závod ORMILK Žamberk, kde setrvala až do roku 1992, kdy byla prakticky odepsána a jediné co stálo za záchranu, byla tradice a receptura, kterou vlastnila. Ta zaujala představenstvo společnosti Zamilk spol. s. r. o., která ji ve stejném roce vydražila. Mlékárna pod touto značkou a na stejném místě na jakém byla před osmdesáti dvěma roky postavena, vyrábí výborné jogurty a další mlékárenské produkty dodnes.

Poslední kapitola popisuje Pivovar, který má nejdelší tradici ze všech zmíněných podniků, protože první zmínka o jeho činnosti se dochovala z roku 1581. Podnik patřil knížecí rodině Kinských, kterým patřilo choceňské panství od roku 1709 do konce druhé světové války. Výrobu silně ovlivnila první a druhá světová válka, protože byl nedostatek surovin a pivo se muselo vařit buď ze surovin podřadné kvality, nebo náhražek, které se negativně podepsaly na jeho chuti, ale i vyrobeném množství. Během procesu znárodnování komunistickou stranou patřil pivovar mezi lety 1949 až 1960 pod více podniků. Nakonec byla v roce 1984 ukončena jeho činnost z důvodu finanční náročnosti provozu a objekt prodán firmě Montas n. p. Hradec Králové.

1. Historie Chocně a vývoj průmyslu

V první kapitole bych ráda představila, jak město vzkvétalo – od prvních malých dílen až po továrny, kde pracovaly stovky zaměstnanců, kteří se museli naučit obsluhovat složité stroje.

„První písemná zmínka o Chocni pochází z roku 1227, kdy Kojata z rodu Hrabšiců (syn komorníka českého knížete) ve své závěti odevzdává „Hocen“ novým držitelům, bratrům Sezimovi a Milotovi.“¹ Z „Hocen“ později vznikl název města Choceň. Obyvatelé Chocně se zpočátku orientovali pouze na zemědělskou výrobu, což jim poskytovalo možnost k dalšímu růstu a rozvoji. Změna, která výrazně zasáhla do života lidí, se odehrála v roce 1292, kdy díky pánům ze Švabenic se Choceň stala tržním městečkem s právem ke konání trhů. To se samozřejmě promítlo i do vzhledu města, uprostřed vzniklo malé čtvercové náměstí, na němž se pořádaly trhy. Pán vydal také nařízení, ve kterém stálo, že mají poddaní postavit u vstupů do města tři brány, ve kterých sloužila branná stráž, mající na starost vpouštět povozy do města a vybírat mýtné.² Od konce 13. století, kdy Choceň vlastnil král Václav II, zde začala vzkvétat i řemeslná výroba. Ovšem první písemná zmínka týkající se nejstaršího řemeslného obchodu pochází z roku 1395, tehdy se mu říkalo „Horní mlýn“, který stál v blízkosti dnešního ČKD. Protože „Horní mlýn“ vlastnil Václav II., museli mlynáři odvádět nejdříve naturální a později i peněžité dávky králi, který se měl naopak starat o dobrý stav jezů, splavů a vodních nádrží.

V první polovině 16. století kdy Choceň připadla pánům z Pernštejna, máme jasnou představu o tom, které cechy se zde nacházely. Největší důležitosti se tehdy těšil cech nožířský, který dostal zvláštní privilegia od majitele choceňského panství – pana Vojtěcha z Pernštejna. K dalším cechům, které se v městečku nacházely, patřil cech řeznický, krejčovský, ševcovský a tkalcovský. Významným mezníkem pro další vývoj Chocně byl velký požár, který zasáhl radnici, v níž byly uloženy privilegia, která městu udělil panovník. Rozsáhlý požár poničil i osmdesát sedm domů, což bylo naprosto zničující při celkovém počtu sto dvaceti čtyř domů. Obyvatelé přes všechny překážky opravovali své milované město. To se ale nacházelo v úpadku, protože mnoho řemeslníků Choceň opustilo.³

¹ Historie města. *Město Choceň: Město v parku, park ve městě*. [online]. 5.5.2008 [cit. 2016-12-14]. URL:<<http://www.chocen-mesto.cz/historie-mesta/d-314450/p1=24504>>.

² Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 5.

³ Tamtéž, s. 6.

Během třicetileté války od Albrechta z Valdštejna, vlastníci Choceň jen jeden rok 1623, město odkoupil německý šlechtic Vincenc Mušinger z Gumpendorfu⁴ z Gumpendorfu, který neobnovil všechna dřívější privilegia, zaniklých při požáru. Z toho důvodu zanikl obecní pivovar i staré právo šenkovat a pálit pálenku.

Teprve v roce 1709, kdy se novými majiteli Chocně stala knížecí rodina Kinských, došlo ke zlepšení situace v řemeslné sféře a město získalo zpět privilegium šenkovat pivo za poplatek třiceti krejcarů z vědra. Také v tomto roce udělil Josef I⁵ privilegium pořádat trhy jak výroční tak týdenní. Vrchnost si vyhradila právo rozhodovat o tom, kdo se měl učit řemeslu a kdo ne, aby se nenacházelo v Chocni příliš mnoho řemeslníků a všichni se dokázali bez problémů uživit. Bohužel další dva velké požáry ztížily další vývoj řemeslné výroby. Řemeslníci byli opět odkázáni jen na výnos ze zemědělské činnosti. Nadějí na zlepšení situace bylo vyžádání privilegia na konání týdenních trhů zaměřených na prodej lnu, příze, plátna a vlny, které povolila Marie Terezie v roce 1762. V této době se rozšířilo spektrum řemesel o mlynářský, soustružnický, hrncířský, rozličný a pekařský. Dříve významný nožířský cech upadl do zapomnění a věnovala se mu jen hrstka řemeslníků.

Ke slovu se začaly hlásit manufaktury, které vznikaly koncem 17. a začátkem 18. století. Manufaktury zakládala šlechta a od cechovních dílen se lišily v počtu pracovníků. Zde z větších provozoven stojí za zmínku Horní a Dolní mlýn a také panský pivovar. Na počátku 19. století se k výrobě piva připojila i výroba pálenky. Velkým přínosem pro budoucí hospodářský rozkvět bylo otevření železnice v roce 1845. Choceň se nacházela na hlavní trati mezi Prahou a Olomoucí. Roku 1875 bylo navázáno spojení mezi Chocní a Broumovem a o sedm let později byla zavedena železnice z Chocně do nedaleké Litomyšle. Choceň se tak stala důležitým železničním uzlem, kterým je dodnes.

Cestu ke kapitalistickému způsobu podnikání otevřel císařský patent ze dne 20. prosince 1859, který uzákonil nový živnostenský řád a odsoudil cechovní uspořádání k zániku. To umožnilo svobodu v podnikání, kde mohl každý bezúhonný občan provozovat kteroukoliv řemeslnou nebo obchodní živnost bez omezení. Tím pádem se rychle rozvíjely i velké podniky a počet živnostníků se rozrostl. Ti se sdružovali ve společenstvu, které se staralo o podporu studia a urovnávání sporů mezi členy. V 19. století v Chocni fungovala papírna, Horní a Dolní mlýn⁶, knížecí pivovar, kde pracovalo 39 lidí, v panské cihelně 35 až⁷

⁴ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, kr, s 10.

⁵ Tamtéž, s. 11.

⁶ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, Archiv města Choceň, Inventář.

⁷ Tamtéž, s. 12.

40 lidí, v továrně uzenářských strojů Josefa Kudláčka pracovalo 58 zaměstnanců. Pan Kudláček byl dědečkem Jaroslava Mráze. Dále zde fungovala výrobní rakví a umělých květin Vincence Symona, který zaměstnával 33 lidí, tkalcovna Josefa Jehničky, kde pracovalo 250 lidí a tkalcovna M. Robitschek a spol., zaměstnávající 400 lidí.⁸

Císařský patent o živnostenském řádu nepřinesl jen pozitivní změny, ale bohužel i ty negativní, např., že velké podniky získaly možnost uplatňování dělby práce, která umožňovala přijímat i nekvalifikované zaměstnance, což vedlo k výrobě levných výrobků, které představovaly konkurenci pro malé, ale vysoce kvalifikované živnostníky, kteří své výrobky vyráběli poctivě, ale mnohem draž. Zákonodárci si tento problém velmi dobře uvědomovali a snažili se jeho dopady zmírnit vyhláškou z roku 1883, kdy byl zaveden průkaz o pracovní způsobilosti. Průkaz byl vydáván pouze lidem, kteří měli výuční list nebo pracovní knížku. Ale i přes tuto snahu se situace drobných živnostníků nadále zhoršovala, protože velké podniky nadále přijímaly vysoký počet učňů, kteří byli nejlevnější pracovní silou. Učňové to ale také neměli lehké, protože museli rozumět celé živnosti, z čehož vyplývá, že nestačilo, aby se naučili jen práci, kterou měli vykonávat po dokončení studia, ale museli umět také ovládat komunikaci se zákazníky, kreslit a konstruovat nové výrobky a vést účetnictví. Nejnáročnější pro učně byla jejich pracovní doba. Ta končila až s rozhodnutím zaučujícího, což vedlo k vykořisťování učedníků a zavádění nelidské pracovní doby.⁹ Roku 1905 bylo vydáno zákonné ustanovení, které dělníkům zajišťovalo snížení pracovní doby na deset hodin, ovšem někteří továrníci se jím neřídili. Úřední zpráva, kterou stát vydal o dva roky později, poukazyvala na to, že především v textilní výrobě továrníci nerespektují desetihodinovou pracovní dobu a prodlužují ji. Výše platu se také značně lišila v jednotlivých továrnách. Často záleželo jen na rozhodnutí mistra, který stanovoval srážky ze mzdy např. za chyby, pozdní příchody nebo jiná provinění.¹⁰

„V továrnách často docházelo k úrazům, nejednou byl zaměstnanec zmrzačen a neschopen již další práce. Sociálního zabezpečení nebylo a továrna mu v nejlepším případě poskytla jen nepatrnou podporu, z níž však nemohl být živ. Pak byl odkázán na milodary nebo na žebrotu.“¹¹

⁸ DUŠEK, Radim a HOFMAN, Michal. *Živnostensko – průmyslová a hospodářská výstava v Chocni 1914*. OFTIS Ústí nad Orlicí, 2014 s 14. ISBN 978-80-7405-341-2.

⁹ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s 13.

¹⁰ ŠTASTNÁ, Jarmila. *Život textilních dělníků na ústecku a českořebovsku 1870-1914*. Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 1980. s 30.

¹¹ ŠTASTNÁ, Jarmila. *Život textilních dělníků na ústecku a českořebovsku 1870-1914*. Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 1980. s. 31.

Těsně před začátkem první světové války, živnostníci z Chocně a okolí uspořádali Živnostensko – průmyslovou výstavu, která se měla zařadit k nejlepším výstavám na území Rakousko – Uherska. Měla velkým dílem přispět k oživení místních živností a být přehlídkou současné výroby.¹² „Výstavnímu výboru se snažila přispět také Komise pro elektrické osvětlení města. Doba k osvětlování výstavy byla velmi krátká. Výkonný výstavní výbor předpokládal, že dodání proudu zadají městští představitelé továrníku Josefu Jehničkovi. Ten také elektrický proud osvětlovací i poháněcí věnoval pro celé výstaviště po dobu jejího trvání zdarma z vlastní elektrické centrály. Elektrické dynamo zapůjčil továrník Mořic Robitschek. Z čehož vyplývá, že kdyby nebylo živnostenské výstavy, tak by k elektrifikaci města došlo až o mnoho let později.¹³ Během první světové války továrny často nepravidelně vyplácely mzdy nebo je snižovaly. Tato kritická léta přinášela i vysokou nezaměstnanost i z důvodu odchodu mnoha mužů na frontu.¹⁴ Po první světové válce došlo k rozvoji sportovních aktivit a kulturního života, s čímž souvisí ukončená stavba místní Sokolovny, kde se konala divadelní představení v rozmezí let 1920 až 1922.¹⁵

Během období první republiky se objevily zásobovací potíže, které představovaly především nedostatek chleba, brambor, moučných výrobků, mlékárenských produktů a masa, což podporovalo výměnný obchod. Také se projevil nedostatek bytů, lidé se chtěli nastěhovat do polské kolonie vzniklé za války, kam byli ale umístěni ruští zajatci, kteří se chtěli vrátit domů.¹⁶ Proto se nově vzniklé stavební družstvo rozhodlo získat stavební parcely a postavit na nich sedm dvouposchodových činžovních domů.¹⁷ Vzrůstající ceny zboží v poválečném období, nepřidaly obyvatelům Chocně na náladě. Ani pracovních míst nebylo mnoho a situace např. v textilním průmyslu byla tíživá, protože chyběl dostatek surovin k zpracování.¹⁸

„Na oslavě 1. máje se sešlo v Chocni na 3.000 lidí, jimž byly zodpovězeny nejbližší sociální otázky veřejného života. Voleb do obcí se zúčastnily 13. června 1919 poprvé i ženy. Starostou se stává český socialista Rohlena. V politickém životě města se na jaře upevňují i pozice levého křídla sociální demokracie.“¹⁹

¹² DUŠEK, Radim a HOFMAN, Michal. *Živnostensko – průmyslová a hospodářská výstava v Chocni 1914*. OFTIS Ústí nad Orlicí, 2014. s 16. ISBN 978-80-7405-341-2.

¹³ Tamtéž, s. 64.

¹⁴ ŠŤASTNÁ, Jarmila. *Život textilních dělníků na ústecku a českotřebovsku 1870-1914*. Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 1980. s 30.

¹⁵ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, Archiv města Choceň, Inventář.

¹⁶ ŠŤASTNÁ, Jarmila. *Život textilních dělníků na ústecku a českotřebovsku 1870-1914*. Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 1980. s. 31.

¹⁷ DVOŘÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. 131 s. ISBN 80-86042-22-7.

¹⁸ Tamtéž, s. 128.

¹⁹ DVOŘÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. s. 129. ISBN 80-86042-22-7.

Rozsáhlá regulace Tiché Orlice od Horního mlýna k Podhradí v roce 1923 značně změnila podobu Chocně, protože řeka protéká středem města. Ve třicátých letech dvacátého století vedle těch, o kterých píše v dalších kapitolách, zde vznikaly další podniky jako např. tkalcovna Josefa Jehničky v Pelinách,²⁰ firma Ing. Josefa Koláře zabývající se výrobou elektroinstalačních materiálů a radiofonických přístrojů,²¹ a Suchánkova cihelna²².

„Částečná mobilizace československé armády projevila odhodlání lidu bránit republiku, ale tragické zářijové dny mnichovské zrady uzavřely etapu první republiky.“²³ Chocně se zpočátku války snažila žít dál normálním životem. Ve městě se upravovaly chodníky, obyvatelé si stavěli rodinné domy na Spořilově, Lhotách a na pozemcích směrem k Vysokému Mýtu. Roku 1940 se začala stavět nová budova pro místní mlékárnu a uvažovalo se o výstavbě kanalizace a vodovodu. Přes všechny snahy se ale válka obyvatelům nemilosrdně připomínala nedostatkem potravin, oblečení a kontrolami dopravních prostředků.²⁴ Od roku 1941 se v továrně Robitscheka a Mráze se začaly formovat skupinky, které prováděly sabotáže v samotných továrnách, na nádraží, přerušovali telefonní vedení a vyřadily na několik hodin dopravu vojenského zboží na východní frontu.²⁵ O rok později, kdy byl povolán do Čech Reinhard Heydrich, rapidně vzrostl počet zatčených obyvatel Chocně, mnoho z nich bylo odsouzeno trestem nejvyšším – smrtí. Jsou zaváděny noční hlídky CPO a protektorátní úřady stanovily povinnost občanů podílet se, na stavění krytů.²⁶

„V únoru 1944 jsou vytvářeny skupiny k přípravě ozbrojeného povstání, totiž v Mrázově továrně, na železnici, v Jehničkově továrně, v Robitschkově přádelně, i v samotném městě. V červenci do Chocně přichází spojka z Obrany národa. Kolář s úkolem aktivizovat odboj a ustavit revoluční národní výbor. Pro výzvědnou službu získávají i některé příslušníky četnické stanice. Sabotážní skupina ničí zápalnými náložemi vlastní výroby vagóny dopravující vojenské zásoby po vlečce z choceňského nádraží do skladu v běstovickém písničku.“ Krátce po těchto akcích byl zatčen major Novotný, Kučera, Krejčí, Kubík, Hrstka a Chleboun, kteří byli odvezeni do koncentračního tábora v Terezíně, po válce se vrátil zpět jen Chleboun. Civilisté zapojeni do revolučního národního výboru nebyli prozrazeni a tak mohli pokračovat dál ve své činnosti. Čím více nacistické Německo cítilo, že se situace na²⁷

²⁰ DVOŘÁK, Radovan. *Chocně*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. s 133. ISBN 80-86042-22-7.

²¹ Tamtéž, s. 134.

²² Tamtéž, s. 135.

²³ Tamtéž, s. 144.

²⁴ Tamtéž, s. 146.

²⁵ Tamtéž, s. 147.

²⁶ Tamtéž, s. 148.

²⁷ Tamtéž, s. 149.

frontách obrací proti nim, tím se situace zhoršovala i v Čechách. Jednotky SS na začátku roku 1945 obsadily město a během celého roku pátraly po partyzánech schovaných v okolních lesích.²⁸ Příděly základních potravin neustále klesaly a rozšířil se prodej na černém trhu, kde lidé museli zaplatit např. za jednu cigaretu 10 až 20 korun, za jeden kg mouky 100 korun, jeden kg vepřového masa 500 korun a za jeden kg zelené kávy až 10 000 korun. Z čehož je zřejmé, že si většina obyčejných lidí nemohla dovolit nic nakoupit. „24. ledna 1945 projíždí choceňským nádražím transport vězňů z Osvětimi. Na otevřených uhelných vagónech v mrazu, hladovi a vysilení mnozí umírají. Před tunelem byly na trati nalezeny tři mrtvé ženy, ve stanici muž a mezi Chocní a Zámrskem 14 dalších zemřelých.“ Mezi 14. a 15. únorem Chocní procházel transport ruských zajatců, některým z nich se povedlo v noci uprchnout do okolních lesů, kde posílili partyzánské skupiny, které podnikaly své akce až u Hradce Králové. 1. května skupina pod vedením Saši Bogdanova přepadla letiště u Dvořiska, které patřilo Jaroslavu Mrázovi. Zničila zde několik letadel a Bogdanov, zde zemřel. V lese za Chocní má svůj památník, kde se lidé scházejí, aby si připomněli jeho odvahu. O čtyři dny později začalo jak v Praze, tak i v dalších městech, Choceň nevyjímaje povstání namířené proti okupantům. Občané odstraňovali německé transparenty a nápisy. S velkou hrdostí vyvěsili vlajku republiky. Přesto že se na úřadu sešli představitelé revolučního národního výboru s německou posádkou, aby uzavřeli příměří a nikdo nebyl zraněn, tak v 18:00 hod. směrem od Vysokého Mýta přes Chlum přišli němečtí vojáci a obsadili nádraží. Během obsazování došlo k přestřelce, při které zemřeli tři lidé. 9. května se Chocní ozvaly poslední válečné výstřely během, které vzaly život sedmi lidem, byly to poslední oběti války v Chocni. V 17:00 se ozval výbuch devíti vagónů plně²⁹ naložených municí, které byly přistaveny na nádraží. Bylo zraněno sedmdesát osob, ale nikdo našťastí už nezemřel. Výbuch zničil domy na Lhotách, tovární halu, topírnu na nádraží a Kubíčkův dvůr. Do Chocně se sjeli dobrovolní hasiči z Kostelce, Holic, Doudleb a Skořenic, aby pomohli zkrotit rozšiřující se požár a pomoci poraněným lidem.³⁰ „V 19 hodin přijíždí na náměstí první sovětský voják na motocyklu a kolem 20. hodiny se objevují na automobilech jednotky Rudé armády na svém postupu ze Zábřehu přes Lanškroun, Ústí nad Orlicí a Jehnědí, příslušníci 60. armády 4. ukrajinského frontu pod vedením generálplukovníka P. A. Kuročkina. Byli uvítáni ruským proslovem³¹

²⁸ DVOŘÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. s. 149. ISBN 80-86042-22-7.

²⁹ Tamtéž, s. 151.

³⁰ DVOŘÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. 152 s. ISBN 80-86042-22-7.

³¹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00001, kart. 850, Kronika města Choceň 1969, s. 2.

a skrovným pohoštěním. Nepopsatelné nadšení a štěstí vystřídalo úzkost a nebezpečí šestileté poroby za druhé světové války, která si v Chocni vyžádala 101 obětí popravených, umučených a padlých občanů.“

Na politickou situaci v roce 1968 obyvatelé Chocně přihlíželi se smíšenými pocity, jedni byli šťastní, že je šance na změnu režimu a druzí věřili, že komunistická strana tento sled událostí zvrátí a dá vše opět do pořádku a jejich životy budou pokračovat dál, jak byli zvyklí. Nehledě na to, jaký názor obyvatelé zastávali, tak všichni bojovali s nedostatkem spotřebního zboží. Snažili se co nejlépe investovat své úspory, protože nevěděli, co bude následovat, tak si chtěli zajistit určitou finanční jistotu.³² Roku 1969 došlo k vykopání kanalizace na Chlumu, celkové revizi a čištění studní.³³ Město ve svém rozpočtu vymezilo 375 000 Kčs z rozpočtu na postavení chodníku vedoucího od ČKD do Lip. Dále došlo k zavedení ústředního topení v Základní devítileté škole. Bylo pamatováno na vnitřní úpravy zámku a jeho nádvoří, v neposlední řadě se výbor zaměřil na rekonstrukci a rozšíření pouličního osvětlení, do kterého investoval 380 000 Kčs. Od 20. prosince začalo docházet ke krátkodobým výpadkům elektrického proudu, ale 22. prosince nešel proud celý den a celou noc, naštěstí 23. prosince od 10 hodin byly obnoveny dodávky proudu, hospodyně se mohly vrátit k pečení vánočního pečiva a cukroví a dalším vánočním přípravám a v podnicích se mohla výroba rozběhnout.³⁴ Rok 1971 se nesl především v duchu oslav padesátého výročí oslav osvobození Československa sovětským vojskem. V dalším roce výbor schválil projekt³⁵ na stavbu umělého kluziště, předběžné náklady byly vyčísleny na 1 495 000 Kčs.³⁶ V tomto a i dalších letech město pokračovalo ve výstavbě nových bytových jednotek, kterých byl stále nedostatek.³⁷ Obyvatelé Chocně si stěžovali na vysoké znečištění vzduchu, především v blízkosti mlékárny, proto bylo provedeno měření, které ukázalo, že míra znečištění nepřesáhla stanovené hodnoty, ale i přesto se výbor rozhodl tuto situaci pozorovat celý rok a ještě několikrát proběhlo měření na inkriminovaných místech.³⁸

³² Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00001, kart. 850, Kronika města Choceň 1969, s. 2.

³³ Tamtéž, s. 4.

³⁴ Tamtéž, s. 24.

³⁵ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00002, kart. 919, Kronika města Choceň 1971, s. 3.

³⁶ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00003, kart. 920, Kronika města Choceň 1972, s. 18.

³⁷ Tamtéž, s. 22.

³⁸ Tamtéž, s. 27

Výbor se v dalších let potýkal s nedostačujícím počtem míst v jeslích a školkách, děti ze základní školy musely pravidelně chodit na směny a sortiment v obchodech byl velmi omezený, ačkoliv ho byl dostatek.³⁹

*„Rok 1975 byl pro naši vlast, pro náš pracující lid dobrý a úspěšný. Byl to rok třicátého. výročí osvobození naší vlasti, ve které jsme si připomínali, jaké významné a hluboké společenské přeměny byly od té doby uskutečněny, jak se změnil život pracujícího člověka v naší zemi.“*⁴⁰ Vedle oslav se výbor zabýval výstavbou mateřské školky na Staré plovárně a realizací městského vodovodu, práce ale postupovaly pomaleji, než bylo plánováno.⁴¹ S plánováním oslav sedm set padesátého výročí od první zaznamenané zmínky o Chocni, která připadla na rok 1977, se začalo už o rok dříve, kdy byla stanovena zvláštní komise, pověřená přípravami slavností. Během oslav byla pořádána výstava o Chocni v Domě odborů, lidová škola umění a divadelní soubor nacvičili představení. Do oslav byly zapojeny všechny průmyslové podniky sídlící v Chocni.⁴² O rok později bylo postaveno nové autobusové nádraží a práce na vodovodu nadále pokračovaly.⁴³ Ve středu 8. srpna ve 14:00 hod se nad Choceň přesunula průtrž mračen, kdy o několik hodin později se po silnicích hrnuly proudy vody, a kanalizace nestíhala odvádět přebytečnou vodu. Nejhorší situace nastala u ČKD, Orličanu a Agrochemického průmyslu, kde hloubka vody dosahovala až 1,5 metru. Rok 1988 představoval velmi úspěšný rok, kdy⁴⁴ se povedlo dokončit silniční průtah okolo města, otevřít novou základní školu a dokončit práce na vodovodu na nejkritičtějším místech.⁴⁵

³⁹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00004, kart. 921, Kronika města Choceň 1974. s. 112.

⁴⁰ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00005, kart. 922, Kronika města Choceň 1975. s. 170.

⁴¹ Tamtéž, s. 173.

⁴² Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00006, kart. 923, Kronika města Choceň 1976, s. 178.

⁴³ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00008, kart. 925, Kronika města Choceň 1978, s. 129.

⁴⁴ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00009, kart. 926, Kronika města Choceň 1979. s. 149.

⁴⁵ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00015, kart. 932, Kronika města Choceň 1987 – 1988. s. 175.

2. Jaroslav Mráz, továrna na chladicí stroje/Jaroslav Mráz – Pavel Beneš, továrna na letadla

2.1 Zakladatel a jeho rodina

Otec Jaroslava Mráze, Štěpán Mráz se narodil 15. listopadu 1860. V podniku Josefa Kudláče st. začínal jako učedník. Pan Josef Kudláč si všiml jeho snaživosti, díky níž ho poslal na zkušenou do Německa. Po návratu se sblížil s Kudláčkovou nejstarší dcerou Žofií, kterou si v roce 1886 vzal za ženu. Po roce 1890 na něj přešla povinnost dohlížet nad výrobním oddělením. Žofie Kudláčková, později Mrázová měla mladší sestru Annu, která se vdala za Josefa Koláře z Chocně, syna zámečníka, který zdědil jeho živnost. Tímto sňatkem došlo ke spojení dvou nejbohatších rodin v Chocni, které se věnovaly strojírenství.

Dne 8. května 1916 zemřel Josef Kudláček mladší, kterému patřil podíl v rodinném podniku, a tímto přešla továrna do rukou rodiny Mrázovy. Majetkoprávní vztahy a rozvoj závodu po jeho odchodu stále více ovlivňoval nejstarší syn Štěpána Mráze Jaroslav Mráz, který se narodil 14. května 1893 a vyučil se zámečnictví stejně jako jeho předci. V Praze vystudoval vyšší průmyslovou školou. Po dokončení studií se rozhodl žít v Drážďanech a poté i v Curychu. Na začátku první světové války se vrátil zpět do Chocně a v roce 1918 se stal veřejným společníkem podniku.⁴⁶ Jaroslav se zamiloval do Marie Paďourové, kterou si 14. ledna 1919 vzal za ženu. Marie byla dcera Jindřicha Paďoura, který byl agrárním poslancem v říšské radě ve Vídni.⁴⁷ Jaroslav Mráz zemřel v roce 1953.⁴⁸

⁴⁶ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 26.

⁴⁷ Tamtéž, s. 29.

⁴⁸ VÁLCHAŘOVÁ, Vladislava et al. *Industriální topografie/Pardubický kraj, průmyslová architektura a technické stavby*. ČVUT v Praze, 2012. s. 130. ISBN 978-80-01-05045-3.

2.2 Výroba chladících zařízení

Jaroslavu Mrázovi se podařilo získat na konci první světové války od rakouského ministerstva války zakázku na opravu lokomotiv z válečných bojišť. Již v srpnu 1918 byly dodány první rakouské lokomotivy k opravě, když několik týdnů na to došlo k převratu. Proto se Jaroslav rozhodl přesvědčit československou vládu, aby jeho podniku dodávali státní lokomotivy k opravě. Tuto zakázku panu Mrázovi získala jeho snoubenka Marie Pařourová, která měla styky ve vládě díky postavení svého otce.⁴⁹ Opravovat lokomotivy, ale nebylo Mrázovým snem. Od počátku měl v úmyslu stavět chladírny. Roku 1921 začal p. Mráz reálně uvažovat o uskutečnění svého původního plánu.⁵⁰

Zprvu zaměstnával sto padesát až dvě stě dělníků⁵¹ a továrna zabírala parcelu půdorysu písmene V mezi železnicí a Nádražní ulicí. Protože si však nemohl dovolit riskovat, tak pozval experta na chladící stroje Ing. Brodessera z Amsterdamu, aby mu v počátcích pomohl s konstrukcí strojů a ve výběru kvalifikovaných zaměstnanců. Inženýr Brodesser 1. ledna 1922 začal pracovat na nákresu jedinečného stojícího kompresoru s výkonem 3 000 kcal/hod s technickým označením V II. První zařízení se prodalo v roce 1923 do řeznictví ve Vysokém Mýtě, které patřilo p. Krátkému. Za rok od spuštění výroby bylo vyrobeno a prodáno devět zařízení, z toho tři až do Londýna.⁵² Továrník své výrobky nevyvážel jen do Anglie, ale i do Jugoslávie a Polska.⁵³ V tomto roce byla továrna rozšířena o slévárnu železa a dílnu s montovnou.⁵⁴

Ing. Brodesserovi byl přidělen pomocník Jindřich Vrátil, aby se inženýr mohl naplno věnovat jen vývojem nových zařízení. Postupně vznikly kompresory, které stály s označením V III, V IV, V X, V XIII a kompresory, které ležely H I, H II, H III, H IV. Série ležatých kompresorů byla později rozšířena o další typy H V, H VI, H VII. Mimo jiné podnik vyráběl i velká chladící zařízení, která dosahovala výkonu 150.00 kcal/hod.

Mezi roky 1927 a 1928 podlehl Ing. Brodesser naléhání své manželky a vrátil se do Amsterdamu, ale protože mu nedělalo dobře přímořské ovzduší, tak odjel zpět do⁵⁵

⁴⁹ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, 61, s. 29.

⁵⁰ Tamtéž, s. 33.

⁵¹ DVOŘÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. s. 133. ISBN 80-86042-22-7.

⁵² VÁLCHAŘOVÁ, Vladislava et al. *Industriální topografie/Pardubický kraj, průmyslová architektura a technické stavby*. ČVUT v Praze, 2012. s. 130. ISBN 978-80-01-05045-3.

⁵³ DVOŘÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. s. 133. ISBN 80-86042-22-7.

⁵⁴ VÁLCHAŘOVÁ, Vladislava et al. *Industriální topografie/Pardubický kraj, průmyslová architektura a technické stavby*. ČVUT v Praze, 2012. s. 130. ISBN 978-80-01-05045-3.

⁵⁵ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 33.

Československa k Jaroslavu Mrázovi, který ho přijal nazpět. Ale p. Mráz už nebyl s jeho prací spokojený jako dřív, inženýr lpěl na starých amoniakových typech zařízení a doba si žádala pokrokový přístup k nově navrhovaným chladárnám,⁵⁶ protože se v chladírenském průmyslu začalo věnovat čím dál více podniků a to především na Slovensku.⁵⁷ V době kdy byl Ing. Brodesser v Amsterdamu, začal p. Vrátil pracovat na vývoji elektromechanického chladícího zařízení, což bylo jablkem sváru mezi Mrázem a Brodeserem, který se nebyl přes to schopen přenést, proto byl v roce 1932 propuštěn. Vedením jeho kanceláře byl pověřen jeho bývalý spolupracovník Jindřich Vrátil, který byl velmi tvůrčí a pokrokový člověk.⁵⁸

Jaroslav Mráz si velmi dobře uvědomoval, že firma začne upadat, jestli nezavede vedlejší výrobu, která nebude souviset s chladícím odvětvím. Nejprve uvažoval o výrobě umělé gumy, ale nakonec z tohoto nápadu sešlo.⁵⁹ Místo výroby umělé gumy přišel s nápadem zavést letadlovou výrobu.

2.3 Výroba letadel

Na tento nápad ho přivedla vedoucí účetnictví Aloisie Urbánková, kterou zaujala zpráva o tom, že má být v Pardubicích pronajat tovární objekt pro výrobu letadel proslulého českého konstruktéra Ing. Pavla Bartoše. Jaroslav Mráz byl z této zprávy nadšený a využil své kontakty na ministerstvu vojenství, kde si domluvil schůzku s Ing. Bartošem, se kterým si od první chvíle padli do oka.⁶⁰ Smlouvu podepsali 14. února 1935, tímto dnem odstartovala jejich spolupráce pod názvem Ing. Pavel Bartoš a Ing. J. Mráz, Továrna na letadla, Choceň.

Zpočátku se letadla vyráběla v továrně původně určené k výrobě chladícího zařízení pod vedením konstruktéra p. Beneše. Netrvalou dlouho a Ing. Bartoše následovali i jeho bývalí kolegové z letadlového oddělení ČKD Praha. Společně se dali do práce na konstrukci prvního typu letadla Be 60 se jménem Bestiola.⁶¹

Na první leteckou zkoušku, kterou stihli uskutečnit ještě téhož roku, Ing. Beneš s Ing. Mrázem museli najít vhodné letiště. Nakonec vybrali rozlehlou louku u Dvořiska, která se nachází na půl cesty mezi Chocní a Vysokým Mýtem. Louka prošla četnými úpravami, než⁶²

⁵⁶ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 34.

⁵⁷ Tamtéž, s. 40.

⁵⁸ Tamtéž, s. 34.

⁵⁹ Tamtéž, s. 40.

⁶⁰ Tamtéž, s. 41.

⁶¹ Tamtéž, s. 42.

⁶² VÁLCHAŘOVÁ, Vladislava et al. *Industriální topografie/Pardubický kraj, průmyslová architektura a technické stavby*. ČVUT v Praze, 2012. s. 130. ISBN 978-80-01-05045-3.

vyhovovala jejich záměru. Mezi tyto úpravy patřilo mimo jiné odvodnění rybníka a jeho následovné zahrabání. Stodola, která patřila k louce, rovněž našla své uplatnění jako provizorní hangár.⁶³

Červen roku 1935 byl slavnostním měsícem, protože zaměstnanci dokončili finální úpravy na Bestiole, která byla připravena na první let. Tuto událost si nenechali ujít všichni zaměstnanci, jak z leteckého, tak chladírenského oddělení, ale také obyvatelé Chocně, kteří se plni očekávání přišli podívat na nově vzniklé letiště, aby viděli Be – 60 v akci.⁶⁴ Po prvním letu, který ukázal jisté nedostatky, prošlo letadlo ještě mnoha úpravami, které ovšem nedokázaly zabránit havárii, při níž bylo letadlo kompletně zničeno. Tato událost přinesla výzvu pro konstruktéry, aby postavili nové letadlo bez předchozích nedostatků. To se podařilo na konci roku 1935, kdy letadlové oddělení představilo hned dvě nová letadla s označením Be 60 a Be 50. Ministerstvu národní obrany se oba typy letadel natolik zalíbily, že podniku zadal zakázku na dvacet kusů⁶⁵, která zachránila finanční situaci letadlového oddělení, které bylo již na pokraji krachu. V následujícím roce vzniklo sedm nových letadel a byl postaven nový hangár, který byl lépe zabezpečený. Poučili se z předchozí chyby, kdy letadla hlídali jen psi bez dozoru hlídače. Jedné noci vycítili myš, která se dostala do trubek letadla, a byli nadšeni z nové zábavy, ihned na ni započali hon, při kterém zničili celý trup Be 52. Od té doby měli psi zákaz vstupu do hangárů.

Prvního zahraničního leteckého závodu se zúčastnili 5. července 1936, který se konal ve Francii a jmenoval se Deuze Heures d'Angers. V tento den panovalo velmi špatné počasí, proto mnoho soutěžících odstoupilo. Avšak piloti, kteří zastupovali Ing. Bartoše a Ing. Mráze neodstoupili a získali krásná umístění. V kategorii čtyř litrů vybojovali první a třetí místo. V kategorii dvou litrů také zvítězili a v kategorii do osmi litrů obsadili druhé místo. Po jejich návratu, je v Praze čekalo velkolepé přivítání. Navzdory tomuto zahraničnímu úspěchu nestoupl zájem o letadla Ing. Bartoše. Zástupci letadlového oddělení se ještě jednou v tomto roce vydali do Francie, konkrétně do Paříže, kde se konala letecká výstava, kde byl představen nový prototyp BIBI Be 550, který na sebe strhl velkou pozornost a stal se zlatým hřebem mezi vystavovanými sportovními letadly. Při této příležitosti si francouzská firma Decouville zamluvila licenci k tomuto letadlu. Proto po návratu musely být přepracovány⁶⁶

⁶³ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 42.

⁶⁴ Tamtéž, s. 43.

⁶⁵ Tamtéž, s. 45.

⁶⁶ Tamtéž, s. 46.

všechny nákresy a popisky přepsány do francouzštiny a prototyp ještě jednou podstoupil⁶⁷ řadu zkoušek a prohlídek.⁶⁸ „*O choceňských letadlech byly pravidelně zveřejňované zprávy v odborných časopisech. Mimo to byla v Praze v roce 1936 zřízena propagační kancelář, vedl ji J. Sirotek, který též doprovázel letadla po zahraničních výstavách a psal o nich do časopisů.*“

V roce 1937 byla vítězná Be 501 instalována do sálu Třetího reprezentačního plesu Aeroklubu v Praze. Speciální typy Be 501 a Be 502 dosáhly 6. května čtyř rychlostních rekordů ve svých kategoriích. V tomto roce také získala mezinárodní výškový rekord 5 603 m Be 50. K těmto a i dalším úspěchům podniku pogrataloval ministr francouzského letectví Pierre Cot.⁶⁹ V únoru roku se s letadlem Be 501 zúčastnili čtvrtého mezinárodního leteckého závodu „Nad oázami“⁷⁰ v Egyptě. Let byl dlouhý čtrnáct tisíc kilometrů. Be 501 si vedla dobře a celý závod absolvovala bez jediné poruchy, přesto se umístila až na čtrnáctém místě. Druhého závodu v tomto roce se zúčastnili velkého italského závodu sportovních letadel Raduno del litorio konaného v srpnu. V tomto závodě startovalo pět letadel z choceňského podniku a čtyři z nich se umístily na čelních místech. Poslední závod roku 1937 probíhal v Československu, byl to oblíbený let ŘČS, ve kterém zvítězila s převahou Be 550. Další třetí, čtvrté, šesté a sedmé místo obsadily letadla z kategorie „padesátek“.

Před začátkem německé okupace, v lednu roku 1939 se vedení podniku snažilo zajistit prodej letadel do západních zemí, a to především do Anglie a France, kam letěl osobně továrník Mráz vlastním letadlem Be 550. Po návratu do Čech ministerstvo veřejných prací zrušilo objednávky letadel Be 51 a Be 550, čímž z obchodu sešlo.

2.4 Výbor

Závodní výbor vznikl v březnu roku 1936, jehož předsedou byl zvolen Antonín Vaníček, který v závodě pracoval na pozici dílenského kontrolora. Výbor vypracoval první kolektivní smlouvu, která vešla v platnost od 1. ledna 1937, do té doby se řídili provizorním protokolem, který představoval dohodu mezi výborem a vedením.⁷¹

⁶⁷ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 47.

⁶⁸ Tamtéž, s. 48.

⁶⁹ Tamtéž, s. 50.

⁷⁰ Tamtéž, s. 48.

⁷¹ Tamtéž, s. 50.

Výbor zřídil dělnický podpůrný fond, který začal oficiálně fungovat od 1. ledna 1937, ve kterém bylo členství dobrovolné. Zaměstnanci si mohli už od 1. listopadu 1936 vybírat příspěvky podle výše své mzdy.⁷² Po čase se stal členem podpůrného fondu každý nově přijatý zaměstnanec, kterému se příspěvek vyplácel ve výši 1 Kč bez ohledu na výši platu jednou týdně.

Závodní výbor samozřejmě bojoval za zvyšování mezd dělníků, kteří byli v očích zvolených vedoucích vykořisťováni p. Mrázem. Především bojovali za mladé dělníky, kteří byli krátce po zaučení v chladírenském oddělení a dostávali mzdu ve výši 1,60 Kč/hod, naproti tomu v leteckém oddělení dostávali o 40 haléřů více. Výbor se snažil během jednání s továrníkem Mrázem o srovnání rozdílů platů mezi těmito odděleními, továrník se tomu bránil, ale nakonec přistoupil, alespoň na částečné navýšení mzdy zaměstnancům v chladírenském oddělení, ale k úplnému vyrovnání nikdy nedošlo. Pan Mráz to odůvodnil⁷³ tím, že práce v leteckém oddělení je více náročná a vyžaduje vyšší kvalifikaci než práce v chladírenském oddělení.

2.5 Období druhé světové války

Během prvních měsíců okupace ČSR došlo k oddělení letecké výroby od chladírenské. „Chladírenské oddělení se muselo podřídit německému řízenému válečnému hospodářství. Byla omezena výroba malých typů chladíren, nesměly se užívat barevné kovy, výroby byla zaměřena převážně na velká zařízení pro chemické závody a průmyslové podniky důležité pro výživu obyvatelstva, jako chladírny pro sklady vajec, tuků, mrazírny masa, mlékárny a podobně.“⁷⁴ V průběhu války se produkce chladírenských výrobků příliš nezměnila. Do roku 1943 byla dodána dvě velká chladicí zařízení do plzeňské Škodovky a Baťových závodů s názvem Kaučuk I a Kaučuk II. Chladicí zařízení této kategorie byla do této doby nejnáročnější zakázka, s jakou se podnik setkal, ale veškerá spolupráce proběhla hladce a ke spokojenosti na obou stranách.⁷⁵ Udržet válečnou výrobu vyžadovalo velké úsilí s počtem 1 600 dělníků, kteří pracovali 55 hod. týdně za mizernou mzdu.⁷⁶

⁷² Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 55.

⁷³ Tamtéž, s. 56.

⁷⁴ Tamtéž, s. 56.

⁷⁵ Tamtéž, s. 77.

⁷⁶ DVOŘÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. s. 148. ISBN 80-86042-22-7.

Leteckou výrobu řídilo říšské ministerstvo letectva, které sem vyslalo Ing. Löfflera, aby vykonával dozor nad výrobou v zastoupení německých vojenských úřadů. Tento úřad vydal nařízení, na jehož základě byla provedena změna klasického označení letadel za znak⁷⁷ s hákovým křížem. Dále obnovilo zrušené zakázky letadel Be 51 a Be 550, proto aby se nemusela rušit letecká výroba. Dále byla pozastavena činnost na vývoji nových letadel a větroňů. Ing. Löffler nakonec nařídil zastavit výrobu série letadel s označením Be, která proslavila podnik nejen v Československu, ale i ve světě. Celá situace poznamenala vztah mezi Ing. Benešem, který již nemohl dělat, co ho nejvíce bavilo – vymýšlet a konstruovat nová letadla a Ing. Mrázem, který se s ním již nechtěl dělit o zisk, když nemohl využívat jeho neobyčejných konstrukčních znalostí a známostí, které měl v leteckém odvětví. Tento spor vygradoval 28. února 1940 oficiálním oznámením konce jejich společného podnikání a Ing. Beneš odešel z podniku.⁷⁸ Od tohoto roku v názvu podniku stálo jen jméno Jaroslava Mráze – Ing. J. Mráz, továrna na letadla.⁷⁹

Po odchodu Ing. Beneše říšské ministerstvo letectva povolilo výrobu větroňů s názvem Kranich. Proces navrhování, konstrukce a následná výroba postupovala ale velmi pomalu pod vedením Ing. Zdeňka Rubliče. Objevovaly se problémy s pracovními postupy, soupisy materiálů a bylo nutné překreslit všechny návrhy. Dokonce to zašlo tak daleko, že si musel podnik vypůjčit vzorový kus letadla od firmy Schweyer, aby konstruktéři mohli porovnat své návrhy s jejich.⁸⁰ Po všech úpravách byl první kus Kranichu roku 1940 převezen na letiště, kde byl podroben přezkoušení.⁸¹ Naštěstí dosavadní problémy byly zažehnány a produkce Kranichu se mohla naplno rozběhnout. Mistři výroby rozvrhli plán práce mezi všechny směny. Vedení nakonec došlo k názoru, že bude vhodné přistavět další dílny a zakoupit nové moderní stroje pro urychlení práce.⁸² Rok 1943 znamenal konec výroby Kranichů, které nahradila motorová letadla Fi 156 Storch, která se vyznačovala velmi krátkou vzdáleností při vzletu a přistávání.⁸³

⁷⁷ Státní oblastní archiv v Zámrsku (SOAvZ), fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 63.

⁷⁸ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika I závodu ČKD Choceň, s. 64.

⁷⁹ Inž. P. Beneš a Inž. J. Mráz, továrna na letadla Choceň, Ing. J. Mráz, továrna na letadla Choceň, Ing. J. Mráz Flugzeugfabrik. [online]. 06 07 2016. [cit. 2017-07-13]. URL:<://www.vrtulnik.cz/orlican.htm>.

⁸⁰ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, kr. 61. s. 64.

⁸¹ Státní oblastní archiv v Zámrsku (SOAvZ), fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD I Choceň, s. 65.

⁸² Tamtéž, s. 67.

⁸³ Tamtéž, s. 78.

Pan Mráz se rozhodl pro postavení nové budovy, která měla sloužit z části jako jídelna a z části jako ubytovna pro zaměstnance. Jídelna našla své místo přímo naproti vrátnici. K tomuto rozhodnutí ho přivedla myšlenka, jak přeměnit zisk v nejisté válečné době v reálnou hodnotu. Také k tomu přispělo nařízení vybudovat protiletcecký kryt, který umístil hned vedle⁸⁴ nové jídelny, která začala fungovat od léta 1942.⁸⁵ Do té doby se zaměstnanci museli⁸⁶ stravovat svépomocí, nejčastěji docházeli domů, protože většina z nich bydlela v Chocni. V tomto roce odstartovala příprava výroby těžkých nákladních kluzáků DFS 230, kterých se v následujících dvou letech vyrobilo asi třicet kusů.

Ing. Mráz se nenechal zastrašit válkou a snažil se nadále rozšiřovat svůj podnik. Proto jel na služební cestu na Slovensko, kde si domluvil schůzku s ministerským předsedou Tukem. Ten ho upozornil na opuštěný objekt v Biskupicích, který dříve sloužil jako továrna na výrobu letadel.⁸⁷ Což naprosto vyhovovalo továrníkovým záměrům. Opuštěná továrna se mu na první pohled zalíbila. Bohužel po dlouhých jednáních a nástrahách ze stran jiných podnikatelů, kteří o tento objekt rovněž projevíli zájem, se Ing. Mráz nedokázal prosadit a nezískal ho. Jako kompenzaci mu pan Tuka přislíbil získání nově postaveného letiště a hangáru v Nitře.⁸⁸ Nakonec se p. Mrázovi podařilo získat vliv i v objektu v Biskupicích jako akcionář.⁸⁹

Od roku 1943 zde byla plánována výroba letounů s označením Ju 87, známých pod názvem Stuk. První letadlo Ju 87 vzlétlo v květnu 1944 a od té chvíle se výroba postupně zvyšovala, při této vzrůstající tendenci by dosáhla padesáti kusů zkonstruovaných letadel za měsíc. Ovšem průběh války k tomuto plánu byl nemilosrdný, a tak se nikdy nenaplnil v plné míře.⁹⁰

14. května 1943 Ing. Jaroslav Mráz oslavil své padesáté narozeniny a o den později navzdory probíhající válce proběhla velkolepá oslava dvacátého pátého výročí od založení podniku. V ten den nikdo nepracoval a ani nemyslel na problémy, které provázely tuto temnou dobu. Všichni zaměstnanci se v devět hodin ráno shromáždili ve slavnostně vyzdobené montovně, kde bylo připraveno jeviště a pódium, na kterém hrál tříčlenný⁹¹

⁸⁴ Státní oblastní archiv v Zámrsku (SOAvZ), fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD I Choceň, s. 78.

⁸⁵ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 68.

⁸⁶ Tamtéž, s. 78.

⁸⁷ Tamtéž, s. 65.

⁸⁸ Tamtéž, s. 67.

⁸⁹ Tamtéž, s. 69.

⁹⁰ Tamtéž, s. 77.

⁹¹ Tamtéž, s. 80.

závodní orchestr. Také všichni dostali oběd a pití zdarma, po obědě se většina zaměstnanců vydala na cestu domů, ale mnoho z nich ještě zůstalo celé odpoledne, které strávili povídáním a tancováním za doprovodu orchestru z pardubické Telegrafky.

Učňové z továrny se zúčastnili výstavy učňovských prací, konané na jaře 1944 konané Společenstvem různých živností v Chocni v divadelním sále Sokolovny. Mráz byl na ně velice pyšný, protože sklidili více uznání za řemeslné zpracování a také přiložený technický⁹² výkres ke svým exponátům než učňové z jiných podniků.⁹³ Po skončení výstavy během slavnostního shromáždění v Sokolovně předal za nejlepší práci učni Františku Dědkovi, který vytvořil univerzální přípravek na vrtání šroubů a čepů náramkové hodinky s věnováním.

„V poslední válečné zimě se počal projevovat nedostatek elektrického proudu. Většina dílen pracovala na tři směny, a ty provozy, které pracovaly jen na denní směnu, měly střídavě pracovní dobu přesunutou na noc. I učni museli tak po několik týdnů pracovat. Stále častěji jsme utíkali do blízkého lesa při hlášených přeletech anglických a amerických leteckých svazů. Jejich ničím nerušené přelety ukazovaly, jak slábne německá vojenská mašinérie.“⁹⁴

2.6 Poválečné období: Od osvobození do znárodnění

„Když večer ve 20 hodin 30 minut přijel do města první motorizovaný oddíl Rudé armády, zmocnila se všech Choceňáků nepopsatelná radost a štěstí z osvobození a konce války. Všichni upřímně vítali naše osvoboditele, prosté sovětské vojáky, jako své nejbližší a nejdražší přátele. Dlouho do noci zněl Choceň radostný smích, zpěv a křik, vyvolaný nesmírnou vděčností a láskou k osvoboditelům, i štěstím, že opět budeme žít v míru.“⁹⁵

Ing. Mráz a jeho rodina se ale z osvobození dlouho neradovali. 10. května ho zatkli příslušníci z městského Akčního výboru přímo v jeho kanceláři a odvedli před zraky všech zaměstnanců na radnici, kde ho nazvali „asociálním živlem“, protože byl komunistům nepohodlný a potřebovali ho odklidit z cesty. Mezi zaměstnanci se našli tací, kteří ho měli rádi, a nebyl jim jeho osud lhostejný, protože mu byli vděční za pomoc v těžké životní situaci, proto přišli na radnici požádat o jeho propuštění. Za toto gesto byli označeni za zrádce dělnické třídy. Druhý den byl Jaroslav Mráz převezen do Vysokého Mýta a dostal zákaz⁹⁶

⁹² Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I, s. 76.

⁹³ Tamtéž, s. 79.

⁹⁴ Tamtéž, s. 85.

⁹⁵ Tamtéž, s. 98.

⁹⁶ MRÁZ, Jiří. *Český osud*. Nakladatelství Flétna, 2016, s. 74. ISBN 978-80-88068-13-6.

vstoupit do všech budov přináležejících k továrnám a továren samotných, přestože tam zůstal jeho majetek i peníze, to ale nikoho nezajímalo.

Továrny byly zkonfiskovány a od té chvíle se nacházely pod národní správou. Oddělení chladících zařízení bylo odděleno od leteckého oddělení. Výroba chladících zařízení byla přiřčena pod koncern ČKD. Letecká část výroby byla přestěhována na blízké Dvořisko, kde nejprve v roce 1950 továrna patřila pod n. p. Československé závody,⁹⁷ automobilové a letecké, v roce 1953 přešla pod Avii Letňany a začátkem šedesátých let dostala název n. p. Orličan.⁹⁸

⁹⁷ VÁLCHAŘOVÁ, Vladislava et al. *Industriální topografie/Pardubický kraj, průmyslová architektura a technické stavby*. ČVUT v Praze, 2012. s. 130. ISBN 978-80-01-05045-3.

⁹⁸ Tamtéž, s. 132.

3. ČKD, kombinát Praha, závod Choceň

3.1 Znárodnění

Od roku 1948 se ČKD, kombinát Praha, závod Choceň „podílel nemalou měrou na obnově, modernizaci a výstavbě potravinářského průmyslu svými dodávkami průmyslového chlazení pro obory maso, mléko, pivo, zdravotnictví, chemii a další. Začíná svá zařízení i úspěšně exportovat, zejména do SSSR a Bulharska“.

Důležitou změnou pro zaměstnance bylo zlepšení vytápění ve výrobních halách závodu, kvalitnější stravování, výstavba rekreačního zařízení a mnoho dalšího, což byla velice vítaná změna.⁹⁹ Roku 1949 vznikl Podpůrný fond pro zaměstnance, do kterého byla vložena částka 35 636 Kčs, z níž se vyplácely příspěvky zaměstnancům.¹⁰⁰ Byla postavena kotelna a trafostanice, došlo k rekonstrukci vlečky. Vedení také rozhodlo o zřízení další bytové jednotky pro zaměstnance.¹⁰¹

V důsledku znárodnění došlo ke změnám ve struktuře organizačních útvarů, které podléhaly statutu národních průmyslových podniků. Útvar byl dělen na ředitele závodu, vedení plánování, vedení výroby, vedení podnikového hospodaření, vedení obchodně administrativního úseku¹⁰², vedení kádrového úseku, vedení konstrukce, vedení investic, předseda ZV ROH, předseda ZO KSČ a ČSM.¹⁰³

Během znárodnování docházelo k procesu sdružování podniků pod jeden „mateřský“ podnik, který zde představoval Choceňský závod s číslem 01.

3.2 První pětiletka (1950 – 1955)

První pětiletka přinesla vznik prvního přidruženého závodu, který se jmenoval Podskalí a nesl odznačení 02, umístili zde truhlárnu, obráběcí dílnu, dílnu kotlárny a lisovny.¹⁰⁴ O tři roky později byl závod č. 02 Podskalí přestěhován do základního závodu č. 01 z ekonomických a technických důvodů. Díky profesionální spolupráci došlo ke zvýšení hrubé výroby. Pozornost si podnik získal v rámci socialistických soutěží, ve kterých se¹⁰⁵

⁹⁹ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II, s. 3.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 7.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 9.

¹⁰² Tamtéž, s. 15.

¹⁰³ Tamtéž, s. 16.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 31.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 33.

každý rok vyhlašovaly úspěšné podniky, které předčily plán výroby. V roce 1950 získal podnik čestné uznání II. stupně a peněžitou odměnu 14 000 Kčs za plnění zakázek pro zahraniční podniky.¹⁰⁶

Dne 29. října 1951 ministr těžkého strojírenství podle § 4, odst. 1 zák. č. 103/1950 Sb. O národních průmyslových podnicích vyjmul z n. p. Škodovy závody Hradec Králové závod Holice a začlenil ho pod n. p. ČKD Choceň.¹⁰⁷ Tímto vznikl druhý přidružený závod, který se specializoval na výrobu ústředního topení, větrání, vodovody a zdravotní zařízení. V novém výrobním programu proběhla změna ve výrobě kotlů, vzdušníků a nádrží na stroje určené pro jatka a kotlové nádoby pro chlazení.¹⁰⁸

Během návštěvy ředitele Bukala v roce 1952, bylo rozhodnuto o nutném navýšení kapacity výroby v kovárně z osmdesáti tun na čtyři sta až pět set tun ročně. V souvislosti s tím, byl závod nucen rozšířit výrobní plochu o přístavbu,¹⁰⁹ jeřábovou dráhu a trafostanici.¹¹⁰

V následujícím roce probíhalo další začleňování podniků pod ČKD Choceň, mezi které patřil n. p. ČKD Sokolovo a n. p. Janka Radotína, který se specializoval na klimatizační zařízení. Tyto dva závody se měly sdružit pod jeden závod s názvem n. p. Akima. Zpočátku zaměstnával 250 pracovníků, kteří se zde zabývali montážní výrobou. Založení n. p. Akima mělo pomoci k tomu, aby se n. p. ČKD Choceň stal jediným výrobcem velkých chladírenských zařízení v Čechách a na Moravě. V únoru 1953 byla zahájena spolupráce na dodávkách pro Mrazírny Sedlec, Březhrad, Nitra, Bratislava, Žilina a Zvolen s Mrazírnami, n. p. Praha. V červnu roku přišlo vládní usnesení o vytvoření samostatných montážních závodů. Vláda měla velký zájem o to, aby závod vznikl v Chocni s ohledem na předešlou úzkou spolupráci, proto zde umístili prozatímní pobočný závod n. p. Chemontáže Hradec Králové. Nové prostory byly získány díky likvidaci závodu LIRA a několik jejich bývalých zaměstnanců bylo ponecháno pro práci v tomto závodu.

Ministerstvo strojírenství roku 1954 uložilo choceňskému závodu zajistit dodávku strojního zařízení pro mrazírny a masokombináty v Písku a Lounech. Masokombinát v Písku byl první velkou zakázkou, kterou přebral n. p. ČKD Choceň v rámci delimitace od n. p.,¹¹¹

¹⁰⁶ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II s. 60.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 17.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 20.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 23.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 30.

¹¹¹ Tamtéž, s. 22.

ČKD Sokolovo a Škodovy závody Hradec Králové.¹¹² ČKD Choceň se zúčastnil v rámci desátého. výročí osvobození krajské výstavy v Pardubicích, kde se prezentoval fotografickým panelem, který zachycoval vývoj podniku v období 1945 – 1955.¹¹³

Na konci první pětiletky bylo jasné, že si závod vedl velice dobře, zaměstnanci plány splnili na 101,1 %, s čímž souviselo i zvýšení počtu pracovních míst pro 289 osob. Došlo ke zvýšení jejich průměrné roční mzdy.¹¹⁴

3.3 Druhá pětiletka (1955 – 1960)

V oddělení masných zařízení, byla na začátku druhé pětiletky postupně zaváděna výroba řeznicko-uzenářských strojů,¹¹⁵ mezi které patřila řezačka, kutr, vakuová narážečka, ruční narážečka, pilka na kosti, míchačka, nářezovka a desintegrátor pro řeznickou výrobu. Volně kované zápustkové výlisky z plechu pro chladicí výrobu a pro chemický průmysl byly zařazeny do výroby FEK 3,5, VP 200, ARS 2,5, PLV 16,3 a AKV 1.¹¹⁶

Investiční záměr výhledově obsahoval několik bodů, na které se bylo potřeba zaměřit za účelem zefektivnění a navýšení výroby. Prvním z nich bylo navýšení kapacity slévárny, tím že v roce 1957 byla postavena nová budova pro tyto účely. Dále na základě požadavků ministerstva pracovních sil bylo potřeba postavit nové učiliště, protože to stávající bylo nevyhovující především kvůli nízké kapacitě. Učiliště bylo schopno přijmout pouze 288 učňů ve všech třech ročnících. Také bylo potřeba rozšířit stávající vyučované obory o nové zaměřené na slévárnství. Další úkol, před který byl závod postaven, představoval vybudování čističky odpadních vod.¹¹⁷ Nová výzva přišla v únoru, kdy závod začal dodávat své výrobky pro ledárnu v Indonésii.¹¹⁸

¹¹² Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II, s. 39.

¹¹³ Tamtéž, s. 38.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 29.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 32.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 37.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 47.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 48.

„Podn. ředitel s. Chalupa a hl. inženýr s. Ing. Kužeeml navštívili ve dnech 9. – 21. 10. 1957 SSSR s prohlídkou Masokombinátu MIKOJANA v Moskvě, KIROVA v Leningradě, DARNICA v Kijevě a závod KOMPRESOR v Moskvě. Byla to první oficiální cesta vedoucích pracovníků do SSSR a byla důležitá v jednání o budoucích dodávkách zejména chladírenských zařízení Petry, Pavly a Davida.“ Zástupci ČKD Choceň nevycestovali jen do SSSR, ale¹¹⁹

zúčastnili se také Jarního technického veletrhu v Lipsku, navštívili veletrh ve Vídni a Paříži.¹²⁰ Poté se přesunuli na veletrh v Poznani, kde předváděli jednoválcovou škrabačku štětín, pračku na dršťky, zvedací tribunu na hovězí dobytek, kartáčovací stroj na střeva, model masokombinátu a další výrobky.¹²¹ V tomto roce dokončili „film o výstavbě a provozu masokombinátu za režijního vedení vedoucího odbytu s. Nováka, který pak byl dobrým propagátorem zejména v zahraničí.“¹²²

Putovní standarta VHJ ZPCHS byla podniku předána v roce 1959 za první místo ve IV čtvrtletí 1959 s odměnou 10 000 Kčs. Do PFP byl tímto získán celoroční příděl 130 874 Kčs a do prémiového fondu 878 000 Kčs. Ministr ÚVS strojírenství udělil čestné uznání za výsledky ve čtvrtém čtvrtletí.¹²³

3.4 Třetí pětiletka (1960-1965)

Roku 1960 byly dostavěny a připraveny družstevní byty k nastěhování pro dvanáct rodin. V tomto roce byl také schválen plán, který řešil otázku zkrácení pracovní doby, která měla být zavedena plošně ve všech závodech. Nový pracovní harmonogram umožnil zaměstnancům mít dvě volné soboty a pracovní doba třetí soboty měla být zkrácena na šest hodin. Takto upravený harmonogram vešel v platnost 1. ledna 1963. V dubnu odjel na návštěvu do SSSR Ing. Krauter, který měl společně se zástupcem slovenské firmy Slovenské loděnice Komárno projednat projekt o dodávkách chladicích zařízení pro říční lodě, které měly být vybaveny deskovými zmrazovacími aparáty, výrobíky šupinového ledu na mořskou vodu a zařízení Petr a Pavel. Tato zařízení byla dodána v letech 1961 a 1962.¹²⁴

¹¹⁹ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II, s. 52.

¹²⁰ Tamtéž, s. 44.

¹²¹ Tamtéž, s. 49.

¹²² Tamtéž, s. 51.

¹²³ Tamtéž, s. 65.

¹²⁴ Tamtéž, s. 67.

S tím jak rostla produkce výroby a vývoz, tak musely nutně přijít i vnitřní změny. Proto „byl vytvořen od 1. 1. 1961 úsek technického odbytu, který slučoval dosavadní odbytové oddělení a odbyt investičních celků a vedením pověřen J. Sejtka.“ 1. srpna vznikly v rámci¹²⁵ reorganizace řízení výroby tři základní cechy: cech 01 – kompresory se střed. 221, 222 a 225
cech 02 – těžká konstrukce se střed. 223 a 224
cech 03 – externí montáže¹²⁶

V průběhu roku 1961 byla dostavena rekreační chata na Mílovech a byl slavnostně zahájen její provoz. Rekreační zařízení využívali zaměstnanci jak z choceňského, tak i z holického závodu.¹²⁷

Rok 1962 se vyznačoval zvyšováním efektivnosti pomocí sériové výroby uplatňované především u nových typů kompresorů NP. Změna organizace výroby zasáhla i výrobu chladících zařízení pro SSSR typy Petr, Pavel a Qvido. Bohužel tato opatření nepomohla zlepšit nepříznivou situaci, ve které se podnik nacházel. Na schůzi vedení podniku byly shledány tyto body, proč se podnik nacházel v této situaci:

1. pozdní předání plánu na I. čtvrtletí 1962 z VHJ a nevyjasněný plán na celý rok
2. značné kapacitní rozpory vyvolané nereálným plánem práce
3. neplnění plánu přes pomoc nových moderních strojů
4. nebývalé materiálové rozpory, jak ve fondovém krytí, tak i v plnění dodávek v určených termínech
5. vnitřní nedostatky podniku v řídicí a kontrolní činnosti, kvalifikaci a pracovní morálce pracovníků

V rámci řešení této situace byla zorganizována technicko – ekonomická konference, která podrobně řešila otázku plnění závazků a důvody jejich neplnění. V závěru svého konání vyhlásila celopodnikový závazek podpořený četnými kolektivními smlouvami s dílnami, úseky i jednotlivci. V dalších měsících se účinnost stanovených rozhodnutí konference potvrdila, protože jednotlivé úseky opět plnily své plány na více jak 100%.¹²⁸

¹²⁵ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II, s. 66.

¹²⁶ Tamtéž, s. 70.

¹²⁷ Tamtéž, s. 75.

¹²⁸ Tamtéž, s. 74.

„Ministr těžkého strojírenství rozhodnutím č. 6/160 z 12. 5. 1963 sloučil dnem 1. 6. 1963 n. p. CHKZ Chotěboř, Prigeru Kolín a ČKD Choceň se Závody potravinářských a chladících strojů, n. p. Pardubice a v důsledku toho dnem 1. 7. 1963 se změnil i název podniku. Nový název od té doby byl Československé závody naftových motorů Praha, n. p. závod 07 Choceň.“ Byla zavedena nová výroba naftových motorů, závod převzal dodávky¹²⁹ technického zařízení do Mrazírny Mochov, která byla největší v ČSR, jednalo se o zařízení v hodnotě 18 mil. Kčs.¹³⁰

Závod Choceň přijal v dubnu 1964 výzvu k soutěži pracujících n. p. ZVÚ Hradec Králové s názvem: „Závod 20. výročí osvobození ČSSR sovětskou armádou“. Tato soutěž spočívala v závazku snížit pracnost, zmetkovitost a zvýšení produkce a úspory materiálu.¹³¹

„Rozhodnutím ministra těžkého strojírenství č. 7/2/65 ze dne 3. 6. 1965 byl zřízen ke dni 1. 7. 1965 oborový podnik ČKD Praha a to sloučením dosavadní VHJ ČKD Praha, VHJ ŽZNM Praha a VHJ Přerovské strojírny, n. p. Přerov. VHJ ČKD Praha převzala princip oborového řízení se závody a náš závod nesl od 1. 7. 1965 název ČKD Praha, n. p. závod Choceň s tovární značkou chranná známka ČKD v kruhu. Generálním ředitelem byl jmenován ministrem ing. Ant. Kapek. Oborový podnik byl jedním z největších strojírenských podniků ČSSR.“ Od tohoto roku byla ukončena výroba freonového chlazení v choceňském závodě.¹³²

3.5 Čtvrtá pětiletka (1965 – 1970)

Od roku 1965 přibyly do výroby vzduchové kompresory, garnitury motorů 6 L 525, hlavy a zvedáky pro motory SL 350, garnitury motorů 8S 350 a 9S 350.¹³³

V rekreačním středisku na Mílovech, které patřilo choceňskému závodu, uspořádal ČKD Hradec Králové od 15. května 1967 čtyřdenní seminář pro vedoucí pracovníky a funkcionáře ze závodů ČKD Hradec Králové, Hronov a Choceň.¹³⁴

Hospodářská situace závodu byla vyrovnaná a dařilo se plnit zadané úkoly. A to především v roce 1968, který byl bouřlivý na politické scéně, kdy jako jeden z mála závodů v okrese Ústí nad Orlicí dokázal vcelku plnit uložené úkoly a dostát plánu. V novinách ČKD

¹²⁹ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II, s. 78.

¹³⁰ Tamtéž, s. 68.

¹³¹ Tamtéž, s. 83.

¹³² Tamtéž, s. 85.

¹³³ Tamtéž, s. 100.

¹³⁴ Tamtéž, s. 95.

Choceň svým zaměstnancům oznámil Ing. František Zita: „*V zásadě lze učinit závěr, podle kterého se bude i nadále uplatňovat na jednotlivých závodech nová soustava řízení, uplatňování další demokratizace řízení závodu, avšak vzhledem k současné situaci dojde k posunutí realizace některých zásad. Protože zákon o socialistickém podniku má být projednáván až v prosinci letošního roku nebylo by již možno v rámci celého generálního ředitelství zajistit přechod závodů na podnik k 1. 1. 1969. Prodlouženého termínu bude nutno využít k dalšímu prohlubování organizace a řízení tak, aby přechod závodů na podniky v novém termínu byl po všech stránkách dobře připraven.*“ Podle dalšího článku, který napsal J. Veselík, bylo v roce 1968 vybudováno nové pracoviště technické kontroly z důvodu nově zavedené výroby vzdušníků, která vyžaduje rentgenovou kontrolu svárů pomocí Montix 2 000, který se osvědčil již v minulosti.¹³⁵ Kolektiv pracujících v ČKD Choceň obdržel vyznamenání „*Za vynikající práci*“ od prezidenta ČSSR Ludvíka Svobody, které jim mělo být předáno 6. května 1968 v Hradci Králové.¹³⁶ „*Ke konci roku 1968 bylo navázáno obchodní jednání s francouzskou firmou Schneebeli – Chachaud v Courbevoie o možnosti spolupráce v oblasti dodávek a výroby klimatizačních zařízení typu Friturbo prostřednictvím podn. ředitele J. Vítka z n. p. KAROSA, která hodlá kompletovat autobusy těmito výrobky*“¹³⁷. K padesátému výročí založení závodu byl připraven bohatý program jak pro zaměstnance tak i veřejnost.¹³⁸

V listopadu 1969 schválil výbor ZO KSČ změnu struktury závodní organizace na celozávodní výbor a základní organizace. Nově sestavená komise byla pověřena vypracovat návrh následujícího uspořádání: Celozávodní výbor – 13 členů + předsedové ZO KSČ

ZO č. 1 – technický útvar – 7mi členný výbor

ZO č. 2 – výrobní úsek – 7mi členný výbor

ZO č. 3 – vedení závodu, ekonomický a obchodní úsek

– 7 členný výbor

ZO č. 4 – odborné učiliště¹³⁹

¹³⁵ Archiv orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti, továrny v Chocni, ČKD Choceň, časopis zaměstnanců závodu ČKD Choceň, fond nezpracován.

¹³⁶ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II, s. 103.

¹³⁷ Tamtéž, s. 108.

¹³⁸ Tamtéž, s. 107.

¹³⁹ Tamtéž, s. 112.

ČKD Choceň se zúčastnilo Výstavy Československo 1970 v Moskvě, která se uskutečnila k oslavě dvacátého pátého výročí osvobození ČSSR, měla ukázat vývoj v politice, hospodaření a kultuře, celá výstava kladla důraz na politicko – propagační program. Závod zde představil jeden exponát – soustrojí UB 11, který byl velmi kladně ohodnocen, jak z hlediska koncepčního řešení, tak i vzhledu.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň III, s. 116.

3.6 Pátá pětiletka (1970 – 1975)

Na začátku páté pětiletky nastaly problémy s dodávkami měděných trubek z Kovohutí Čelakovice, trubek z VTŽ Chomutov a VŽKG, plechů, klikových hřídelů a dalších součástek. Problém nastal i s dodávkami ocelolitiný ze závodu v Kutné Hoře a šedé litiny ze závodu v Hradci Králové. ČKD v Chocni získalo titul „Závod 25. výročí osvobození“ za to, že splnil úkoly s vysokou náročností ve ztížených podmínkách.¹⁴¹ Choceňský závod v průběhu roku 1971 vypracoval dokumentaci ke stavbě choceňského kluziště.¹⁴²

Roku 1972 šlo 40 % z výroby na export do SSSR a dalších zemí jako byla Bulharská lidová republika, Polská lidová republika, Maďarská lidová republika, Albánie, Kambodže, Irán, Nigérie a Turecko.¹⁴³ Další rok se naopak vyznačoval tím, že došlo ke snížení vývozu do SSSR.¹⁴⁴

V roce 1974 se hlavním úkolem stalo navýšení výroby o více jak šestnáct milionů Kčs na počest třicátého výročí SNP a osvobození Československé socialistické republiky Sovětskou armádou. Oproti předchozímu roku došlo opět ke zvýšení exportu do SSSR, konkrétně pro mlékárny, pivovary Čimkent a Abovjan. Dále připravili dodávku chladícího zařízení pro chladírnu brambor sídlící v Bangladéši, která se měla původně uskutečnit až v roce 1975.¹⁴⁵ V květnu proběhl seminář o chlazení, který měl informovat odběratele z celého ČSSR o současných možnostech výroby chlazení a budoucím technologickém pokroku ve vývoji zařízení.¹⁴⁶

Poslední rok pětiletky probíhal podle plánů až do října a listopadu, kdy bylo zaznamenáno mnoho poruch na přístrojích, mezery v dodávkách potřebných materiálů a zvýšený úbytek dělníků ve výrobní sféře. S výjimkou předcházejícího roku dále docházelo k omezování vývozu do SSSR. Na úkor dodávek pro SSSR bylo zaznamenáno zvýšení počtu tuzemských odběratelů, kteří projevíli zájem o blokové jednotky BWW, u kterých v souvislosti s tím došlo k navýšení výroby.¹⁴⁷

¹⁴¹ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 6, Kronika závodu ČKD Choceň III, s. 119.

¹⁴² Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00002, kart. 919, Kronika města Choceň 1971, s. 77.

¹⁴³ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00003, kart. 920, Kronika města Choceň 1972, s. 112.

¹⁴⁴ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň III, s. 129.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 133.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 135.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 141.

3.7 Šestá pětiletka (1975 – 1980)

*„Celá šestá Pětiletka a tedy také plán rozvoje národního hospodářství na rok 1976 se vyznačoval dalším posilováním ekonomiky a zvyšováním její efektivity především všestranným využíváním všech rezerv a v dalším urychlováním vědecko – technického pokroku, včasným dokončováním rozhodujících investičních akcí, důsledným plněním komplexního programu socialistické racionalizace, prohlubováním výrobní kooperace, integrace a socializace, neustálým zvyšováním dodávek pro vnitřní i zahraniční trh a v neposlední řadě pak zdokonalení řízení a organizace na všech stupních a co nejlepší hospodaření se surovinami, materiálem, palivy a energií.“*¹⁴⁸ V roce 1976 byla výroba zatížena převzatými úkoly od závodu Kompresory, což rozšířilo portfolio výrobků a zkomplikovalo výrobu. Od počátku roku byla navýšena produkce kompresorů o 50%. V průběhu roku došlo k nahrazování kompresorů typu NF novými s označením UK.¹⁴⁹

V roce 1978 se v porovnání s předchozími roky tempo výroby zpomalilo, mohly za to především změny ve výrobním plánu, do kterého byly nově zahrnuty produkty s vyšší mírou pracnosti, než jaká byla u těch stávajících. Další výrazný faktor, který zpomalil výrobu, představoval opožděné zajištění zinkování lamelových chladičů.¹⁵⁰ Při každoročním vyhodnocování úspěšnosti v plnění plánu bylo zjištěno, že závod dokázal přes nastalé problémy vše úspěšně splnit.¹⁵¹

O rok později se situace ve výrobě nezlepšila a naopak upadla ještě do větší krize vlivem špatné energetické situace. Ve druhé polovině roku postihla prostory závodu srpnová povodeň, která zaplavila výrobní haly, parkoviště, administrativní budovu a sklepy, ve kterých byly skladovány potraviny pro závodní jídelnu. Neveselé situaci nepomohl ani úbytek jednicových pracovníků a nedostatek základního materiálu. Závod neplnil odběratelsko – dodavatelské závazky a dodací termíny stále posouval.

V lednu 1980 byla vyřešena otázka zinkování a zvýšení dodávek elektromotorů, které jsou součástí kompresorů. Závod byl i nadále nucen poskytovat výpomoc ve výrobě závodu Kompresory, oproti předcházejícím rokům byla rozšířena o produkci vzduchových kompresorů 1 SK a 2 SK 200 B, tyto kompresory vynikaly vysokou pracností a nízkou rentabilitou. Ve druhé polovině roku došlo k rozsáhlému požáru na Smíchově, který zasáhl¹⁵²

¹⁴⁸ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň III, s. 142.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 145.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 150.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 153.

¹⁵² Tamtéž, s. 154.

i budovy ČKD, Praha. Závod nebyl schopen pokrýt svou výrobu a tak choceňské ČKD převzalo část jejich výroby. Pro tuto práci navíc chyběli dělníci, kteří v tomto roce byli až nezvykle hodně nemocní, což se projevilo častými přesčasů u ostatních zaměstnanců a výpomocí TH pracovníků.¹⁵³ Navzdory nastalým problémům se podařilo všechny plány splnit, hlavní zásluhu na tom měla především pracovní morálka zaměstnanců.¹⁵⁴

3.8 Sedmá pětiletka (1980-1985)

Pro rok 1981 byl stanoven hlavní úkol zvýšit hrubou produkci výroby na dvě stě milionů Kčs. Nižší stav zaměstnanců se podařilo celkem doplnit z řad vyučených učňů a nově přichozích zaměstnanců. Jen u profese potrubáře zůstávala volná místa nadále neobsazená.¹⁵⁵ Nově zavedené kompresory UK byly zařazeny do I. stupně jakosti. Tím závod docílil zvyšování kvality svých produktů, k čemuž se zavázal v tomto roce pětiletky. Orličan dále rozšiřoval výrobní prostory, v tomto roce byly dokončeny finální práce na přístavbě tryskárny.¹⁵⁶

„V průběhu roku 1982 je nadále postupně budován automatizovaný systém řízení MARS, především jeho subsystém PAM = práce a mzdy. Samostatnou etapou budování automatizovaného systému technologických procesů tvoří příprava na zapojení řídicího počítače do řízení výrobního procesu. Byl ukončen provoz počítače A 100. Počítač EC 1021 plně zajišťuje informační soustavu závodu. Pracuje v jednosměnném režimu. Počítač je používá rovněž n. p. Orličan, Choceň.“ V červnu byla uvedena do provozu hala, která sloužila k výrobě vložek, jejíž stavba trvala dva roky.

Rok 1983 se nesl především ve jménu inovací v nabízeném sortimentu. Do nabídky přibyly dvoukompresorové jednotky, jednotky pro doly, zpětný chladič, důlní chladič, chladič vzduchu a další zařízení.¹⁵⁷ V průběhu roku byly dokončeny veškeré práce na nových výrobních halách, které byly moderně zařízeny, a byla sem přesunuta část výroby z provozovny v Podskalí.¹⁵⁸

¹⁵³ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň III, s. 158.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 161.

¹⁵⁵ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00011, kart. 928, Kronika města Choceň 1981, s. 7.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 8.

¹⁵⁷ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00013, kart. 930, Kronika města Choceň 1983, s. 11.

¹⁵⁸ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00012, kart. 929, Kronika města Choceň 1982, s. 13.

V roce 1984 se dělníkům povedlo snížit zmetkovitost výrobků oproti předchozímu roku. Závod dosáhl svou pečlivostí výborných výsledků na úrovni technické výroby¹⁵⁹ především u kompresorů a blokových jednotek.¹⁶⁰ Kolaudací „skladu 222“ byla úspěšně dokončena první etapa přestavby závodu, která měla zajistit rozšíření výrobní plochy.¹⁶¹

Poslední rok sedmé pětiletky byl jedním z nejhorších v celé historii existence závodu. Až do října se pracovníkům nedařilo naplňovat závazky, a to především kvůli snížení stavu dělníků dále nedokázali snížit pracnost, zvýšili spotřebu Nh na výrobu normálií a SIKP. Vedení závodu se snažilo tyto nedostatky vyvážit zvýšenou prací přes čas. Také muselo přistoupit ke změnám v plánu v rozhodujících částech, které jim nařídilo VHJ ČKD Praha. Navzdory všemu závod dokázal udržet kvalitu výrobků na nejvyšší úrovni a splnit rozhodující ukazatele závazků na tento rok.¹⁶²

3.9 Osmá pětiletka (1985 – 1988)

Vypadalo to, že rokem se 1986 podařilo odstranit všechny problémy, které provázely předchozí pětiletku. Zaměstnancům závodu se podařilo naplnit předčasně úkoly, ke kterým se zavázali. Patřil mezi ně export chladících zařízení a jejich náhradních dílů do SSSR¹⁶³ a pracovníkům byla zvýšena mzda.¹⁶⁴ Během srpna a září byl přestěhován zbytek provozu v Podskalí a 19. září byl předán SIU Pardubice k likvidaci. Následující rok probíhal v podobném duchu a závazky se podařilo opět plnit s předstihem.¹⁶⁵

Rok 1988 se nesl ve znamení oslav sedmdesátého výročí od založení závodu, při této příležitosti vedení podniku poděkovalo svým zaměstnancům za jejich profesionální práci a několik zaměstnanců získalo nejvyšší státní vyznamenání.¹⁶⁶ „*Druhou významnou událostí roku 1988 bylo ustavení státního podniku ČKD Praha, kombinát, jehož součástí se od 1. 7. závod stal.*“ V průběhu roku zaměstnancům ve výrobě opět scházel materiál, a tak bylo¹⁶⁷

¹⁵⁹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00012, kart. 929, Kronika města Choceň 1982, s. 12.

¹⁶⁰ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x000114, kart. 931, Kronika města Choceň 1984 - 1986. s. 12.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 14.

¹⁶² Tamtéž, s. 55.

¹⁶³ Tamtéž, s. 104.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 105.

¹⁶⁵ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00015, kart. 932, Kronika města Choceň 1987 - 1988. s. 11.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 95.

¹⁶⁷ Tamtéž, s.

zapotřebí učinit zásahy do předvýrobní a výrobní části, aby se vždy podařilo splnit úkoly státního plánu.¹⁶⁸

3.10 Mimopracovní aktivita zaměstnanců v podnikových kroužcích a akcích

ROH bylo závodním výborem ustanoveno 15. května 1950, jehož předsedou se stal M. Bouška. Jeho hlavní funkcí byla příprava plánů na rok 1951, upevňování norem, zlepšení výsledků v sociální soutěži a další.¹⁶⁹ „*Do Klubu ROH ČKD Choceň přibyla další žádost o převzetí a to ZVUKOBORU.*“ Došlo k vytvoření i dalších kroužků, například: techniků, zlepšovatelů a novátorů, knihovna, rozhlas a noviny, foto-kroužek, závodní kino, divadlo, šachy, lovecký kroužek, rybáři a mnoho dalších, kde mohli zaměstnanci trávit svůj volný čas.¹⁷⁰

„V rámci sjednocené tělovýchovy převzal závod závazek zavést závodní sokolskou jednotu, pod kterou přešel i Sokol Choceň.

V únoru 1951 byla schválena vydavatelská činnost závodního časopisu, který nesl název „Choceňský Sokolovák“. Hlavní úlohou časopisu bylo „*přinášet aktuální zprávy o převzetí patronátu nad JZD Újezd u Chocně, JZD Vraclav, JZD Dobříkov.*“¹⁷¹ Roku 1952 byla schválena změna názvu Ministerstvem informací a osvěty na „Choceňský chladař“.¹⁷²

„*Komise pro výstavbu Stadionu Spartaku ČKD Choceň na jednání v červnu uložila úkol Spartaku ČKD Choceň k zahájení výstavby, vyměření hřiště, navezení škváry, válcování plochy, založení hřiště a další konkrétní úkoly i pro trvalé pracovníky uvolněné pro práce na výstavbě, včetně propagace ve městě o brigádnickou pomoc.*“

Rok 1962 se nesl ve sportovním duchu, protože podnik ČKD Choceň byl zvolen organizátorem IV sportovních her VHJ ZPCHS, které se konaly 8. a 9. září, hlavním pořadatelem byl jmenován Luděk Faltys. IV her se zúčastnilo téměř 500 sportovců, kteří se mezi sebou poměřili síly ve fotbale, volejbale, tenise, střelbě, stolním tenise a v šachách.¹⁷³

¹⁶⁸ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00015, kart. 932, Kronika města Choceň 1987 - 1988, s. 97.

¹⁶⁹ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II, s. 10.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 19.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 13.

¹⁷² Tamtéž, s. 22.

¹⁷³ Tamtéž, s. 76.

Sportovci, kteří závodili za podnik ČKD Choceň, se v každé disciplíně umístili na medailové pozici.¹⁷⁴

3.11 ČKD Praha Holding

Výroba chladících zařízení funguje dodnes.¹⁷⁵ „Hlavním výrobním programem firmy byla výroba, instalace a opravy tlakových nádob včetně elektrických zařízení. Nosným sortimentem firmy před vyhlášením konkursu byla šroubová kompresorová soustrojí, blokové chladicí a mrazicí jednotky a tlakové nádoby pro chlazení. Část výroby byla již předtím ze zrušených ČKD kompresory. Společnost byla ještě v polovině roku 1998 hodnocena jako solventní, jen s občasnými problémy způsobenými druhotnou platební neschopností. Situace se však začala brzy zhoršovat. Obrat společnosti klesal, což nebylo doprovázeno poklesem nákladů. Proto byla od roku 1998 ve ztrátě. Společnost byla navíc vysoce zadlužena (75 mil. Kč) a problémy jí působilo i splácení jistiny. Rostly i závazky vůči státu. ČKD Praha Holding měl v úmyslu tuto DAS prodat. Dne 28. 6. 2000 byl tento záměr zmařen, neboť krajský obchodní soud v Hradci Králové vyhlásil na majetek společnosti konkurs. Nicméně vzhledem k tomu, že výrobní prostory této společnosti byly již dříve z velké části pronajaty jiné firmě, se tímto na faktickém stavu věci mnoho nemění.“¹⁷⁶

¹⁷⁴ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II, s. 76.

¹⁷⁵ VÁLCHAŘOVÁ, et al. *Industriální topografie/Pardubický kraj, průmyslová architektura a technické stavby*. ČVUT v Praze, 2012. s. 130. ISBN 978-80-01-05045-3.

¹⁷⁶ Česká cesta privatizace a selhání bank. [online]. 2000 [cit. 2017-02-10]. URL:<file:///C:/Users/PC/Downloads/119_001018ckdprahaholding.pdf>.

4. Orličan, národní podnik Choceň

4.1 Vznik podniku a sociální podpora zaměstnanců

„Vyvrcholením boje pracujících byl Únor roku 1848. I když se měnily organizační formy i názvy závodu a vývoj byl poměrně složitý, protože se střídaly podniky, pod které organizačně choceňský závod příslušel, přece šel rozvoj výroby kupředu. V roce 1953 se stává choceňský závod samostatným s názvem Avia, národní podnik, Choceň a v roce 1955 přijímá nový název Orličan Choceň.“¹⁷⁷ Závod pokračoval dále s výrobou letadel, jak sportovních, turistických tak i výcvikových. Hlavním konstruktérem a zároveň národním správcem byl Zdeněk Rubič. Výroba národního podniku Orličan, závod Choceň byla rozdělena do třech míst: mechanicko – montážní provoz v Chocni, montážní provoz v Holicích a montážní provoz v Sopotnici, kde se orientovali i na výrobu součástek k letadlům. Závod Choceň byl zároveň členem trustu ČAZ.¹⁷⁸

Nový ředitel závodu od svých zaměstnanců očekával, že se budou řídit heslem: „Socialisticky žít a socialisticky pracovat.“ Roku 1958 zaměstnanci založili první BSP a zároveň první brigádu v celém kraji, jež získala ve stejném roce titul BSP pod vedením Josefa Pírka, což bylo považováno za veliký úspěch. Ve stejném roce poprvé usedli do lavic učňové v nově otevřeném učňovském středisku, ve kterém závod vychovával své budoucí zaměstnance.¹⁷⁹ Orličan se nestaral jen o vzdělání mladých lidí, ale i těch starších, pořádal pro ně kurzy, na jejichž konci účastníci dostali výuční list. Dále pořádal doškolovací kurzy a politicko – odborná školení.

Vedení závodu nechalo zřídit jídelnu nejdříve pro první a později i pro druhou směnu, jejíž kapacita činila dvě stě třicet míst pro celkový počet šest set dvacet zaměstnanců. Jídlena získala „Čestné uznání“ v soutěži závodních jídelen pořádané OOR Ústí nad Orlicí. Vedle jídelny byly zřízeny i čtyři kiosky přímo na pracovištích, kde si zaměstnanci mohli zakoupit občerstvení. Další věc, kterou poskytlo vedení svým zaměstnancům, byla rekreační chata v Teplicích nad Metují v blízkosti Skalního města, kterou mohli pro svůj odpočinek využívat od roku 1964. O pět let později k této hlavní chatě přibyly menší chatky, které byly¹⁸⁰

¹⁷⁷ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.

¹⁷⁸ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00002, kart. 919, Kronika města Choceň 1971, s. 105.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 108.

¹⁸⁰ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00004, kart. 921, Kronika města Choceň 1974. s. 13.

postaveny na Vranovské přehradě. Další místo, kam zaměstnanci mohli jezdit na dovolené, byla chata v Krkonoších na Pomezních Boudách, kterou závod využíval společně s Elektrodbytem Praha. Nájemní smlouva chaty na Pomezních Boudách vypršela roku 1978, a tak bylo představenstvo nuceno hledat nové rekreační místo, které našlo o rok později v Deštném v Orlických horách, kde odkoupilo budovu a s menšími renovacemi mohla být ihned připravená k využívání.

Jak bývalo zvykem u jiných závodů, tak i Orličan stavěl bytové jednotky pro své zaměstnance a jejich rodiny. Mezi roky 1953 až 1960 bylo předáno osmdesát bytů umístěných na sídlišti mjr. Krilova, dvacet čtyři Pod Vinicí roku 1971 a třicet šest bytů bylo předáno o pět let později. Protože jich stále nebyl dostatek, tak závod poskytoval zaměstnancům stabilizační půjčky, určené pro stavbu vlastních domů a rekonstrukci družstevních bytů.¹⁸¹

Roku 1967 podnik otevřel jesle a školku o kapacitě 165 míst, čímž usnadnil pracujícím matkám návrat do práce po mateřské dovolené a zajistil jim tak i klid na práci, protože se měl vždy kdo o děti postarat. Jak závod myslel na pracující matky, tak nezapomínal ani na pracovní jubilea, kdy zaměstnanci dostávali dary od ZV ROH a vedení podniku. Ani bývalí zaměstnanci, kteří odešli do důchodu, nebyli opomenuti a ZV ROH pro ně každý rok připravovalo besedy a zájezdy s kulturním programem. Ve stejném roce bylo rozšířeno podnikové zdravotní středisko, které bylo poprvé otevřeno v roce 1954, o zubní a praktické oddělení, které bylo vybavené nejmodernějšími přístroji své doby.

4.2 Výroba letadel

Po vzniku n. p. Orličan, závod Choceň pokračovala i nadále výroba letadel z éry Ing Jaroslava Mráze, mezi které patřil sportovní cvičný hornoplošník se dvěma sedadly Be – 60 Bestiola, samonosný dolnoplošník ve sportovní a turistické verzi BE -50 – Beta Minor, dvousedadlový letoun Be – 52 – Beta Major, Be – 51 – Beta Minor, jednomístné sportovní letadlo Be – 502 Bibi, Be – 501 Bibi, Be – 550 Bibi, Be – 555 Superbibi a Be – 252 – Beta Scholar. Orličan vyráběl i zcela nový typ letadla s označením L – 60 Brigadýr, kterých prodali SSSR dvě stě sedmdesát tři kusů. V oddělení konstruktérů vznikala nový vrtulník HC – 4, ten však zůstal nedokončen, protože v roce 1959 byla ukončena výroba výše zmíněných letadel až na větroně. K jejímu ukončení došlo především z toho důvodu, že se v ČSR nenašel¹⁸²

¹⁸¹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00004, kart. 921, Kronika města Choceň 1974. s. 13.

¹⁸² Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.

dostatek kupců. Původní plán z téhož roku týkající se přestavby a dobudování kapacity pro leteckou výrobu, musel být přepracován, protože závod dostal nový výrobní program, který zahrnoval výrobu šest tisíc pět set chladírenských přepravníků pro SSSR a sedm set pro ČSR.¹⁸³ Od roku 1960 se výroba větroňů přesunula do závodu v Sopotnici.¹⁸⁴ Pro rekonstrukci stávajících prostor bylo uvolněno třicet dva milionů Kčs. Celá tato akce probíhala za plného provozu, jeho pozastavení by znamenalo zaostání za pětiletým plánem, a to si nemohli dovolit.¹⁸⁵ Roku 1960 vznikl v prostorách Orličanu letecko – modelářský klub, jehož členové dosáhli na vítězství v okresní soutěži a v celostátní na šesté místo.¹⁸⁶

Představenstvo závodu, ale myšlenku o výrobě letadel znovu vzkřísilo a v roce 1971 konstruktéři nakreslili helikoptéru AC4, která se bohužel nikdy do výroby nedostala. Dále zkonstruovali dva cvičné letouny C42 a C43 ve spolupráci s n. p. Moravan v Otrokovicích.¹⁸⁷ O rok později vyvinuli zcela nový prototyp vysokovýkonného větroně Vega s označením VSB 66 – Orlice. „Bylo zajištěno také několik nových výrob z oblasti speciální techniky letecké a radiolokační velmi náročného charakteru.“¹⁸⁸ I v dalších letech pokračovala výroba radiolokační techniky.¹⁸⁹ V prvním roce šesté pětiletky závod představil na oslavě 1. května nový klubový větroň VSO 10,¹⁹⁰ který se zúčastnil několika mezinárodních závodů, ve kterých dosáhl na první místo, díky těmto úspěchům závod v roce 1979 vyrobil devět kusů tohoto typu letadla.¹⁹¹

¹⁸³ Automobil. *Orličan Choceň (Beneš – Mráz) – Byl jednou...* [online]. 2. 3. 2016. [cit. 2017-08-01]. URL:<https://www.automobilrevue.cz/rubriky/automobily/historie/orlican-chocen-benes-mraz-byl-jednou_44757.html>.

¹⁸⁴ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Historie n. p. Orličan, Choceň, 2 s, fond nezpracován.

¹⁸⁷ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00002, kart. 919, Kronika města Choceň 1971, s. 108.

¹⁸⁸ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00003, kart. 920, Kronika města Choceň 1972, s. 118.

¹⁸⁹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00004, kart. 921, Kronika města Choceň 1974. s. 12.

¹⁹⁰ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00006, kart. 923, Kronika města Choceň 1976. s. 19.

¹⁹¹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00009, kart. 926, Kronika města Choceň 1979. s. 14.

4.3 Výroba automobilů.

V roce 1960 představilo vedení závodu nový výrobní program, který mimo jiné zahrnoval zakázku na výrobu šest tisíc pět set kusů chladírenských přepravníků pro Sovětský svaz¹⁹² a sedm set kusů pro ČSSR. V rámci nového programu byla nahrazena výroba letadel L 60, L 40 a vojenských větroňů dvěma novými typy přepravníků, které se dělily na sedmitunové a desetitunové. Vedle výroby přepravníků dělníci vyráběli i tahače pro podniky Praha a Škoda. Výrobní plocha závodu byla nedostačující a ve vedení se rozhodli, že bude rozšířena, na tuto akci závod uvolnil částku v hodnotě 32 milionů Kčs. Celá stavba tehdy probíhala za plného provozu. Po vyhodnocení první Pětiletky vyplynulo, že se choceňskému Orličanu podařilo překonat stanovený plán výroby.

Potravinářský průmysl prošel velkou změnou, která představovala možnost hlubokého zmrazování potravin. Proto se pojízdni prodejci neobešli bez chladírenských přepravníků, ve kterých bylo možno nastavit libovolnou konstantní teplotu. Konstruktéři v Chocni nezháleli a vymýšleli nové specializované přepravníky a nízkoložná nákladní vozidla. Díky tomu byl v roce 1965 zařazen do sériové výroby dvanáctitunový chladírenský přepravník N 12 CH, skříňkový přepravník N 12 S, který chránil potraviny před rozmary počasí a získal na Mezinárodním veletrhu v Brně zlatou medaili. Pro dálkovou přepravu zboží, - především ovoce a zeleniny sloužil isothermický přepravník ISK – 18.

Po ukončení průzkumu domácího trhu soudruzi vyhodnotili, že by bylo přínosné začít vyrábět kovovou maringotku, ve které by se dalo bydlet. Byla výjimečná tím, že se do této doby vyráběly pouze dřevěné. Tento typ obytného auta přivítaly zejména geologické organizace a montážní podniky.¹⁹³ Maringotka nebyla jediným zajímavým výrobkem tohoto závodu. Například zde dělníci vyráběli návěsy pro přepravu divadelních dekorací pro Národní divadlo, kabiny pro výtahy a radiolokátory.¹⁹⁴

Zajímavostí byl ubytovací přívěs PU 4 upravený jako kancelář, vyráběný od roku 1969, jehož vybavení činil: šatník pravý a levý, psací stůl, stolek na psací stroj, registratura malá, knihovna závěsná a multisektor, křeslo, židle, otáčecí sedačka, podnož pro skříň zářivkové svítidlo. Takto vybavený přívěs stál 56 600 Kčs. Dále vyráběli stěhovací automobil Š 706 RTOS, který zahrnoval VC pouzdření satelitu za 160 000 Kčs, chladírenský¹⁹⁵

¹⁹² Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.

¹⁹³ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.

¹⁹⁴ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Orličan n. p., závod Choceň, Ubytovací přívěs PU 4.

¹⁹⁵ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Orličan n. p., závod Choceň, Ubytovací přívěs PU 4.

přepraveník ALKA v hodnotě 138 000 Kč. Rok 1969 nebyl jen příznivý a do srdcí mnoha zaměstnanců zasel pochybnosti o správnosti dodávání tak vysokého počtu dopravníků do SSSR a o tak úzké spolupráci s tímto státem.¹⁹⁶ Třetí pětiletku závod ukončil v roce 1970 s velkým úspěchem, protože nejen že splnil stanovený plán, ale dokonce ho i předčil, což nebylo jednoduché, s ohledem na stále probíhající rekonstrukci výrobních budov a politickou situaci.

Na lehkých podvozcích nákladních aut, které se vyráběly v době, kdy závod ještě fungoval pod názvem Avia, se od roku 1971 vyráběly tepelně izolované potravinářské skříňové vozy s označením A 30 K. Teplotu uvnitř chladírenské skříně bylo možno nastavit podle potřeby. V létě, aby chladila a v zimě, aby dokázala ochránit ovoce, zeleninu a další potraviny, které bylo potřeba ochránit před venkovním mrazem. Rok 1972 pro choceňský závod představoval velkou výzvu, protože úkoly, které je čekaly, byly vysoce náročné v porovnání s předchozími roky. Zaměstnanci svou tvrdou prací dokázali zvýšit hrubou výrobu o 37 %, produktivitu práce o 40 % a vývoz přívěsů do ostatních socialistických zemí stoupl oproti předchozímu roku o 47 %. Na konci roku plán dokonce překročili o dva miliony Kčs. Rovněž byla zavedena výroba stěhovacích vozů, které se do té doby v Choceň nevyrobily.¹⁹⁷ „Náplň národního podniku Orličan v roce 1975 obsahovala z plných 70 % výrobu chladírenských přepraveníků. Zbývající kapacita byla zaměřena na plnění úkolů pro podniky ČAZ, na výrobu speciální techniky a isotermických vozů A – 30.“¹⁹⁸ V závěru páté Pětiletky se v rámci socialistických závazků podařilo dosáhnout úspory jednicového materiálu v celkové hodnotě 72 975 Kčs, překročení odvodu železného šrotu o 99,32 tun více, překročení odvodu hliníkového šrotu o 11 tun více a ušetřili 42 633 Kčs na mzdách zaměstnanců.¹⁹⁹ V následující Pětiletce se závod rozhodl zaměřit na oblasti, ve kterých si bylo předsednictvo vědomo nejzávažnějších nedostatků, a to především ve snižování materiálových nákladů, dosažení úspor při spotřebě paliva a energie a snížení zmetkovitosti výrobků.

Vedle výše zmíněných plánů prvního roku šesté pětiletky se bylo potřeba zaměřit na export do sousedních socialistických zemí, Při bilanci splněných závazků na konci roku se²⁰⁰

¹⁹⁶ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00002, kart. 919, Kronika města Choceň 1971, s. 68.

¹⁹⁷ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00003, kart. 920, Kronika města Choceň 1972, s. 118.

¹⁹⁸ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond Archiv města Choceň, Kronika města Choceň 1975. 20 s.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 21.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 23.

ukázalo, že se závodu povedlo navýšit dodávky zařízení do Polska, Bulharska a SSSR.²⁰¹ Ke konci roku 1977 byly dokončeny přípravné práce na novém vysokovýkonném klubovém větroni VSO 10 pro SVAZARM.²⁰² V následujícím roce pokračovaly práce na stavbě haly M 5/2, kterou obstarávali především zaměstnanci z pozice brigádníků, protože podnik zajišťující stavbu neměl dostatek dělníků. Základní výrobní program se od předcházejících let moc nelišil, důraz setrval na výrobě chladících dopravníků a jeho exportu.²⁰³ Od roku 1979 začal choceňský závod úzce spolupracovat s n. p. Tesla Pardubice, který doplňoval své výrobky o radiovou techniku od Orličanu.²⁰⁴ Na konci roku byla uvedena do provozu hala M 5/2, která sloužila pro přípravu a opracování polystyrenu.²⁰⁵

Technická příprava inovovaného chladírenského návěsu N 13 CH probíhala v roce 1980, o rok později byla spuštěna výroba 2 263 kusů, z nichž bylo 2 200 kusů, určeno k exportu. Roku 1981 vzniklo odloučené pracoviště STS Michalovec za účelem provádění finálních prací při výrobě skříní A 30, které montovali na podvozek s označením A 30 a další dokončovací práce. Počet těchto výrobků byl stanoven na 550 kusů, z nichž šlo 500 kusů určeno k exportu do SSSR.²⁰⁶ Dále závod zajišťoval výrobu sedaček pro nákladní vozy značky Avia, návěsové podvozky pro speciální nástavby pro Technoplyn a návěsové měnírenské vozy pro ČKD, ke všem těmto produktům vyráběl i náhradní díly podle přání odběratele.²⁰⁷ 24. října 1983 bylo uděleno povolení závodu, aby mohl uplatňovat svou činnost v Bratislavě. Jednalo se o výrobu řeziva a jeho prodej včetně likvidace odpadu.²⁰⁸ V roce 1984 závod oslavil výročí 50 let od spuštění výroby prvních letadel. „*Velmi silně se z počátku roku 1988 uplatňovaly snahy n. p. Karosa Vysoké Mýto i některých pracovníků FMHSE na sloučení našeho podniků s n. p. Karosa. Průzkum veřejného mínění mezi pracujícími i orgány podniku ukázal jednoznačný nesouhlas s tímto sloučením.*“ Od 1. dubna se závod stal samostatným státním podnikem a vedení začalo přípravami na blížící se volby do²⁰⁹

²⁰¹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00006, kart. 923, Kronika města Choceň 1976, s. 19.

²⁰² Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00007, kart. 924, Kronika města Choceň 1977, s. 16.

²⁰³ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00008, kart. 925, Kronika města Choceň 1978, s. 16.

²⁰⁴ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00009, kart. 926, Kronika města Choceň 1979, s. 14.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 15.

²⁰⁶ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Orličan n. p., závod Choceň, Návrh na organizační směrnici č. 2/1981, s. 1.

²⁰⁷ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00011, kart. 928, Kronika města Choceň Choceň 1981, s. 14.

²⁰⁸ Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Orličan n. p., závod Choceň, Plány.

²⁰⁹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00014, kart. 931, Kronika města Choceň 1984 - 1986, s. 60.

socialistické samosprávy, která zahrnovala shromáždění delegátů pracovního kolektivu, radu pracovního kolektivu a podnikového ředitele.²¹⁰

Do roku 1990 závod fungoval pod jménem Orličan n. p., od tohoto roku Orličan, a. s. Od pádu komunistické strany se oddělila výroba větroňů a podnik začal spolupracovat s německou firmou Kögel, s. r. o., která se specializovala na výrobu návěsů. Nakonec Kögel odkoupil roku 1996 celý podnik a vytvořil z něho svůj závod, který byl zahrnut do skupiny z Burtenbachu. Závod byl závislý především na firmě Schempp – Hirth, která představovala hlavního odběratele větroňů, ale nepodepsala se Kögelem smlouvu na další období,²¹¹ což v dalších letech mělo ničující dopad na jeho fungování. Závod se dostal do finančních potíží, ze kterých jim dokázala pomoci jen firma Trailer, a. s., která je skupila. V roce 2010 od této insolvenční firmy vykoupil nově vzniklý Kögel, s. r. o., který navazoval na Kögel, a. s. závod zpět.²¹² V dnešní době se zaměřuje na vozidla vhodná k přepravě zboží mezi které patří: valníková, výměnné systémy a návěsy Euro Trailer. Dále na návěsy určené pro používání ve stavebnictví jako např.: korbové sklápěcí podvalníky s točnicí a podvalník se sedlem. Ke všem těmto výrobkům nabízejí k zakoupení náhradní díly.²¹³ Bohužel o pět let později se opět dostali do finančních potíží.²¹⁴

²¹⁰ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00015, kart. 932, Kronika města Choceň 1987 – 1988. s. 98.

²¹¹ Automobil. *Orličan Choceň (Beneš – Mráz) – Byl jednou...* [online]. 2. 3. 2016. [cit. 2017-08-01]. Dostupné z: https://www.automobilrevue.cz/rubriky/automobily/historie/orlican-chocen-benes-mraz-byl-jednou_44757.html.

²¹² KÖGEL. *Kögel, s. r. o. in Choceň.* [online]. 2017 [cit. 2017-08-08]. URL:<<http://www.koegel.com/cz/podnik/lokality/>>.

²¹³ KÖGEL. *Kögel, Výrobky.* [online]. 2017 [cit. 2017-08-08]. Dostupné z: <http://www.koegel.com/cz/vyrobky/>>.

²¹⁴ KÖGEL. *Kögel, s. r. o. in Choceň.* [online]. 2017 [cit. 2017-08-08]. URL:<<http://www.koegel.com/cz/podnik/lokality/>>.

5. Perla 05 Choceň

5.1 Historie podniku

„Roku 1856 jel Josef Špiegel, obchodník a hostinský v Chocni, z Vídně do Chocně. Ve voze s ním sedělo několik židů. Hovořili se Špieglem, že hledají vhodné místo se stálou vodní silou, na němž by nechali vystavět přádelnu. Špiegel je upozornil na starý mlýn v Chocni, ležící na stálé vodní síle řeky Tiché Orlice a možnosti nákupu vhodných pozemků v sousedství mlýna. Židé přijeli do Chocně a koupili tzv. „dolní mlýn“ a papírnu.“

Společnost, kterou založili Maxmilián a Antonín Matzel, Gustav Wehle, David Müller, Markus Schürmann a Šalamoun Fischer, zakoupila 28. února 1857 mlýn za 16 400 rakouských zlatých a papírnu, která zde stála od roku 1695 za 28 000 rakouských zlatých. Zpočátku se v přádelně pracovalo jen na pěti strojích, avšak výroba musela být zastavena, protože byl kapitál společnosti zcela vyčerpán. Vyhláška vydaná obchodním soudem ve Vídni 21. května 1859 vyhlásila úpadek podniku a byl zařazen do veřejné dražby, ve které menší část vydražil Liebig továrník z Liberce a větší část vydražil rytíř Baltazar ze Szablu. Smlouvu podepsali 18. listopadu 1860.²¹⁵

„V dubnu 1861 potvrzuje okresní úřad ve Vysokém Mýtě přihlášku Baltazara, rytíře ze Szablu, že přejímá celou choceňskou přádelnu do svého vlastnictví, že ji prozatímně zařídí a zaměstná v ní asi sto osob. Zařizovací kapitál udává na 25 000 rakouských zlatých.“²¹⁶

Od této doby se začala psát historie přádelnictví v Chocni. Zprvu se zde spřádalo jen len na pěti strojích.²¹⁷ Baltazar podnik rozšířil o novou kotelnu, tovární komín, strojovnu, skladiště, vrátnici, most přes náhon a také zde nechal vysadit park, který spojoval přádelnu a bývalou papírnu. Papírna v této době sloužila jako domov nového vlastníka a říkalo se jí „zámeček“. O rok později zde bylo již zaměstnáno 162 mužů a žen nejen z Chocně, ale i z přilehlých vesnic jako jsou Skořenice, Koldín a Nasavrky. Zaměstnanci zde pracovali od 5:00 do 20:00 hodin se dvěma půlhodinovými přestávkami na snídani a oběd. Stávky kvůli pracovní době se ani tomuto podniku nevyhnuly, zaměstnanci si vymohli zkrácení pracovní doby o jednu²¹⁸

²¹⁵ . Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby a poctivé práce, s. 7, fond nezpracován.

²¹⁶ Tamtéž, 8 s.

²¹⁷ Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Historie přádelny, fond nezpracován.

²¹⁸ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby a poctivé práce, s. 8, fond nezpracován.

hodinu ráno a večer. V roce 1864 byl jmenován správcem továrny Ignác Vogel, ředitelem se stal Alexander Jankius a úřední práce zastával Bottner.²¹⁹ K tomuto roku zde již pracovalo pět set zaměstnanců. Rozšíření výroby napomohl fakt, že se v okolí města rozmohlo pěstování lnu.²²⁰

„Roku 1889 zemřel Baltazar, rytíř ze Szablu a závodu s přáslušenstvím se ujali příbuzní a to: Josef Alexander, Moric Albert, Albert a Gustav, rytíř ze Szablu, sl. Stefanie, šlechtična ze Szablu a paní Emma z Keisersheimblu“²²¹ Již dva roky po smrti Baltazara byla výroba v přádelně na rok zastavena, protože mnoho dělníků odešlo do přádelny v Úpici a v Trutnově. Téhož roku společnost osmnácti podnikatelů odkoupilo od dědiců domy č. p. 265, 369, 245 a 388. Vedle domů také zakoupili zahrady, louky, pole, vodní sílu a veškeré příslušenství, které k podniku patřilo v hodnotě 600 000 rakouských korun. Ani těmto podnikatelům se tu dlouho nedařilo, proto roku 1904 přádelnu kupuje veřejná obchodní společnost M. Robitschek a spol., která pocházela z Vídně, za sumu 220 000 rakouských korun. Robitschek už nechtěl dále pokračovat ve výrobě a sprádání lnu, ale odstartoval novou éru ve zpracování bavlny,²²² která byla levnější navzdory tomu, že se musela dovážet.²²³

5.2 Podnik pod vedením Robitschek a spol., přádelna, tkalcovna, barevna a bělidlo

Na počátku století panovaly v textilní továrně velmi špatné pracovní podmínky, které měly vliv na zdravotní stav dělníků. *„Negativně působilo zejména časté střídání teplot, suchého a vlhkého vzduchu v tkalcovnách i přádelnách, způsobené hlavně tím, že dělníci často polívali podlahu vodou, aby vzduch byl snáze dýchatelný, neboť prostředí bylo dušné a prašné. Větrání bylo nedostatečné, někdy se větralo průvanem, který však dělníků, kteří přišli do práce promoklí nebo byli prací a horkem zpoceni, spíše škodil. V přádelnách muselo být neustále vlhké klima, aby se příze netrhala. Teploty přes 40 °C a vlhkosti kolem 90 % nebyly výjimkou. Neustálý hluk, jednostranná práce, při níž se muselo nepřetržitě stát, u jiné zas přecházet po celou dlouhou pracovní dobu, způsobovaly celkovou malátnost a ochablost dělnictva, zvláště pak“²²⁴*

²¹⁹ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Chocně, 130 let textilní výroby poctivé práce, s. 7, fond nezpracován.

²²⁰ Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Historie přádelny, fond nezpracován.

²²¹ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Chocně, 130 let textilní výroby poctivé práce, s. 8, fond nezpracován.

²²² Tamtéž, s. 9.

²²³ Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Robitschkovi, fond nezpracován.

²²⁴ ²²⁴ ŠTASTNÁ, Jarmila. *Život textilních dělníků na ústecku a českořebovsku 1870-1914*. Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 1980. s. 30.

*těch, kteří denně museli podnikat i dvouhodinové cesty do práce a z práce. Také nedostatečná a málo výživná strava způsobovala častá onemocnění, předčasné stárnutí, vyčerpanost i časnou a vysokou úmrtnost. Mezi textilním dělnictvem byla rozšířena zejména tuberkulóza, jež byla také nejčastější příčinou úmrtí, hlavně mladých lidí.*²²⁵

Mořic Robitschek zakoupil většinu strojů v Anglii a podnik přejmenoval na M. Robitschek a spol., přádelna, tkalcovna, barevna a bělidlo. Roku 1909 vedle spřádání bavlny přibyla tkalcovna. Tohoto roku podnik dosáhl počtu šest set padesáti zaměstnanců. Pan továrník byl nadaný a nebránil se technickému pokroku, díky čemuž zrušil v přádelně plynové osvětlení a zavedl sem elektřinu z vlastní centrály, která využívala vodu k pohonu generátorů.²²⁶

„Asi kolem dvacátého září 1914 objevili se v Chocni první Poláci, uprchlíci z Haliče. Byli to většinou mladí hoši, studenti v jakýchsi polovojenských uniformách, „polští střelci“ čili členové „polských legii“. Mimo ně poněmáhlu objevovaly se tu i ženy s dětmi.“ Nejdříve byli rozmístěni po hostincích a dalších zařízeních, kde se měli i stravovat. Tento stav však nevydržel dlouho, a proto vedení Chocně domluvilo s továrníkem Mořicem Robitschekem, aby mohlo Poláky ubytovat v jeho dvoupatrové budově mlýna,²²⁷ který přináležel k továrně a sloužil k přenocování dělníkům, kteří byli zdaleka. V době, kdy došlo k přemístění Poláků, jich tu už bylo dvě stě. Nakonec byl pro ně vystaven tábor hned za továrnou na Robitschekově pozemku.²²⁸ Mimo jiné dokonce továrna poskytovala elektrický proud domům v polské kolonii a městu.²²⁹ Na počátku první světové války přišlo omezení v dovozu bavlny a uhlí. Nejen to způsobilo podniku problémy, kvůli kterým musel omezit výrobu jen na šest a půl hodin v týdnu. Dalším nepřekonatelným problémem byl odchod mnoha zaměstnanců na frontu

Ve dvacátých letech byla továrna Robitscheka největším průmyslovým podnikem v Chocni, zaměstnávala čtyři sta dělníků, kteří pracovali ve dvou až třech směnných provozech, vedlo je šestnáct mistrů a dvanáct úředních osob. *„Ročně zpracovávala 6 000 balíků severoamerické bavlny, tj. 1 360 tun bavlny. Vyráběla bavlněnou přízi osnovní a²³⁰ útkovou, kterou z 90 % prodávala tkalcovnám a 10 % zpracovávala ve vlastní²³¹*

²²⁵ ŠTASTNÁ, Jarmila. *Život textilních dělníků na ústecku a českořebovsku 1870-1914*. Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 1980. s. 30.

²²⁶ Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Robitschkovi, fond nezpracován.

²²⁷ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. Archiv města Choceň, kart. č. 100, Třetí pamětní kniha města Chocně, s. 48.

²²⁸ Tamtéž, s. 58.

²²⁹ Tamtéž, s. 130.

²³⁰ DVORÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. s. 132. ISBN 80-86042-22-7.

²³¹ Tamtéž, s. 133.

tkalcovně.²³² Zaměstnanci vyráběli bavlněné košiloviny, pestrobarevné zefíry, bavlněné véby, šifony a jako zlatý hřeb zde vyráběli krepová obinadla a zdravotní pleny. Tkalcovské a přádelní stroje poháněl parní stroj o 1 000 Hp se dvěma Francisovými turbínami po 140 Hp. Vedle parního stroje byla výroba poháněna elektřinou, kterou vyráběla elektrárna s generátory o 310 Hp, přináležející k továrně. Podnik vlastnil jedno auto se dvěma vlečnými vozy, nákladní elektromobil a pár koní.²³³ V období let 1923 – 1926 proběhla hospodářská krize, během níž bylo propuštěno osmdesát šest osob. Patřili mezi ně nemocní déle než čtyři týdny a ženy, které nenastoupily do čtyř neděl po porodu zpět do práce. Výdělek zaměstnanců byl snížen až o třetinu. Zhoršení situace vedlo k zavádění systému pokut, zvyšování srážek na starobní a nemocenské pojištění.²³⁴ „*Ve snaze zmírnit důsledky krize vybrala v roce 1933 městská rada od místních spolků i jednotlivců částku 72 000 Kč, aby mohla týdně zaměstnat 110 – 140 nezaměstnaných na nouzových pracích, obyčejně při úpravě cest a výstavbě nových městských čtvrtí.*“ Po skončení hospodářské krize, přišel rychlý nárůst výroby, jak v Robitschkově továrně, tak i v ostatních podnicích ve městě.²³⁵

V roce 1933 zemřel Mořic Robitschek,²³⁶ a vedení podniku se ujmul jeho syn Jan a švagr Bedřich Hönig, kteří podnik přepsali na veřejnou obchodní společnost, jejich spoluvlastníkem se stal Artur Dracht. Roku 1940 byli Jiří Hönig, Dr. Ing. Bedřich Hönig, Jan Robitschek, Teodor Robitček a jeho matka odvezeni do koncentračního tábora, protože podle rozhodnutí říšského protektora pro Čechy a Moravu byla rodina Robitschek označena za židovskou a správcem závodu byl jmenován Karel Pazelt.“ 28. ledna 1942 byl podnik prodán s povolením protektora firmě Johann Heinrich Bergman ze Svitav za 22 263 980 korun.²³⁷ Na konci druhé světové války se domů vrátil Jan Robitschek a shledal, že byl roku 1942 zastaven provoz tkalcovny a celkově byla výroba bavlny omezena. Dokonce část podniku byla uvolněna pro válečnou výrobu podniku patřícímu Ing. Mrázovi. „*Rozhodnutím dekretu presidenta republiky podle § 1 a 24 ze dne 19. května roku 1945 ruší vlastnictví bývalého majitele J. H. Bergmanna a závod se vrací podniku M. Robitschek a spol.*“²³⁸

²³² DVOŘÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. s. 133. ISBN 80-86042-22-7.

²³³ Tamtéž, s. 134.

²³⁴ Tamtéž, s. 135.

²³⁵ Tamtéž, s. 136.

²³⁶ Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Historie přádelny, fond nezpracován.

²³⁷ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby poctivé práce. 10 s, fond nezpracován.

²³⁸ Tamtéž, s. 11.

Avšak radost ze znovu navracené přádelny netrvala dlouho, protože byl okresním národním²³⁹ výborem ve Vysokém Mýtě 1. března 1948 znárodněn.²⁴⁰ Rodina Robitschekova vycítila, že by i po znárodnění jejich podniku byli nadále pronásledováni komunisty a odstěhovali se do Argentiny.²⁴¹ V rozmezí let 1903 až 1948 se pod vedením podniku Robitsek a spol. vyráběla mykaná bavlněná příze a její jemnější varianta se vyráběla z americké příze nebo popřípadě z egyptské mako bavlny.

Podnik byl začleněn do Sdružených českých a moravských bavlnářských závodů se sídlem v Ústí nad Orlicí. K choceňskému závodu byly přiděleny další tři provozovny, a to: Bezprávi, Čermná nad Orlicí a Heřmanův Městec.²⁴² Při reorganizaci byl podnik přejmenován na Utex, národní podnik, Ústí nad Orlicí a choceňskému závodu bylo přiděleno číslo 05. Podnikovým ředitelem se stal Josef Nesejt. O deset let později byla přidružena výroba Perly Česká Třebová a celý podnik se přejmenoval na Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí.²⁴³

5.3 Podnik Perla, bavlnářské závody, Ústí nad Orlicí

„Již v prvních letech výroby, kdy byl rozepsán dvouletý plán, překračovala přádelna, skárna i tkalcovna stanovené úkoly a řídila se při tom heslem KSČ: *„Republice více práce, to je naše agitace“*²⁴⁴ I v dalších letech se závodu velice dařilo a vzniklo zde jedno z prvních údernických hnutí v bavlnářském průmyslu. Od roku 1959 vznikala oddělení, která soutěžila o získání titulu „Brigáda socialistické práce“, řídily se motem: *„Socialisticky pracovat, socialisticky žít.“*

V poválečném období byl velký nedostatek bavlny a z toho důvodu se zpracovávala viskózová stříž buď samostatně, nebo jako směs s bavlnou. Občas se i do podniku dostala bavlna horší kvality z Ruska. Novinkou v období let 1955 až 1958 bylo zpracování směsi z 67 % bavlny s označením AI a silonové stříže ze 33 %. Tato směs se především používala pro příze, ze které se vyráběly dětské punčocháče, hlavním odběratelem byl MOP Rožnov pod Radhoštěm. Mezi roky 1965 až 1966 jako první ze sesterských závodů pod záštitou n. p.

²³⁹ Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Historie přádelny, fond nezpracován.

²⁴⁰ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby poctivé práce, s. 11, fond nezpracován.

²⁴¹ Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Robitschkovi, fond nezpracován.

²⁴² Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby poctivé práce, s. 11, fond nezpracován.

²⁴³ Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Historie přádelny, fond nezpracován.

²⁴⁴ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby poctivé práce, s. 17, fond nezpracován.

Perla zahájil výrobu česané příze a od roku 1970 přibyla nově příze s příměsí egyptské²⁴⁵ bavlny. Většina výrobků byla vyvážena do zahraničních tkalcoven.²⁴⁶ V roce 1969 Perla, závod Choceň koupila rekreační chatu v Deštném v Orlických horách, avšak poukazů na rodinnou dovolenou byl zoufalý nedostatek.²⁴⁷

Roku 1971 v socialistické soutěži získalo šedesát čtyři zaměstnanců titul „Vzorný pracovník závodu“ a osm zaměstnanců titul „Nejlepší pracovník ministerstva průmyslu“. Závod plnil své plány konstantně. Při příležitosti oslav dvacátého pátého výročí osvobození Československa sovětským vojskem se závod zapojil do soutěže se stejnojmenným názvem, ve které šlo především o zvýšení výroby, v Perle konkrétně polyesterových přízí o 3 000 kg, zkvalitnění práce, navýšení neplacených brigádnických hodin a zkrášlení okolí závodu pomocí vysazení aleje a parku.²⁴⁸ Závod pořádal sportovní a kulturní akce a dvě přednášky pojednávající o problematice závodu.²⁴⁹ Vybavení v závodu ačkoliv bylo plně funkční, působilo zastaralým dojmem, proto se představenstvo rozhodlo alespoň vyměnit odsávání u mykacích strojů. V tomto roce MUDr. Pešák otevřel svou ordinaci v budově závodu, kde ordinoval každý den.²⁵⁰ Od roku 1974 „Závod měl rovněž ve svém výrobním programu zařazeno zpracování chemických vláken, které ve směsi s bavlnou vytvářejí tkaniny nových druhů. Tyto svoji nemačkovostí a dalšími užitnými vlastnostmi usnadňují práci našim ženám a dávají možnost širokého použití v běžném odívání.“²⁵¹ V choceňském závodě bylo zaměstnáno více než 75 % žen. Závod si to uvědomoval a snažil se ženám pomoci alespoň zřízením mateřské školky a přizpůsobením pracovní doby, aby se mohly postarat o své děti. Rovněž se představenstvo snažilo odstranit co nejvíce namáhavé práce z pracovní náplně žen.

IX. všeoborový sjezd představoval pro závod větší počet uzavřených kolektivních socialistických závazků, na jejichž základě zaměstnanci plnili úkoly. Jedním z těchto závazků pro březen představoval devět údernických směn ve dnech 21. až 31., během nichž byly prodlouženy směny a navrch byly v tomto měsíci odpracovány dvě soboty navíc.²⁵²

²⁴⁵ Archiv Orlického muzea v Chocni. fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby poctivé práce. s. 22, fond nezpracován.

²⁴⁶ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00002, kart. 919, Kronika města Choceň 1971, s. 109.

²⁴⁷ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00001, kart. 850, Kronika města Choceň 1969, s. 19.

²⁴⁸ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00002, kart. 919, Kronika města Choceň 1971, s. 110.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 111.

²⁵⁰ Tamtéž, 109 s.

²⁵¹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00005, kart. 923, Kronika města Choceň 1974, s. 15.

²⁵² Tamtéž, s. 17.

Protože nebyla zaváděna výroba nových produktů, tak se závod soustředil především na zlepšení pracovního prostředí, což zahrnovalo opravy klimatizace, která měla zajistit nižší teplotu ve výrobních halách, a tím zpříjemnit práci. Dále měl být opraven zvedák košů s přízí ve skládárně,²⁵³ vymalovány prostory provozu, provedeny opravy sociálního zařízení a parovodu, v neposlední řadě došlo k výměně oken.²⁵⁴ „Rok 1978 byl pro tento závod zvlášť významným rokem, kdy vzpomínal na: 120 let založení závodu, 75 let založení přádelny bavlny a 30 let od znárodnění.“²⁵⁵ V následujícím roce nastala krize v energetických dodávkách vlivem počasí a nepřipravenost závodu na tuto situaci, způsobila, že v polovině měsíce ledna byl závod nucen vyhlásit celozávodní dovolenou.

V závěru roku 1984, kdy představenstvo vyhodnocovalo, co vše pracovníci splnili. Zjistilo, že v přádelně vyrobili o pět tun příze více, než bylo stanoveno v plánu. Skací stroje ve sklárně byly zlikvidovány a nahrazeny odkoupenými stroji ze sesterského závodu v České Třebové. Tento rok byl celý provoz závislý na elektřině, která byla vyráběna pomocí vodní síly, protože v Chocni stavěli nový most a provoz turbín byl po celou dobu stavby zastaven.²⁵⁶

„V roce 1987 oslavil závod 130. výročí svého vzniku. Hlavní oslava proběhla uspořádáním slavnostní členské schůze ROH v SKP dne 17. 10., kterého se zúčastnili zástupci podniku i města. Slavnostní schůzi předcházela den otevřených dveří, kdy závod navštívilo 400 občanů z Chocně a okolí.“²⁵⁷ Výměna starých strojů sloužících v závodě od roku 1903/1904 pokračovala i v roce 1988. Byl též zaveden nový rozvod elektrické energie, provedena rekonstrukce osvětlení a položeny nové parkety.²⁵⁸ Dále byl zvětšen prostor v ordinaci a čekárně.²⁵⁹

Roku 1997 výrobu odkoupila firma Filogroup, a.s., která funguje dodnes. Orientuje se i nadále na výrobu bavlněných přízí, které jsou vypřádány prstencovým i bezvřetenovým způsobem, příze dodává jednoduché, skané, bělené a podle požadavku barevné. Výroba byla rozšířena o příze z viskózové stříže a i směsové příze. Firma Filogroup dodává své výrobky do pletáren, tkalcoven a nitářen sídlících v České republice i v zahraničí.²⁶⁰

²⁵³ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond Archiv města Choceň, Kronika města Choceň 1977. s. 24.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 25.

²⁵⁵ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond Archiv města Choceň, Kronika města Choceň 1978. s. 25.

²⁵⁶ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond Archiv města Choceň, Kronika města Choceň 1984 - 1986. s. 18.

²⁵⁷ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond Archiv města Choceň, Kronika města Choceň 1987 – 1988. s. 18.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 104.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 105.

²⁶⁰ Filogroup, a. s. – přádelna bavlněných přízí. *Úvod*. 2010[cit. 2017-05-13]. URL:<<http://www.filogroup.cz>>.

6. Mlékárna Choceň

6.1 Vznik podniku

„První myšlenka ke zřízení mlékárny v Chocni byla vyvolána v lednu 1926 přednáškou na družstevním kursu ve Vysokém Mýtě. Choceňský inspektor konstatoval, že zemědělci okresu Vysoké Mýto nemají řádnou mlékárnu, a ztrácejí milionové hodnoty při vlastním zpracování mléčné produkce.“ Na první přípravné schůzi konané 25. února 1926 u Tejnorů ve Vysoké Mýtě byla řešena otázka související s ustanovením mlékárenského družstva. Jestli bude postavena jedna velká mlékárna nebo dvě menší pro okres Litomyšl a Vysoké Mýto. Nakonec se shodli, že v litomyšlském okrese si vybudují svou vlastní mlékárnu.

Na další schůzi 6. března 1926 byl předsedou zvolen p. Kroulík, místopředsedou Pánek a jednatelem byl zvolen Čihák. Členové předsednického přípravného výboru se jmenovali Sochor, Ing. Skřivánek, Křepelka, Zeman, Kaplan a Klöcklerová. Na této schůzi neřešili pouze předsednictvo, ale také vypracovali dotazníky, ve kterých zjišťovali s jakým počtem dojnic a množstvím mléka mají počítat. Tyto dotazníky byly vyhodnoceny 5. dubna 1926 a závěrem bylo, že 1 000 dojnic zhruba vyprodukuje 6 400 – 7 000 l mléka každý den.

Hlavním předmětem na následujících schůzích byla především finanční nákladnost výstavby mlékárny, která by dosahovala k 1 000 000 Kčs. Členové výboru byli zoufalí, protože tolik peněz nemělo, proto se rozhodli kontaktovat konzultanta Špisara, aby jim poradil, kde získat dostatečný kapitál a snížit počáteční zadluženost. Pan Špisar jim doporučil, aby stanovili výši podílu 300 korun na jednu dojnici. Podařilo se jim také získat finanční podporu od Ministerstva zemědělství s tím, že uhradí jednu třetinu nákladu. Přesto náklady na vykoupení pozemku a stavbu mlékárny byly stále vysoké.²⁶¹ Předsedu představenstva p. Kroulíka napadlo, že by vlastně vůbec nemuseli stavět novou budovu, ale že by mlékárna mohla být zřízena v prostorách velkostatku na ulici Pardubická 2, patřícímu Oldřichu Ferdinandu Kinskému, který byl družstvu ochoten poskytnout část budovy, která se dříve používala jako stáj pro koně a chlév.

Po získání výrobních prostor se představitelé družstva rozjeli za drobnými zemědělci a velkostatkáři, aby jim představili svůj záměr a získali od nich podíly. Menší zemědělci především v Běstovicích byli z jejich nabídky nadšeni a jednání zde dopadlo velice dobře.²⁶²

²⁶¹ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 9, fond nezpracován.

²⁶² Choceňský zpravodaj 2015. Město Choceň: Město v parku, park ve městě. [online]. 1. 3. 2015 [cit. 2017-07-20] URL:<http://www.chocen-mesto.cz/assets/File.ashx?id_org=5197&id_dokumenty=323948>.

Problémy nastaly při jednání s velkostatkáři v Zámrsku, Srubech, Dobříkově a Opočně, kteří sice souhlasili s důležitostí mlékárny, ale o příspěvní vlastním podílem nechtěli ani slyšet. Po tomto zjištění začali členové družstva uvažovat o zapojení peněžních ústavů do budování mlékárny.²⁶³ Podařilo se jim přesvědčit městský úřad v Chocni, aby rekonstrukci části velkostatku finančně podpořil.

8. prosince 1926 byly dokončeny přípravné práce a svolána valná hromada zastupující Mlékárenské a hospodářské družstvo v Chocni, kde bylo zapsáno celkem 127 členů. I přes veškeré nadšení a snahu zbývalo stále mnoho problémů k vyřešení. Představenstvo nenašlo vhodné místo pro stavbu mlékárny, protože nebyly doposud vyřešeny majetko - právní vztahy, které se týkaly dvora Kinského. Někteří těžko získaní členové se rozhodli vypovědět své podíly,²⁶⁴ protože se jim zdálo, že vše už trvá moc dlouho a oni chtěli vydělávat více peněz co nejdříve, proto výpovědi jejich podílů nebyly přijímány. Předseda představenstva p. Kroulík povzbuzoval své kolegy, aby hledání nových členů nevzdávali a v březnu 1927 přislíbilo svůj podíl celkem 202. zemědělců.²⁶⁵

6.2 Choceňská mlékárna v letech 1928 - 1938

Podle plánů, které vypracoval místní stavitel Josef Matouš, začali dělníci odstraňovat v roce 1926 starou podlahu, oškrábali omítku, vyměnili okna, zavedli elektřinu, ventilace a odpady. Do nově vzniklých prostor umístili másárnu, chladírnu, odstřed'ovnu, sýrárnu, solovnu, a také zde našly své místo sýry, které potřebovaly ještě čas na dozrání. Do přístavěné budovy výbor umístil technické zázemí, ve kterém se nacházela kotelna, strojovna a místnost sloužící pro příjem mléka.²⁶⁶

V říjnu roku 1928 byl provoz slavnostně zahájen.²⁶⁷ Kromě výroby mlékárenských produktů, zde vznikl i obchůdek, ve kterém si obyvatelé Chocně rychle zvykli nakupovat čerstvé mléko, máslo, sýry, šlehačku a další mlékárenské výrobky. Všechny své produkty²⁶⁸

²⁶³ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 10, fond nezpracován.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 11.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 12.

²⁶⁶ Choceňský zpravodaj 2015. Město Choceň: Město v parku, park ve městě. [online]. 1. 3. 2015 [cit. 2017-07-20] URL:<http://www.chocen-mesto.cz/assets/File.ashx?id_org=5197&id_dokumenty=323948>.

²⁶⁷ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. 13 s, fond nezpracován.

²⁶⁸ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 12, fond nezpracován.

mlékárna uchovávala v chladícím zařízení od místní firmy Mráz. Ceny produktů byly stanoveny následovně: mléko v prodejně stálo 1,75 Kč za litr, mléko s donáškou domů²⁶⁹ 1,85 Kč za 1 l, mléko v lahvích za 1,95 1 l, šlehačka 35% za 24 Kč, smetana 12% za 12 Kč, jogurt za 1,50 1 ks a odstředěné mléko za 0,35 Kč 1 l.²⁷⁰

Během prvních let provozu se připojilo k mlékárně více drobných zemědělců, než jich vypovědělo svůj podíl.²⁷¹ Pocházeli především z okolních vesnic, mezi které např. patří Dobříkov, Oucmanice, Hemže, Koldín, Nořín, Běstovice, a další, ale i z vesnic, které jsou vzdálenější, jako jsou Nasavrky. Družstvo neprodávalo své výrobky jen v hlavní choceňské prodejně a dalších menších prodejnách, které byly zřízeny ve Vysokém Mýtě, Náchodě, Kolíně, Novém Městě, Týništi a Brandýse, ale také je dováželo do škol a nemocnic v okolních městech.

Roku 1930 byla v mlékárně nacházející se v Kyšperku, která patřila pod choceňskou uvedena do provozu tvarůžkárna, což pro mlékárnu v Chocni znamenalo ukončení výroby tohoto druhu sýra. Před velikonočními svátky zjistil předseda dozorčí rady p. Jaroslav Müller, že kvalita mléka značně kolísá, což v tomto období, kdy ženy pekly spoustu sladkých dobrot, nebyla vůbec dobrá zpráva. Proto se vedení rozhodlo vždy před významnými svátky zpřísnit kontrolu dovezeného mléka.²⁷² Poprvé od otevření mlékárny došlo k vyloučení členky družstva M. Mrázové ze Dvořiska a člena A. Čížka z Běstovic z důvodu neplnění členských podmínek. Hlavní prohřešek u paní Mrázové představoval prodej mléka jiným odběratelům a jen zřídka odváděla jeho přebytky do Chocně. Pan Čížek přestal dodávat své mléko úplně. Představenstvo je vyloučilo pro výstrahu ostatní členům, kteří také nedodržovali své povinnosti, aby viděli, jak jejich jednání může skončit.²⁷³

Po otevření mlékárny prodej mléka nebyl vysoký, pohyboval se jen mezi 3 000 až 4 000 litry mléka. Tento stav však netrval dlouho a prodej se postupně zvyšoval. Od roku 1932 začala nakupovat od stávajících členů i vajíčka, o tři roky později se počet vykupovaných vajec vyšplhal na 26 500 kusů. V roce 1938 denní prodej mléka dosáhl 9 000 l. a prostor malého dvora velkostatku byl nedostačující, proto se družstvo rozhodlo koupit²⁷⁴

²⁶⁹ Choceňský zpravodaj 2015. Město Choceň: Město v parku, park ve městě. [online]. 1. 3. 2015 [cit. 2017-07-20] URL:<http://www.chocen-mesto.cz/assets/File.ashx?id_org=5197&id_dokumenty=323948>.

²⁷⁰ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 12, fond nezpracován.

²⁷¹ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1926-1935, s. 12, fond nezpracován.

²⁷² Tamtéž, s. 104.

²⁷³ Tamtéž, s. 117.

²⁷⁴ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 9, fond nezpracován.

vhodný pozemek pro stavbu nové mlékárny. Nejprve družstvo přemýšlelo o pozemku, který patřil zesnulé paní Kolářové, a který zdědil pan Hromádko, ten se ale nakonec rozhodl pozemek²⁷⁵ neprodát. Další pozemek nabízelo město, to nakonec ale dalo přednost výstavbě školy před mlékárnou.²⁷⁶ Nakonec odkoupili pozemek od Emílie Žabové v ulici Kollárová č. p. 481 za cenu 226 000 Kč.²⁷⁷ Zvolenému projektantovi bylo doporučeno, aby se jel nejdříve podívat do několika provozoven v Pardubicích, Německém Brodě, Benešově, Nymburku, Poděbradech a Chrudimi, než začne s navrhováním budovy.²⁷⁸

Roku 1938 se objevil první náznak obav z války. Družstevní mlékárna v Praze nařídila, že má choceňské družstvo koupit svým zaměstnancům plynové masky v hodnotě 84 Kč/ 114 Kč nebo 121 Kč.²⁷⁹ Dalším znakem blížící se války, představoval dar, který mlékárna věnovala na obranu státu v hodnotě 3 800 Kč.²⁸⁰ 23. září 1938 byla vyhlášena všeobecná mobilizace a stát začal mlékárně zabavovat auta, koně a povozy, kterými kočí rozváželi výrobky. I zemědělci, kteří měli dovážet do mlékárny mléko, přišli o své povozy, které jim byly rovněž zabaveny pro vojenské účely. Tato situace značně ohrožovala výrobu a výstavba nové budovy mlékárny byla vzhledem k současné situaci odložena na dobu neurčitou.²⁸¹

6.2.1 Provoz choceňské mlékárny během druhé světové války

Válkou byl poznamenán příjem mléka a vajíček, který klesl pod průměrnou hodnotu z předešlých let. Mlékárna musela denně odvádět 30 kg másla říšské obraně, což způsobilo problémy už při tak snížené výrobě. Následovně se projevil, jak nedostatek másla, tak vajec, přičemž mlékárna nesměla zvyšovat jejich prodejní cenu.²⁸²

V roce 1939 se začalo s výstavbou objektu.²⁸³ Do výroby bylo plánováno zakoupit nové stroje od Škodových závodů v hodnotě 80 970 Kč, avšak v květnu 1940 byla výstavba pozastavena, z důvodu nedodání potřebného zařízení.²⁸⁴

²⁷⁵ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 9, fond nezpracován.

²⁷⁶ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1938 - 1940, s. 1, fond nezpracován.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 2.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 6.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 12.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 16.

²⁸¹ Tamtéž, s. 20.

²⁸² Tamtéž, s. 50.

²⁸³ Choceňský zpravodaj 2015. *Město Choceň: Město v parku, park ve městě*. [online]. 1. 3. 2015 [cit. 2017-07-20] URL:<http://www.chocen-mesto.cz/assets/File.ashx?id_org=5197&id_dokumenty=323948>.

²⁸⁴ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1938 - 1940, 53 s., fond nezpracován.

Nakonec firma Jaroslava Mráze dodala chladicí zařízení a elektrotechnik Sotora sestavil stroj, který třídil vajíčka podle velikosti a rovnou je i označil příslušným číslem a písmenem. „*Poněvadž jest poptávka po strojním zařízení ze staré mlékárny a v nejbližší době bude provoz přenesen do mlékárny nové, proto²⁸⁵ bylo ustanoveno, za jakou cenu bude prodáno: Parní stroj za 35 000 Kč, Mladící zařízení bez kondenzátoru za 35 000 Kč a Pasterační stanice na 1 500 l za 35 000 Kč.*“²⁸⁶ 1. května 1940 bylo zařazeno do provozu nové auto za 30 000 Kč a přijat řidič společně se závozníkem, kteří objížděli dvory, kterým bylo zabaveno auto nebo povoz pro vojenské účely a nezbyvaly jim peníze na koupi nového dopravního prostředku. V dalších letech bylo přikoupeno ještě několik nových aut.²⁸⁷ 15. srpna 1940 byla poprvé slavnostně otevřena nová mlékárna²⁸⁸ a 19. srpna byl v ní otevřen nový obchod. Při přechodu do nové budovy nebyly zaznamenány ztráty ve výrobě. V tomtéž a roce²⁸⁹ dalším se představenstvo jednohlasně shodlo poslat dar 250 Kč Německému červenému kříži, na tento dar dobrovolně přispěli i zaměstnanci. V roce 1941 byla poprvé podle přiděleného kontingentu spuštěna výroba tavených sýrů, z toho důvodu byl přijat nový zaměstnanec František Jeřábek na pozici sýraře, který dříve vlastnil svou výrobní síru, kterou byl nucen zavřít.²⁹⁰ Kvůli zvýšené vytíženosti laboratoře z důvodu nárůstu rozborů mléka, což zahrnovalo testy kyselosti a čistoty, dále se prováděly testy obsahu vody v másle a kolik obsahoval tvaroh a sýry sušiny byla v roce 1942 provedena rozsáhlá rekonstrukce laboratoře, která družstvo stála 3 381,81 Kčs.²⁹¹ V prosinci byla ukončena soutěž o nejlepšího sběrače vajec, kterým se stala A. Myšková ze Zámrsku, za svoji pilnou práci dostala odměnu 1 500 Kč. Družstvo takovouto soutěž vyhlásilo poprvé a výsledky byly překvapivé, za celé soutěžní období ve všech dvorech stoupl počet nasbíraných vajec, proto se představenstvo rozhodlo tuto soutěž vyhlášovat i v následujících letech. Na počátku roku 1944 rapidně klesla výroba mléka oproti roku předcházejícímu, což především ovlivnilo výrobu sýrů a tvarohů, která byla tak nízká, že nestačila pokrýt poptávku a Svaz nařídil dovážet do prodejen sýry tavené²⁹²

²⁸⁵ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1940 - 1941, s. 1, fond nezpracován.

²⁸⁶ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1940 - 1941, s. 10, fond nezpracován.

²⁸⁷ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1938 - 1940, s. 115, fond nezpracován.

²⁸⁸ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 9, fond nezpracován.

²⁸⁹ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1940 - 1941, s. 12, fond nezpracován.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 53.

²⁹¹ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1942 - 1946, s. 2, fond nezpracován.

²⁹² Tamtéž, s. 20.

a olomoucké.²⁹³ Ani v polovině roku se situace nezlepšila, produkce mléka nadále mírně klesala z důvodu špatné kvality krmiva, kterým byly krávy živeny. Začalo ubývat i zaměstnanců, za které družstvo nedokázalo najít náhradu ani s pomocí města. Výroba byla často narušována vyhlášenými poplachy kvůli²⁹⁴ náletům. Také soz mléka a vajec od vzdálenějších zemědělců se stal obtížným, protože auta se nacházela ve špatném stavu a potřebovala vyměnit pneumatiky, kterých nebylo možno zakoupit, protože představovaly nedostatkové zboží. Za takovéto situace bylo velmi obtížné udržet provoz mlékárny v hladkém chodu.²⁹⁵ Až v listopadu se produkce mléka a následovně sýra zvýšila a situace se začala pomalu obracet k lepšímu.²⁹⁶ V lednu 1945 měly přijet dva vagony uhlí, které byly již netrpělivě očekávány, ale opět nedorazily a v mlékárně opět začala narůstat nervozita a představenstvo vydalo zákaz provádění pasterizace, při které byla velká spotřeba paliva. Nakonec bylo družstvu přiděleno deset tun uhlí z pivovaru, které mělo vrátit, až se stane situace příznivější.²⁹⁷ Po revoluci, která proběhla 5. května v Praze, z družstva odešlo velké množství zaměstnanců, jak z provozu, tak i z kanceláří. Hlavními důvody představovalo dokončení studií nebo trvalý odchod do zahraničí.²⁹⁸ Nejenže chyběly pracovní síly, ale docházelo k nepravdělnému výkupu mléka, protože se mléko během převozu bylo kradeno, družstvo bylo nuceno přejít do nouzového výrobního režimu. Tyto faktory se promítaly především do kvality a množství produktů.²⁹⁹ Avšak přes všechny problémy se představenstvo mlékárny rozhodlo na konci roku darovat peněžní obnos osvobozenému státu ve výši 22 520 korun.³⁰⁰ O rok později se politická situace promítla i do situace v družstva, u kterých v květnu nahlásil úřadu v Chocni, že již nezaměstnává žádné pracovníky německé příslušnosti.³⁰¹

²⁹³ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1942 - 1946, s. 56, fond nezpracován.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 67.

²⁹⁵ Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1942 - 1946, s. 68, fond nezpracován.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 74.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 82.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 89.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 91.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 100.

³⁰¹ Tamtéž, s. 105.

6.3 Choceňská mlékárna v době komunistického režimu

„Po znárodnění Družstevní mlékárny 1. ledna 1953 byla mlékárna Choceň začleněna k Pardubickým mlékárnám a později byl vytvořen samostatný národní podnik s provozovny v Dolní Dobrouči, Lanškrouně, Litomyšli, Poličce, Chrudimi, Bystřeci,³⁰² Výprachticích a Radimi.“ V následujících letech byly k choceňské mlékárně přiděleny další mlékárny a to: Litomyšl, Polička, Chrudim, Čáslav, Ronov nad Doubravou a Habry. Roku³⁰³ 1960 zaniklo podnikové ředitelství v Chocni a místo něho vznikl úplně nový závod, který zahrnoval výše zmíněné závody a přibýly k nim další mlékárny z Líšnice, Nekoře, Králík, Klášterce, Orlice a Záchlumí, které byly ale brzo zrušeny.³⁰⁴

Nejrychlejší vývoj mlékárna zaznamenala po roce 1960, kdy se choceňský závod osamostatnil v rámci PMV v Hradci Králové. Objem výkupu mléka, prodeje másla, sýrů a jogurtů strmě stoupal. Proto byla v tomto roce přistavěna další budova, do které byla umístěna tvarohárna. Mléko od krav se už nesbíralo motorovým sáním, ale nově odčerpáváním pomocí elektrického čerpadla. Roku 1963 byla zařazena novinka mezi sýry – Romadúr.³⁰⁵ V tomto období podnik prošel mnoha změnami. Například byl do mlékárny nainstalován automat BTH 12 na plnění mléka do nevratných obalů a proběhla výměna celého potrubí, skrz které mléko protékalo do dávkovacích automatů. Rovněž byla zrekonstruována pasterační stanice a vyměněn paster CHX s výkonem 5 000 l. Ke konci roku 1976 zrušili místnost sloužící k výrobě smetany a másla, které začali dovážet ke zpracování do Dolní Dobrouče. Uvolněná místnost se začala využívat k výrobě jogurtů a dalších kysaných produktů. Díky inovacím a rekonstrukcím překročil prodej mléka přes 80 000 l za den

Choceňská mlékárna se jako ostatní závody nejen v mlékárenském odvětví zapojila do socialistické soutěže, ve které si vedla velmi dobře, získala mnoho vyznamenání, např. „Za vynikající práci“ roku 1965.

Zaměstnanci v oddělení máslny, vyhráli vlastní vyznamenání v roce 1970 v kategorii „Kolektiv 25. výročí“. Získali první místo v celopodnikové soutěži o standartu³⁰⁶

³⁰² Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 14, fond nezpracován.

³⁰³ BĚLEHRÁDKOVÁ, Gabriela. Vnímání obchodních značek na úrovni konečných spotřebitelů. Svitavy, 2001. Absolventská práce. Obchodní akademie a Vyšší odborná škola ekonomická ve Svitavách. Obor finance a účetnictví. s. 26.

³⁰⁴ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 14, fond nezpracován.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 15.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 16.

podnikového ředitele a PV ROH. Závod obdržel další dvě vyznamenání v roce 1974 a to „Čestné uznání“ a „Provozovna vzorné jakosti“. O rok později získali titul „Závod vzorné jakosti“. Ve stejném roce získali titul s názvem „Kolektiv XV sjezdu KSČ“ od ÚV KSČ, vlády ČSSR, ÚRO a ÚV SSM.³⁰⁷

„Ani pracovníci dopravy nezůstaly stranou. V roce 1974 obdrželi od klasifikační komise technických prohlídek motorových vozidel „Čestné uznání“ za svědomitou přípravu a technický stav motorových vozidel.“³⁰⁸ Od města Chocně získali jako poděkování za pomoc „Diplom čestného uznání při brigádě na výstavbě umělého kluziště“. Kvalifikovaní zaměstnanci v tomto období dostávali mzdu 2 480 Kčs a nekvalifikovaní zaměstnanci³⁰⁹ vydělávali 1 732 Kčs. Od září došlo u všech zaměstnanců ke zvýšení mzdy o 1 % díky plnění socialistických závazků.³¹⁰ V závěrečném roce páté pětiletky v rámci úspor zpracovávaných surovin dosáhli zaměstnanci oproti stanoveným THN celkové úspory v hodnotě 480 000 Kčs³¹¹ a překročily stanovené úkoly celé Pětiletky ve všech bodech.³¹² Od roku 1975 se název závodu změnil z důvodu sloučení národních podniků Východočeské mlékárny Pardubice s Průmyslem mléčné výživy Hradec Králové na Průmysl mléčné výživy, národní podnik, Hradec Králové, závod 11 Chocně.³¹³

„Přesto, že od 1. ledna 1976 byly některé spotřební normy zpevněny, bylo na úseku hospodaření se surovinou dosaženo příznivých výsledků a celkových úspor v částce 469 000 Kčs.³¹⁴ Rok 1977 provázela velká změna ve výrobní činnosti závodu, definitivně v Chocni přestali vyrábět máslo a smetana vymezená ke zpracování právě másla byla dovážena do Dolní Dobrouče, kam se jeho výroba přesunula.³¹⁵ Zaměstnanci se v socialistické soutěži překonávali a dosahovali skvělých výsledků, což předznamenávalo, že období celé šesté Pětiletky úspěšně zakončí. Zřejmě k tomu přispěl i fakt, že v tomto období nedošlo k žádným změnám ve výrobě, zásobování ani organizaci.“³¹⁶

³⁰⁷ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 17, fond nezpracován.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 18.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 19.

³¹⁰ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00005, kart. 923, Kronika města Choceň 1974, s. 21.

³¹¹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00006, kart. 925, Kronika města Choceň 1975, s. 32.

³¹² Tamtéž, s. 33.

³¹³ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 22, fond nezpracován.

³¹⁴ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00007, kart. 926, Kronika města Choceň 1976, s. 28.

³¹⁵ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00008, kart. 927, Kronika města Choceň 1977. s 48.

³¹⁶ Tamtéž, s. 43

V roce 1980 se jen změnil název závodu na Průmysl mléčné výživy, koncernový podnik, Hradec Králové, závod Choceň.³¹⁷ Na začátku roku přibyla k výrobě ostatních produktů i výroba pomazánkového másla, které bylo dodáváno do celého kraje.³¹⁸

Ačkoliv výrobní plán zůstal stejný, tak ho mlékárna nedokázala splnit závazek zvýšení hrubé výroby, ovlivnil to především pokles produkce vykupovaného mléka.³¹⁹ Nadcházející rok si závod vedl už podstatně lépe, podařilo se mu vykoupit o 1 530 000 l více oproti plánu, tomuto stavu značně napomohly přírodní podmínky, které byly příznivější pro růst plodin, které sloužily³²⁰ jako krmivo pro krávy než v předcházejícím roce.³²¹ Představenstvo rozhodlo, že bude od roku 1983, choceňský závod vyrábět termizovaný sýr Duko.³²² „V průběhu měsíce prosince byla uzavřena provozovna orlice a Králíky, provozovna Bystřec zastavila svoji činnosti 31. prosince 1983. Výstavba nového závodu v Žamberku přinesla organizační změny do struktury závodu.“³²³

Součástí závodu ORMILK Žamberk se choceňský závod stal v 80. letech. Kde zůstal až do roku 1992, kdy byl choceňský závod odsouzen k záhubě a jediné cenné, co stálo za záchranu, byl skvělý výrobní program, kvalita produktů a zkušený výrobní kolektiv. Proto byl zařazen do aukce, která se konala 16. února 1992, vydražila ho společnost s názvem ZAMILK spol. s. r. o.

6.3.1 Provozovny závodu

Od roku 1960 se choceňská mlékárna stala mateřským závodem pro celý okres Ústí nad Orlicí a patřily pod ni provozovny v Dolní Dobrouči, Bystřeci, Králíkách, Klášterci, Orlicí a Letohradě.

Provozovna v Dolní Dobrouči fungovala od roku 1926, kdy se nezaměřovala jen na výrobu tekutých výrobků, ale i na výrobu několika druhů sýra, mezi které patřila nově zavedená výroba tavených sýrů. Poté co byl zásobovací obvod rozšířen, se výroba³²⁴

³¹⁷ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00011, kart. 930, Kronika města Choceň 1980. s. 26.

³¹⁸ Tamtéž, s. 27.

³¹⁹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00012, kart. 931, Kronika města Choceň 1981. s. 21.

³²⁰ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00013, kart. 932, Kronika města Choceň 1982. s. 18.

³²¹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00013, kart. 932, Kronika města Choceň 1982. s. 19.

³²² Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00014, kart. 933, Kronika města Choceň 1983. s. 20.

³²³ Tamtéž, s. 22.

³²⁴ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 23, fond nezpracován.

orientovala především na výrobu másla, tvarohu a tekutých výrobků. Denně zde bylo vykoupeno od 48 000 až po 54 000 l. mléka. Mléko, které pracovnice nezpracovaly, bylo převáženo do závodů, které se specializovaly na jeho sušení.³²⁵

Mlékárna v Bystřeci je druhou z nejstarších provozoven. Byla postavena roku 1910 na místě místní usedlosti. Ale až od roku 1954 začal být objekt využíván k mlékárenské výrobě. Zaměřili se zde především na tradiční výrobu ementálu, který zhotovovali v kotlích, tohoto druhu sýra vyráběli pouze šest kusů za den. Ovšem i mlékárně v Bystřeci se nevyhnulo zrušení výroby sýra a smetany. V bystřeckém závodě se výše denního nákupu mléka vyšplhala k 9 000 až 11 000 l.³²⁶

Mlékárna v Králíkách vznikla roku 1927. Ještě předtím než byla začleněna pod choceňskou mlékárnu, využívala pouze zdroje od místních zemědělců, které byly naprosto dostačující. Specializovala se na výrobu měkkých sýrů, másla a jogurtů. Po sloučení v roce 1962 zařadila do své výroby i sýry Akawiv v měsíčním objemu 30 – 40 tun. Roku 1971 převzala výrobu eidamského salámu od Dolní Dobrouče, kterého vyráběli 16 – 17 t. za měsíc. A naopak odtud byla přesunuta výroba másla do Dolní Dobrouče. Vyráběli zde o trochu méně mléka než v Bystřeci a to 8 000 – 10 000 l.³²⁷

Podnik v Klášterci nad Orlicí nebyl nejen mlékárenský ale i hospodářský od roku 1923 zde zaměstnanci vyráběli několik druhů sýrů, mezi které byl roku 1956 zařazen i ementál, který se nejdříve vyráběl v sýrařských kotlích. Později se produkce přesunula do dvou strojních van, tím se zvýšila produkce ementálů ze sedmi na patnáct kusů denně. I zde byla zrušena výroba másla a smetany, která byla přesunuta do provozovny Dolní Dobrouče. V Klášterci nad Orlicí denně vyprodukovali 18 000 – 21 000 l mléka.³²⁸ V Klášterci nevyráběli jen mlékárenské produkty, ale byla zde zřízena dílna, sloužící k výrobě různých druhů forem, tvořítek, rámečků a dalších potřebných nástrojů využívaných v mlékárenské výrobě.³²⁹

Mlékárna v Orlici, jež byla založena roku 1901 byla nejstarší, ze všech zmíněných. Zpočátku sloužila pouze k odstředování mléka, které bylo následovně transportováno do výše zmíněných provozoven k výrobě másla a k dodavatelům krmiv. Později se k odstředování³³⁰

³²⁵ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 23, fond nezpracován.

³²⁶ Tamtéž, s. 24.

³²⁷ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 25, fond nezpracován.

³²⁸ Tamtéž, s. 26.

³²⁹ Tamtéž, s. 29.

³³⁰ Tamtéž, s. 27

mléka připojila i výroba sýra a průmyslového tvarohu. Denně v Orlici nakupovali 5 000 – 8 000 l mléka.³³¹

V letohradském zámku se nacházely zrací sklepy, které sloužily pro předešlé mlékárny, které sem ukládaly své sýry, aby dozrály do požadované podoby. S velkou převahou se zde kvasily ementály.³³²

6.5 ZAMILK spol. s. r. o.

„Předmět činnosti choceňské mlékárny byla výroba a prodej mléčných výrobků. Společnost se etablovala v segmentu kysaných mléčných výrobků, především³³³ pomazánkových másel, jogurtů, tvarohů a smetanových pomazánek. Výrobky společnosti nesou vždy pečeť nejvyšší kvality a mimo jiné i proto je poptávka po nich trvale rostoucí. Svým přístupem dosáhl tým zaměstnanců společnosti v roce 2000 certifikace podle normy ISO 9001.

Dalším významným mezníkem pro firmu bylo navázání obchodní spolupráce s německou mlékárnou MEGGLE Wasserburg v roce 1994, která projevila o ZAMILK spol. s. r. o. zájem právě kvůli velice kvalitním výrobkům. Na základě této spolupráce započala výroba jogurtů a tvarohů MEGGLE.

ZAMILK spol. s. r. o. má dodnes velice dobré postavení na trhu a o jeho výrobky je vysoký zájem. Velký význam pro vytváření zisku má i to, že své produkty dodává do známých obchodních řetězců jako je např. Delvita, Penny Market, Billa Makro, Albert, Globus atd. Nepopíratelně velký vliv na jedné z nejrychleji se rozvíjejících mlékáren na českém trhu má účast na významných prezentačních mlékárenských akcích jako je např. SALIMA, SIESTA, JOGURT – FEST, kde sklízí ocenění. Mezi nejvýznamnější ocenění patří „Zlatá trofej evropské kvality“, kterou se firmě podařilo získat v roce 1996.

Od ledna roku 2001 firma spustila zajímavý projekt, který nazvala Zákaznický klub Choceňské mlékárny, který má za cíl se více sblížit se svými zákazníky a snadněji od nich získávat zpětnou vazbu. Zákazníkům je poskytnuta možnost zasáhnout přímo do portfolia výrobků tím, že mohou posílat své nápady na nové produkty, recepty a sdílet své zkušenosti jak s mlékárnou, tak i s ostatními zákazníky. Tento „klub“ propagovala i rozhlasová stanice³³⁴

³³¹ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň. s. 27, fond nezpracován.

³³² Tamtéž, s. 28.

³³³ BĚLEHRÁDKOVÁ, Gabriela. Vnímání obchodních značek na úrovni konečných spotřebitelů. Svitavy, 2001. Absolventská práce. Obchodní akademie a Vyšší odborná škola ekonomická ve Svitavách. Obor finance a účetnictví. s. 26.

³³⁴ Tamtéž, s. 27.

Frekvence 1 v relaci Dámský klub F1, v němž se objevovalo mnoho kulinářských receptů z choceňského klubu. Aby firma získala více členů pro svůj klub, vyhlašovala každý měsíc soutěž o nejchutnější recept, jejíž vítěz získal finanční odměnu.³³⁵

³³⁵ BĚLEHRÁDKOVÁ, Gabriela. Vnímání obchodních značek na úrovni konečných spotřebitelů. Svitavy, 2001. Absolventská práce. Obchodní akademie a Vyšší odborná škola ekonomická ve Svitavách. Obor finance a účetnictví. s. 27.

7. Pivovar hrabat Kinských

7.1. Historie pivovaru

„První písemná zmínka o pivovaru v Chocni pochází z roku 1581. Tehdejší pán Zikmund ze Šelmberka na Kosti a na Mrači povolil měšťanům v obecním pivovaře vařit piva „bílá, řídká i pozadní“ a ke svému užitku je prodávat v Chocni kromě lázní a rychty, kam se mohlo prodávat jenom pivo z panského pivovaru.“ Z tohoto úryvku je zřejmé, že pivovarnictví v Chocni má dlouhou historii. Tenkrát vařili tzv. „bílé“ pivo z pšeničného sladu a „řídká“ piva, která měla horší kvalitu a byla určena pro čeládku.³³⁶

Pivovar se nejdříve nacházel na Dolní ulici čp. 264, ale roku 1857, kdy Maxmilián ze Šternberka prodal Choceň Hertvíkovi a Zejdlicovi ze Šenfeldu, bylo již v kupní smlouvě uvedeno místo pivovaru u Zámku. Celková výroba piva za rok se přiblížila ke 150 větelům, to znamená 370 hl. piva.³³⁷

„Podle výpisu majetku a příjmů panských na choceňském panství z roku 1610 si můžeme udělat představu o zdejším panském pivovaře. Máme o něm informace, že byl vystavěný z kamene. Nacházely se zde sladové sýpky a hvozd, což bylo zařízení k doušení surového sladu. Při pivovaru stála i „bečvárna“, kde se vyráběly sudy. Další důležitou součástí pro výrobu piva představovala spilka čili kvasírna, která se nacházela přímo v zámecké budově. Nedílnou součástí byla i chmelnice v zámecké zahradě, kde se dařilo pěstovat kvalitní chmel.“³³⁸

Je známo, že obecní pivovar zanikl na počátku třicetileté války a navzdory žádostem měšťanů již nebyl obnoven.³³⁹ Po skončení třicetileté války se panství nacházelo ve špatném stavu, až na počátku osmnáctého století se situace začala opět zlepšovat s příchodem Kinských.³⁴⁰

³³⁶ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 9.

³³⁷ Tamtéž, s. 10.

³³⁸ Tamtéž, s. 12.

³³⁹ Tamtéž, s. 13.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 14.

7.2 Pivovar v době hrabat Kinských

Pivovar přešel do rukou Kinských z Vchenic a Tetova z větve choceňské roku 1709 a vedli ho do roku 1945, kdy byl znárodněn.³⁴¹ Ačkoliv Kinští pivovar drželi dlouho, tak se zde zaměřím na jeho historii od roku 1900.

V roce 1903 nastoupil na místo sládky František Satran z Humpolce.³⁴² S nástupem Františka Satrana přišla i modernizace v podobě vybudování nové umývárny pro pivní sudy a zakoupení nové lednice. V této době dosahovala výroba piva 42 hl za den, pokud se vařila jen jedna várka. Stávalo se, že někdy vařili pivo a dvakrát denně. V období První republiky pivovar produkoval především 10° světlé výčepní pivo, 12° světlý ležák, 12° tmavý granát, 13° světlý speciální exportní Březňák a tmavé pivo pod názvem Rubín.

V červenci roku 1914 se v Chocni udála významná událost v podobě Živnostensko – průmyslové a hospodářské výstavy, která se konala v knížecím parku, kterému se dnes říká Peliny,³⁴³ kde postavili dočasnou pivovarnickou restauraci, ve které čepovali pivo Kinských. Ovšem nad touto radostnou událostí se vznášel oblak strachu a obav, protože při zahájení přišla zpráva z Bosny a Hercegoviny o atentátu v hlavním městě Sarajevu, který byl zaměřen na Františka Ferdinanda d'Este. V poslední den výstavy byla vyhlášena mobilizace republiky a obyvatelé Chocně se začali připravovat na horší časy.³⁴⁴

Těsně po vyhlášení První světové války byl na tom pivovar dobře, zbyly mu ještě velké zásoby uvařeného piva z výše zmíněné výstavy.³⁴⁵ Ovšem během války se situace změnila a museli omezit výrobu a přejít na nouzový režim, protože stát zabavoval velkou část vyprodukovaného obilí.³⁴⁶ Před válkou byl pivovar schopen vyrobit 22 000 hl piva. Pivo Kinských mělo výbornou kvalitu a to se projevilo hlavně ve válečném období, kdy jeho produkce klesla na 3 000 hl a dováželo se sem cizí pivo, které mělo podstatně horší kvalitu.³⁴⁷ Dne 12. února 1915 vydal sdělení o tom, že V době války také pivovar poskytl své prostory pro nocleh vojáků ve sladovně, obou horních humnech a v kůlně.³⁴⁸

³⁴¹ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 55.

³⁴² Tamtéž, s. 23.

³⁴³ Tamtéž, s. 24.

³⁴⁴ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. Archiv města Choceň, Třetí pamětní kniha města Chocně, kr. č. 100, s. 10.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 24.

³⁴⁶ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 26.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 27.

³⁴⁸ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. Archiv města Choceň, Třetí pamětní kniha města Chocně, kr. č. 100, s. 25.

Obchodu ani neprospěla vyhláška o zákazu prodeje pálených lihových nápojů od 17:00 do 6:00.³⁴⁹ „Vyrábělo se z krystalového cukru, ze surového žlutého cukru, z holandské bramborové moučky, z lepších druhů melasy, z cukrové řepy čerstvé i sušené, z uherského čiroku i z pýru (pejřky), z čistého dextrinu, z manioku (kořenů ze severní Afriky), ze zlomkové rýže.“ Od roku 1921 se produkce piva ustálila na hodnotách z předválečných let.³⁵⁰

V období První republiky se dokonce výroba přenesla přes číslo 22 000 hl a dosáhla až na 30 000 hl, aby se mohlo vyrobit tolik hektolitrů piva, tak k tomu pivovar potřeboval 50 zaměstnanců a pár úředníků. V období První republiky pivovar produkoval především 10° světlé výčepní pivo, 12° světlý ležák, 12° tmavý granát, 13° světlý speciální exportní Březňák a tmavé pivo pod názvem Rubín³⁵¹ světlé 10° pivo výčepní, 12° ležák, 12° Tmavý granát, speciální 13° světlý ležák. Slad a pivo dodávali třemi nákladními auty do restaurace v Brně, která čepovala výhradně jen choceňské pivo.³⁵² Zřídka k přepravě využívali i koňské spřežení na kratší vzdálenosti.³⁵³

Mezi roky 1924 až 1927 proběhla výměna zařízení v kotelně. Jako první na řadu přišel parní kotel systému Cornwall, který nahradil dva staré kotle, které byly ponechány jako do rezervy. Další na řadu přišla varna, u které se zvýšila výměnou kapacita ze 120 hl na 180 hl mladiny.³⁵⁴

Po větší část fungování protektorátu se pro pivovar nic nezměnilo. Až ke konci této éry, byla větší část základních surovin získávána skrze příděly a výroba se tím pádem musela omezit.³⁵⁵

7.3.1 Období komunistického režimu

„Choceňský pivovar byl na základě prezidenta republiky ze dne 21. června 1945 zkonfiskován dosavadnímu majiteli Oldřichu Ferdinandovi Kinskému.“ Na jednání, které probíhalo mezi závodní radou pivovaru a městským národním výborem dne 16. srpna 1945 se dohodli na nových stanoviskách, které pivovaru přinesly výhody, jako například právo na³⁵⁶

³⁴⁹ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. Archiv města Choceň, kart. č. 100, Třetí pamětní kniha města Chocně, s. 49.

³⁵⁰ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 27.

³⁵¹ Archiv Orlického muzea v Chocni. fond Remesla, živnosti a továrny v Chocni, Choceňské tablo č. 28 – Pivo, víno, pálené, sůl, fond nezpracován.

³⁵² HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 32.

³⁵³ Tamtéž, s. 31.

³⁵⁴ Město Choceň: digitalizovaný archiv stavebních plánů odboru výstavby – pivovar Choceň.

³⁵⁵ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 33.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 34.

volné ledování ze všech vod v katastru Chocně.³⁵⁷ Ale na druhou stranu mu bylo odebráno právo na výrobu sodové vody a ovocných limonád, „V únoru 1946 byl pivovar převzat do držby československého státu a byla na něj uvalena národní správa. Poté byl veden pod názvem „Správa státního pivovaru v Chocni“ a podléhal Vrchní správě státních pivovarů v Benešově.“

Od počátku roku 1949 patřil pivovar pod Východočeské pivovary n. p. s hlavním sídlem v Pardubicích a byl přejmenován na Východočeský pivovar, národní podnik, pivovar v Chocni. V tomto období choceňský pivovar dosáhl až na roční kapacitu výroby 25 120 hl piva.

Roku 1953 byl přeřazen k Orlickým pivovarům,³⁵⁸ kde „došlo k adaptaci lednice pro rozšíření ležáckých sklepů“.³⁵⁹ 1959 byl opět vrácen pod Východočeské pivovary n. p. Pardubice.³⁶⁰

Od roku 1960 byl opět zařazen do koncernu Východočeské pivovary n. p. Hradec Králové,³⁶¹ v Chocni sídlilo ředitelství závodu, pod které patřily další dva pivovary a tři sodovkárny. Závod Choceň se nadále orientoval především na výrobu piva a sladu, následně i jejich odbytu.³⁶² Po přesunu pod Hradec Králové „došlo k vybavení laboratoří pro zkoumání kvality výroby piva“ K dalším přesunům již nedocházelo a závod zde zůstal až do ukončení jeho výroby.³⁶³ Nejen v letním období, ale i po celý rok kmenovým zaměstnancům pomáhali brigádníci z řad studentů a důchodců, kteří před odchodem do penze v pivovaru pracovali. Závod zásoboval přednostně oblasti Lužicka, Ústí nad Orlicí, Svitavska, Chrudimska a Rychnovska. Zaměstnanci se snažili především zlepšovat kvalitu piva.³⁶⁴ Roku 1975 přišla na řadu rekonstrukci hvozdu sladovny, kde přešli od nepřímého ohřevu na hvozdu dvoulískový s hydraulicky sklápěným ohřevem spalín. Po této rozsáhlé rekonstrukci nevyroběl pivovar slad jen pro svou potřebu, ale započala nová éra exportu do Jižní Ameriky.³⁶⁵

³⁵⁷ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 24.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 35.

³⁵⁹ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 36.

³⁶⁰ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Pivovar Choceň, fond nezpracován.

³⁶¹ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 35.

³⁶² Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00005, kart. 923, Kronika města Choceň 1974, s. 22.

³⁶³ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Pivovar Choceň, fond nezpracován.

³⁶⁴ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00005, kart. 923, Kronika města Choceň 1974, s. 22.

³⁶⁵ Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Pivovar Choceň, fond nezpracován.

„Do roku 1976 bývalo běžným zvykem označovat jednotlivé druhy piva ve stupních. Od začátku roku 1976 je toto pivo označováno v %.“ V této době se vyráběla především 10% a 11% piva, jak v sudech dodávaných do provozů, tak v lahvích pro domácí spotřebu.³⁶⁶ Sortiment ovlivňovaly společenské a světové události, kdy se v SSSR snažili snížit spotřebu alkoholu, proto i v choceňském závodě došlo ke značnému snížení výroby 12° piva. Vybavení výroby bylo zastaralé a bylo potřeba přikročit k obměně železných kádí, dřevěné ležácké sudy byly vyměněny za kovové ležácké tanky a dokoupili linku na lahvové pivo, která za hodinu dokázala vyprodukovat až 9 000 lahví. Nejen výroba piva byla zmodernizována, ale i sladovna se dočkala sklopných lísek hvozdu, po rekonstrukci dokázala vyprodukovat až 1 200 t sladu. I auta, kterými rozváželi závozníci pivo, byly obměněny za výkonnější typy.³⁶⁷ Průměrný výdělek v tomto období činil u kvalifikovaných zaměstnanců 2 500 Kčs a u nekvalifikovaných se plat pohyboval v rozmezí 1 600 až 1 900 Kčs podle toho, jakou funkci pracovník zastával. Choceňský závod umožňoval zvyšování kvalifikace svých zaměstnanců, stejně jak to bylo i u dalších závodů nacházejících se v Chocni, formou samostudia, které bylo zakončeno závěrečnou zkouškou před kvalifikační komisí.³⁶⁸

7.4 Ukončení výroby

Pivovar ale vyžadoval neustále investice do nových technologií, aby zůstal konkurence schopný, bohužel se na něj nedostával dostatek financí při rozdělování mezi³⁶⁹ pivovary, poté zbylo jen na nejnútnejší zařízení.³⁷⁰ Jak se dalo předpokládat, tento stav se nedal dlouhodobě udržet a přišly ekonomické problémy zaviněné těžkopádným plánováním a již výše zmíněným rozdělováním peněz mezi podniky, protože se upřednostňovaly pivovary v Hradci Králové, Pardubicích a ve Svitavách, kde docházelo jejich k rozšiřování a modernizaci. Ukončení výroby piva nepostihlo jen choceňský pivovar, ale i další pivovary v Jevíčku, Poličce, Lanškrouně, Broumově a Dobrušce.³⁷¹ „Stáčení choceňského piva zde³⁷²

³⁶⁶ Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. x.00006, kart. 923, Kronika města Choceň 1976. s. 30.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 31.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 33.

³⁶⁹ Archiv Orlického muzea Choceň, fond Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Rukopis Ladislava Plachého o pivovaru v Chocni ze září 1997, fond nezpracován.

³⁷⁰ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 36.

³⁷¹ Archiv Orlického muzea Choceň, fond Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Rukopis Ladislava Plachého o pivovaru v Chocni ze září 1997, fond nezpracován.

³⁷² HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 36.

bylo ukončeno v roce 1982. V roce 1983 došlo ještě k uvaření 64 700 hl mladiny. Výroba ve varně skončila dne 19. prosince 1983 a následující rok byla průběžně navážena zkvašená mladina do spilky a pivo do sklepa pro svitavský pivovar.³⁷³ Poslední pivo ze sklepa bylo odvezeno dne 20. prosince 1984. Poté byl pivovarský objekt převeden na nové vlastníky.³⁷⁴ Novými vlastníky budovy, kde se uskláňoval slad, se stala firma Montas n. p. Hradec Králové.

„Při stavbě budovy Domova mládeže „Na Parapleti“ v letech 2003 – 2005 došlo k úplnému zániku hodnotných ležáckých sklepů zahloubených ve stráni za pivovarem. Budova sladovny je dnes využívána různými firmami a je tu i restaurační zařízení.“³⁷⁵

³⁷³ HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni. s. 36.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 37.

³⁷⁵ VÁLCHAŘOVÁ, Vladislava et al. *Industriální topografie/Pardubický kraj, průmyslová architektura a technické stavby*. ČVUT v Praze, 2012. s. 127. ISBN 978-80-01-05045-3.

Závěr

Bakalářská práce se zabývá problematikou vývoje vybraných průmyslových podniků ve dvacátém století. Informace jsem čerpala z podnikových fondů uložených ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. Přínosné pro mě byly Protokoly pro předsednictvo a Kronika města Chocně, které jsou uloženy ve Státní okresní archivu Ústí nad Orlicí. Nejvíce podkladů ke své práci jsem získala v Orlickém muzeu, které se nachází v Chocni.

Významným krokem pro rozvoj ve výrobní sféře byla modernizace ve zpracování materiálů na přelomu devatenáctého a dvacátého století, kdy ruční výrobu nahradily automatické stroje poháněné plynem a elektřinou. Choceňské průmyslové podniky se díky tomu dokázaly prosadit i na zahraničních trzích, kde si jejich výrobky oblíbily.

Období první a druhé světové války podniky ovlivnilo různými způsoby. V Robitschekově přádelně bavlny byla výroba silně omezena, naproti tomu v Mrázově továrně výroba pokračovala bez omezení. Avšak všechny podniky trpěly nedostatkem zaměstnanců, kteří museli odejít na frontu. V závěrečné fázi války byl citelný nedostatek základních surovin k výrobě. Po skončení druhé světové války se vlády v Československu ujala komunistická strana a v následujících letech byly soukromé podniky majitelům odebrány. Rodina Mrázova upadla do chudoby. Rodina Robitschekova raději odcestovala do Argentiny, správně odhadla, že ani po zabavení majetku by nebyla v bezpečí.

Výroba začala být řízena centrálně ze Sovětského svazu a rozdělena do pětiletých plánů. Na konci každého pětiletého období se sešla komise, která posuzovala, zda závod splnil socialistické závazky, ke kterým se zavázal, či ne. Poté stanovila nové a naplánovala výrobu na následujících pět let. V tomto období silně vzrostl vývoz do SSSR a dalších socialistických zemí. V sedmdesátých a osmdesátých letech bylo především u pivovaru a mlékárny znát, že je socialistická éra negativně poznamenala a výroba upadala nebo stagnovala.

Listopadové události roku 1989 změnilы všem život. Z národních podniků se staly společnosti s ručením omezením nebo akciové společnosti a firmám se otevřel obchodní svět i v západních zemích.

Bakalářská práce přinesla zpracování významných choceňských průmyslových podniků, které zaměstnávaly nejvíce obyvatel města a dalších lidí z přilehlého okolí. Historie podniků do dnešního dne nebyla nikým přede mnou zpracována. Z toho důvodu jsem měla velmi omezený výběr mezi odbornými publikacemi. V Orlickém muzeu bohužel došlo

k rozsáhlé skartaci dobového tisku a zbylých podnikových materiálů, pan ředitel mi mohl předložit jen útržkovité svědectví z tohoto období. 80 a 90 léta jsem nemohla zpracovat v takovém rozsahu, tak jak bych si představovala, protože toto období spadá do ochranné lhůty třiceti let, ze které nemohou být předkládány žádné archiválie. Často se stávalo, že materiály právě z této doby byly pevně svázány s těmi, které do této lhůty již nepatřily. Především z tohoto důvodu jsem nemohla plnohodnotně uzavřít závěrečné kapitoly, konkrétně přiblížit revoluční dobu osmdesátého devátého roku.

Seznam použitých znaků a zkratek

§	paragraf
%	procento
°	stupeň
a.s.	akciová společnost
atd.	a tak dále
BSP	Brigáda socialistické práce
č.	číslo
ČAZ	Československý automobilový závod
ČKD	Českomoravská – Kolben - Daněk
č. p.	číslo popisné
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSR	Československá republika
ČSSR	Československá socialistická republika
FMHSE	Federální ministerstvo hutního strojírenství a elektrotechniky
hl	hektolitr
hod.	hodina
Hp	Koňská síla (= horsepower)
Ing.	inženýr
ISBN	International Standard Book Number
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
Kcal	kilokalorie
Kč	Koruna česká
Kčs	Koruna československá
kg	kilogram
ks	kus
KSČ	Komunistická strana česká
l	litr
např.	například
n. p.	národní podnik
odst.	odstavec
p.	pan
podn.	podnikového

ROH	Revoluční odborové hnutí
t	tuna
TH	technickohospodářský
THN	technickohospodářské normy
tj.	to je
s.	strana
sb.	sbírka
spol.	společnost
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
s. r. o.	společnost s ručením omezeným
SSM	Socialistický svaz mládeže
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚV	Ústřední výbor
VHJ	Výrobně hospodářská jednota
VTŽ	Válcovny trub a železářny
zák.	zákon
ZO KSČ	Základní organizace Komunistické strany Československa
ZO ROH	Závodní výbor Revolučního odborového hnutí
ZPCHS	Závody potravinářských a chladírenských zařízení

Resume

The bachelor thesis deals with the development of selected industrial enterprises in the twentieth century. Information I drew from the company funds deposited in the State Regional Archives in Zámorsk. Beneficial to me were the Protocols for the Bureau and the Chronicle of Choceň, which are deposited in the State Archives of Ústí nad Orlicí. I obtained the most documentation for my work at the Orlický Museum, which is located in Choceň.

An important step for development in the manufacturing sphere was the modernization of materials processing at the turn of the nineteenth and twentieth centuries when manual production replaced gas and electricity automated machines. Thanks to this, Choceň's industrial companies have been successful in foreign markets, where their products have been popular.

During World War I and World War II, companies influenced various ways. In Robitschek's spinning cotton, production was heavily reduced, while in Mráza's factory production continued unabated. However, all enterprises suffered from a lack of staff who had to go to the front. In the final phase of the war there was a scarce lack of basic raw materials for production. After the end of World War II, the Communist Party took over the government in Czechoslovakia, and in the following years, private businesses were taken away from the owners. The family of Mrazov fell into poverty. The Robitschek family preferred to travel to Argentina, and she reasoned that she would not be safe even after confiscation.

Production began to be centrally controlled by the Soviet Union and divided into five-year plans. At the end of each five-year period, a commission met, assessing whether the plant fulfilled the socialist commitments it had committed or not. Then she set a new one and planned production for the next five years. Exports to the SSSR and other socialist countries grew strongly during this period. In the seventies and eighties, it was mainly in the brewery and dairy industry that the socialist era was negatively affected and the production fell or stagnated.

The November events of 1989 changed everybody's life. National companies have become limited liability companies or joint stock companies, and companies have opened the business world even in Western countries.

The bachelor thesis brought about the processing of significant Choceň industrial enterprises, which employed the most inhabitants of the town and other people from the surrounding area. Business history has not been processed by anyone before me. For this reason, I had a very limited choice among professional publications. Unfortunately, in the Orlické Museum there

was a massive shredding of the period press and the remaining business materials, the director could only present me a scrawny testimony from that period. 80s and 90s I could not process to the extent that I imagined, because this period falls within a 30 year protection period from which no archival materials can be submitted. It has often happened that the materials just from that time were firmly tied to those who were no longer in this period. For this very reason, I was unable to fully close the closing chapters, specifically to bring the revolutionary period of the eighty-ninth year closer together.

Seznam pramenů

1. Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Časopis vedení závodu a OZV KSC, fond nezpracován.
2. Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti, továrny v Chocni, ČKD Choceň, časopis zaměstnanců závodu ČKD Choceň, fond nezpracován.
3. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Historie n. p. Orličan, Choceň, fond nezpracován.
4. Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Historie přádelny, fond nezpracován.
5. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Choceňské tablo č. 28 – Pivo, víno, pálené, sůl, fond nezpracován.
6. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.
7. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby poctivé práce, fond nezpracován.
8. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Pivovar Choceň, fond nezpracován.
9. Archiv Orlického muzea v Chocni, Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Robitschkovi, fond nezpracován.
10. Archiv Orlického muzea Choceň, fond Řemesla, živnosti a továrny v Chocni, Rukopis Ladislava Plachého o pivovaru v Chocni ze září 1997, fond nezpracován.
11. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, 50 let mlékárny Choceň, fond nezpracován.
12. BĚLEHRÁDKOVÁ, Gabriela. *Vnímání obchodních značek na úrovni konečných spotřebitelů*. Svitavy, 2001. Absolventská práce. Obchodní akademie a Vyšší odborná škola ekonomická ve Svitavách. Obor finance a účetnictví.
13. Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň I.
14. Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart. 61, Kronika závodu ČKD Choceň II.
15. Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, kart.61, Kronika závodu ČKD Choceň III, kr. 61.

16. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, Archiv města Choceň, kart. 100, Třetí pamětní kniha města Chocně.
17. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, Archiv města Choceň, Inventář.
18. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00001, kart. 850, Kronika města Choceň 1969.
19. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00002, kart. 919, Kronika města Choceň 1971.
20. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00003, kart. 920, Kronika města Choceň 1972.
21. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00004, kart. 921, Kronika města Choceň 1974.
22. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00005, kart. 922, Kronika města Choceň 1975.
23. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00006, kart. 923, Kronika města Choceň 1976.
24. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00007, kart. 924, Kronika města Choceň 1977.
25. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00008, kart. 925, Kronika města Choceň 1978.
26. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00009, kart. 926, Kronika města Choceň 1979.
27. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00010, kart. 927, Kronika města Choceň 1980.
28. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00011, kart. 928, Kronika města Choceň 1981.
29. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00012, kart. 929, Kronika města Choceň 1982.
30. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00013, kart. 930, Kronika města Choceň 1983.
31. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00014, kart. 931, Kronika města Choceň 1984 - 1986.
32. Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí. fond: Městský národní výbor Choceň, inv. č. x00015, kart. 932, Kronika města Choceň 1987 – 1988.

33. Okresní archiv Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1926-1935, fond nezpracován.
34. Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1940 - 1941, fond nezpracován.
35. Okresní archiv v Ústí nad Orlicí, fond Mlékárna v Chocni, Protokol pro představenstvo 1942 - 1946, fond nezpracován.

Seznam literatury

1. DUŠEK, Radim a HOFMAN, Michal. *Živnostensko – průmyslová a hospodářská výstava v Chocni 1914*. OFTIS Ústí nad Orlicí, 2014. ISBN 978-80-7405-341-2.
2. DVOŘÁK, Radovan. *Choceň*. OFTIS s. r. o. Ústí nad Orlicí, 2000. 128 s. ISBN 80-86042-22-7.
3. HOFMAN, Michal. *Pivovarnictví v Chocni 1539-1984*. Orlické muzeum v Chocni.
4. MRÁZ, Jiří. *Český osud*. Nakladatelství Flétna, 2016, str. 74. ISBN 978-80-88068-13-6.
5. ŠTASTNÁ, Jarmila. *Život textilních dělníků na ústecku a českotřebovsku 1870-1914*. Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 1980.
6. VÁLCHAŘOVÁ, Vladislava et al. *Industriální topografie/Pardubický kraj, průmyslová architektura a technické stavby*. ČVUT v Praze, 2012. ISBN 978-80-01-05045-3.

Seznam internetových zdrojů

1. Automobil. *Orličan Choceň (Beneš – Mráz) – Byl jednou...* [online]. 2. 3. 2016. [cit. 2017-08-01]. URL:<https://www.automobilrevue.cz/rubriky/automobily/historie/orlican-chocen-benes-mraz-byl-jednou_44757.html>.
2. Česká cesta privatizace a selhání bank. [online]. 2000 [cit. 2017-02-10]. URL:<file:///C:/Users/PC/Downloads/119_001018ckdprahaholding.pdf>.
3. Filogroup, a. s. – přádelna bavlněných přízí. *Úvod*. 2010 [cit. 2017-05-13]. URL:<<http://www.filogroup.cz>>.
4. Historie města. *Město Choceň: Město v parku, park ve městě*. [online]. 5. 5. 2008 [cit. 2016-12-14]. URL:<<http://www.chocen-mesto.cz/historie-mesta/d-314450/p1=24504>>.

5. Choceňský zpravodaj 2015. *Město Choceň: Město v parku, park ve městě*. [online]. 1. 3. 2015 [cit. 2017-0720] URL: <http://www.chocenmesto.cz/assets/File.ashx?idorg=5197&id_dokumenty=323948>
6. Inž. P. Beneš a Inž. J. Mráz, továrna na letadla Choceň, Ing. J. Mráz, továrna na letadla Choceň, Ing. J. Mráz Flugzeugfabrik. [online]. 06 07 2016. [cit. 2017-07-13]. URL:<<http://www.vrtulnik.cz/orlican.htm>>.
7. KÖGEL. *Kögel, s. r. o. in Choceň*. [online]. 2017 [cit. 2017-08-08]. URL:<<http://www.koegel.com/cz/podnik/lokality/>>.

Seznam příloh

1. Jaroslav Mráz, továrna na chladicí stroje/Jaroslav Mráz – Pavel Beneš, továrna na letadla

1. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Historie továrny Jaroslav Mráz – Pavel Beneš, fond nezpracován.
2. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Historie továrny Jaroslav Mráz – Pavel Beneš, fond nezpracován.
3. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Historie továrny Jaroslav Mráz – Pavel Beneš, fond nezpracován.
4. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Historie továrny na chladicí stroje Jaroslav Mráz, fond nezpracován.

5. ČKD, kombinát Praha, závod Choceň

1. Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, inv. č. 24 – 35, kart. 61. -Různé.
2. Kurzy.cz. *Ochranná známka, majitel ČKD Praha Holding, a. s.* [online] [cit. 2017-03-06] URL:<<http://oz.kurzy.cz/ckd-praha-holding-as/ckd-p19246z154162u.htm>>.
3. Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, inv. č. 24 – 35, kart. 61. -Různé.
4. Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond ČKD, kombinát Praha, závod Choceň, inv. č. 24 – 35, kart. 61. -Různé.

6. Orličan, národní podnik Choceň

1. Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Orličan, národní podnik Choceň, závod, Ceníky výrobků organizací pro interní potřebu, kart. 1.
2. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.
3. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.
4. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.

5. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.
6. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.
7. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Orličan národní podnik Choceň, fond nezpracován.

7. **Perla 05 Choceň**

1. Gsm. web. 35322 UO Choceň, komín Perla. [online]. 15. 05. 2011. [cit. 2017-03-06] URL:< <https://www.gsmweb.cz/foto.php?op=oskar&cid=35322&okres=UO>>.
2. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby poctivé práce, fond nezpracován.
3. Archiv Orlického muzea v Chocni, fond Řemesla, živnosti a továrny, Perla 05 Choceň, 130 let textilní výroby poctivé práce, fond nezpracován.

8. **Mlékárna Choceň**

1. Choceňská mlékárna 1928. *Produkty*. [online]. [cit. 2017-03-06] URL:<<https://www.firmy.cz/detail/712001-chocenska-mlekarna-chocen.html>>.
2. Choceňská mlékárna 1928. *Podniková prodejna v Chocni*. [online]. [cit. 2017-03-06] URL:<<https://www.firmy.cz/detail/712001-chocenska-mlekarna-chocen.html>>.
3. Choceňská mlékárna 1928. *Podniková prodejna v Chocni*. [online]. [cit. 2017-03-06] URL:<<https://www.firmy.cz/detail/712001-chocenska-mlekarna-chocen.html>>.
4. Choceňská mlékárna 1928. *Produkty*. [online]. [cit. 2017-03-06] URL:<<http://www.chocenskamlekarna.cz/produkty/>>.
5. Choceňská mlékárna 1928. *Produkty*. [online]. [cit. 2017-03-06] URL:<<http://www.chocenskamlekarna.cz/produkty/>>.
6. Choceňská mlékárna 1928. *Produkty*. [online]. [cit. 2017-03-06] URL:<<http://www.chocenskamlekarna.cz/produkty/>>.
7. Choceňská mlékárna 1928. *Produkty*. [online]. [cit. 2017-03-06] URL:<<http://www.chocenskamlekarna.cz/produkty/>>.
8. Choceňská mlékárna 1928. *Produkty*. [online]. [cit. 2017-03-06] URL:<<http://www.chocenskamlekarna.cz/produkty/>>.

9. Choceňská mlékárna 1928. *Produkty*. [online]. [cit. 2017-03-06]
URL:<<http://www.chocenskamlekarna.cz/produkty/>>.

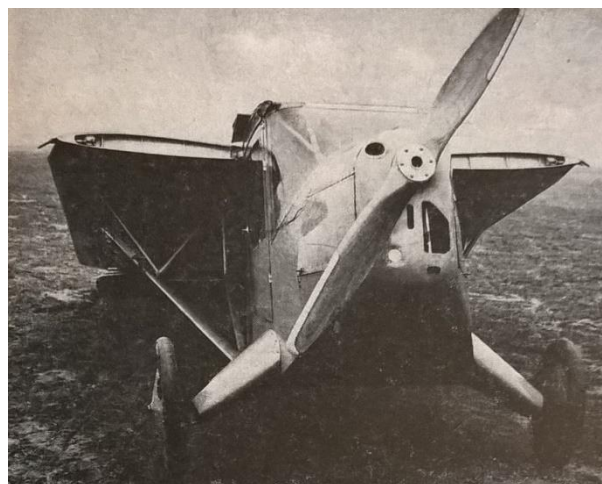
9. Pivovar hrabat Kinských

1. Choceň. *Etikety*. [online]. [cit. 2017-03-06].
URL:<http://www.pivety.com/1948/Foto/FotoCh/FChocen_01.jpg>.
2. Pivovar.cz *Historické fotky*. [online]. 01 11. 2014. [cit. 2017- 03-06].
URL:<<http://www.pivovar.cz/historicke-fotky/3-2-2/>>.
3. Geocaching. *Choceň – Panský pivovar*. [online]. 06 06 2012 [cit. 2017-03-06]
URL:<https://www.geocaching.com/geocache/GC3MTZ6_chocen-pansky-pivovar?guid=8b7fab90-2400-4044-8935-d54d251be501>.
4. Pivovary. info. Pivovar Choceň. [online]. [cit. 2017-03-06].
URL:<<http://www.pivovary.info/historie/ch/chocen.htm>>.
5. Choceň. *Etikety*. [online]. [cit. 2017-03-06].
URL:<http://www.pivety.com/1948/Foto/FotoCh/FChocen_02.jpg>.

**1. Jaroslav Mráz, továrna na chladící stroje/Jaroslav Mráz –
Pavel Beneš, továrna na letadla**

1.letadlo Be – 502- Bibi

2.Be – 60- Bestiola

3.Be – 51 – Beta Minor

4.freonový chladič

2. ČKD, kombinát Praha, závod Choceň

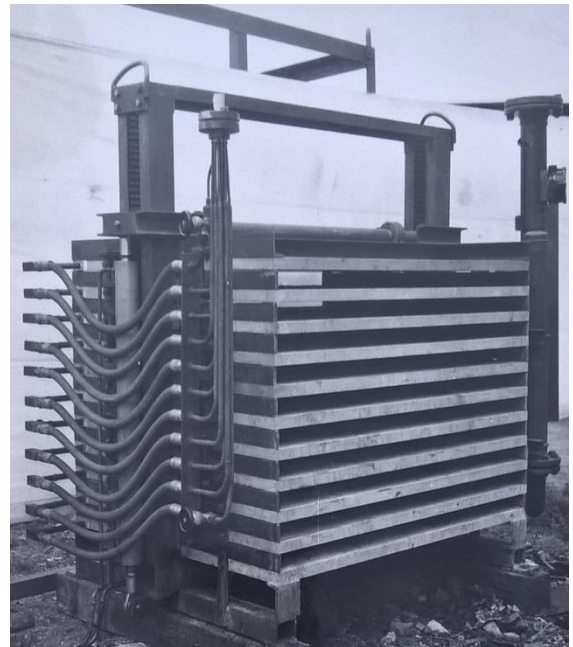
1. hlavní budova ČKD

2. logo ČKD

3. Těžká mechanická obráběcí dílna

Deskový zmrazovač bez skříně

3. Orličan, národní podnik Choceň

1. průkazy vystavovatele

2. Mezinárodní strojírenský veletrh, Brno 1980

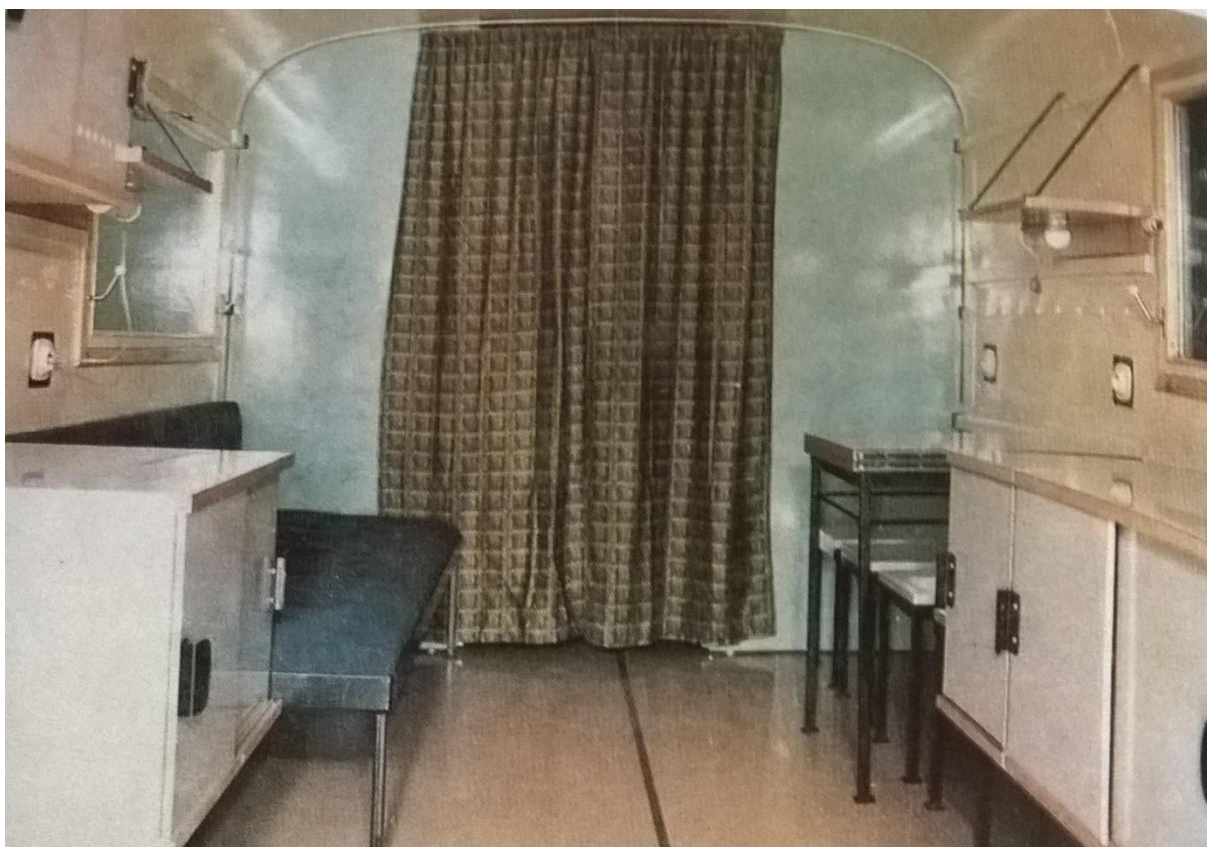
3.letadlo OK - CEB

4.helikoptéry OK - 10

5. ubytovací přívěs

6. vybavení ubytovacího přívěsu

7. chladírenský přepravník N 13 CH

4. Perla 05 Choceň

1. dnešní podoba výrobní haly

2. logo závodu

3. přádelna - mykací stroje

5. Mlékárna Choceň

1.logo

2.současná výrobná

3.současná podniková prodejna

Produkty

10.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

6 Pivovar hrabat Kinských

1. pivovar v roce 1946

2. památeční foto sládků a dělníků

3.etikety

4.dnešní podoba bývalého pivovaru

